

acces la istorie

LUDOVIC AL XIV-LEA,
FRANȚA și EUROPA,
1661-1715

Richard Wilkinson

ALL

Louis XIV, France and Europe, 1661-1715

Richard Wilkinson

Copyright © 1993 Richard Wilkinson

First published in English by Hodder & Stoughton.

Ludovic al XIV-lea, Franța și Europa, 1661-1715

Richard Wilkinson

Traducere: Radu Săndulescu

Copyright © 1999, 2001 **ALL EDUCATIONAL**

Toate drepturile rezervate Editurii **ALL EDUCATIONAL**.

Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără permisiunea scrisă a Editurii **ALL EDUCATIONAL**.

Drepturile de distribuție în străinătate aparțin în exclusivitate Editurii **ALL EDUCATIONAL**.

All rights reserved. The distribution of this book outside Romania, without the written permission of **ALL EDUCATIONAL**, is strictly prohibited.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale WILKINSON, RICHARD

Ludovic al XIV-lea, Franța și Europa: 1661-1715/Richard Wilkinson;
trad.: Radu Săndulescu, Ediția a II-a - București: ALL EDUCATIONAL, 2001
224 p.; 21 cm (Acces la istorie)
Bibliogr.
Index
ISBN 973-684-420-X

I. Săndulescu, Radu (trad.)

94(4464)"1661/1715"

Editura ALL EDUCATIONAL Bd Timișoara nr. 58, sector 6

București, cod 76548

☎ 402 26 00

Fax: 402 26 10

Departamentul difuzare

☎ 402 26 20

Fax: 402 26 30

Comenzi la:

comenzi@all.ro

URL:

http://www.all.ro

Redactor:

Lia Decei

Procesare copertă:

Daniel Țuțunel

Ilustrația copertei:

*Ludovic al XIV-lea, portret de
Hyacinthe Rigaud*

Acces la istorie

**LUDOVIC AL XIV-LEA,
FRANȚA ȘI EUROPA
1661-1715**

Richard Wilkinson

Traducere de Radu Săndulescu

Cuprins

Capitolul 1	Introducere: Studiarea lui Ludovic al XIV-lea	1
	1. De ce a fost studiat Ludovic atât de mult?	1
	2. Ludovic al XIV-lea – omul și epoca sa	4
	Îndrumări pentru studiu	12
Capitolul 2	Politica absolutismului	13
	1. Absolutismul: definiție și implicații	13
	2. Pledoarie pentru absolutism	14
	3. Confirmarea absolutismului, 1661	16
	4. Dezvoltarea sistemului de către Ludovic al XIV-lea	21
	5. Trăsăturile esențiale ale domniei lui Ludovic al XIV-lea	33
	6. Ce fel de absolutism?	39
	Îndrumări pentru studiu	42
Capitolul 3	Ludovic al XIV-lea și religia	48
	1. Cadrul istoric	48
	2. Relațiile lui Ludovic al XIV-lea cu papalitatea	49
	3. Hughenoții	51
	4. Jansenismul	61
	5. Cvietismul	66
	6. Evaluare	68
	Îndrumări pentru studiu	69
Capitolul 4	Finanțele, impozitele și economia	73
	1. Cadrul istoric: realitățile economice în 1661	73
	2. Cariera, politica și realizările lui Colbert, 1661-1683	78
	3. O analiză a eșecurilor lui Colbert	85
	4. Economia franceză după Colbert, 1683-1715	90
	Îndrumări pentru studiu	95
Capitolul 5	Societatea franceză în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea	98
	1. Semnificația palatului Versailles	98
	2. Stările	100
	3. Artele	115
	4. Concluzie: s-a sfârșit cu oglinzile?	123
	Îndrumări pentru studiu	127

Capitolul 6	Ludovic al XIV-lea și politica externă – anii de început, 1661-1684	130
	1. Atitudini și obiective	130
	2. Căi și mijloace, 1661-1667	134
	3. Războiul de devoluție, 1667-1668	137
	4. Războiul cu olandezii, 1672-1679	140
	5. De la Nijmegen la Regensburg, 1679-1684	146
Capitolul 7	Ludovic al XIV-lea și politica externă – anii de la sfârșitul domniei, 1684-1715	155
	1. Originile Războiului de nouă ani	155
	2. Războiul de nouă ani	161
	3. De la Ryswick la Haga, 1697-1702	166
	4. Războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei, 1702-1713	172
	5. Tratatul de pace, 1713-1714	178
	6. Evaluare – câștiguri și pierderi	180
	Îndrumări pentru studiu	184
Capitolul 8	Concluzie	190
	1. Sfârșitul domniei	190
	2. Evaluare	193
	a) Ludovic omul	193
	b) Realizările lui Ludovic al XIV-lea ca rege al Franței	194
	c) „Un mare rege”?	200
	Îndrumări pentru studiu	203
	Familia lui Ludovic al XIV-lea	205
	Tabel cronologic	206
	Lecturi suplimentare	209
	Index	211

Cuvânt înainte

Către cititorul obișnuit

Seria „Acces la istorie” a fost inițiată mai ales la nivelul cerințelor studenților și elevilor care susțin examene legate de subiectele respective, dar oferă o mulțime de informații interesante și cititorului obișnuit. Partea principală a cărții (textul propriu-zis, mai puțin îndrumările de la sfârșitul capitolelor) reprezintă un studiu ușor de citit și incitant totodată, ce are coerența necesară unei cercetări istorice. Intenția autorilor a fost nu doar să ofere o prezentare clară și concisă a unor evenimente din trecut, ci să stimuleze cititorii (chiar și pe cei neinițiați) în a-și forma o opinie despre subiectul pus în discuție. Astfel, în loc să transmită o sumă de „adevăruri istorice” plate, lucrările din această colecție conțin puncte de vedere și interpretări diferite.

Către studenți și elevi

În funcție de subiectele care vă interesează și de timpul de studiu pe care îl aveți la dispoziție, puteți proceda în mod diferențiat atunci când folosiți această carte pentru pregătirea unui examen.

De exemplu, dacă doriți să vă formați o idee generală asupra subiectului, în cel mai scurt timp posibil, următoarele căi ar fi, probabil, cele mai eficiente:

- Citiți capitolul 1 în întregime.
- Pentru fiecare dintre capitolele următoare, începeți cu secțiunea „Să luăm notițe” și, dacă subiectul vă interesează, citiți tot capitolul, oprindu-vă la fiecare subcapitol pentru a nota principalele probleme dezbătute.

Dacă doriți totuși să abordați întreaga tematică a cărții și dispuneți de timpul necesar, ar fi avantajos să folosiți pentru fiecare capitol următoarea procedură:

1. Citiți tot capitolul, de preferat într-o singură ședință.
2. Studiați schema de la sfârșitul capitolului, asigurându-vă că în linii mari l-ați înțeles.

VIII Cuvânt înainte

3. Citiți secțiunea „Să luăm notițe” (și secțiunea „Să răspundem la întrebări-eseu”) și decideți dacă mai aveți de lucrat la capitolul respectiv.

4. Abordați secțiunea „Întrebări bazate pe izvoare”. Citiți întrebările și formulați-vă răspunsurile mental sau în scris.

După ce ați citit întreaga lucrare, studiați secțiunea „Lecturi suplimentare” și alegeți acele titluri care v-ar putea completa informațiile.

Scopul nostru a fost să vă trezim interesul și să vă facem studiul cât mai agreabil. Sperăm că la încheierea lecturii veți aprecia că el a fost atins.

Introducere: Studiarea lui Ludovic al XIV-lea

1 De ce a fost studiat Ludovic atât de mult?

Ludovic al XIV-lea (1635–1715) a fost regele Franței vreme de 72 de ani – cea mai lungă domnie din istoria europeană. Era doar un copil de cinci ani în momentul în care s-a suit pe tron în 1643, dar a condus personal guvernul din 1661 până la moartea sa. Mai mult, Ludovic nu numai că a domnit foarte multă vreme; el a fost totodată un conducător despotic, hotărât să-și realizeze scopurile. Cu toate că nu s-a bucurat de un succes absolut, Regele Soare, cum îi plăcea să fie numit, și-a pus cu siguranță amprenta personalității asupra epocii sale și a dominat Europa timp de jumătate de secol.

În mod inevitabil, un conducător atât de formidabil a provocat controverse. Într-adevăr, Ludovic al XIV-lea a adoptat în mod deliberat o atitudine superioară, plăcându-i faima și notorietatea; o sofisticată campanie mediatică populariza și exagera realizările Franței și ale gloriosului ei monarh. Unii contemporani au fost impresionați și l-au imitat în mod servil pe Regele Soare. Alții au urât Franța și pe conducătorul ei. După moartea lui Ludovic s-au dezvoltat controversele, care au alimentat o luptă literară din ce în ce mai puternică. Nu este de mirare că Regele Soare a fost studiat atât de mult.

Cititorii acestei cărți vor fi încurajați să-și formeze propriile opinii referitoare la problemele-cheie ale domniei lui Ludovic al XIV-lea. În mod tradițional, acestea s-au învârtit în jurul dublului aspect al dezvoltării absolutismului în Franța și al luptei Franței pentru a dobândi puterea pe plan european.

Dezvoltarea absolutismului (guvernare nelimitată din punct de vedere constituțional) a reprezentat răspunsul monarhiei franceze la o perioadă de slăbiciune regală și de instabilitate pe scară largă în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Dinastia de Valois s-a stins în 1589, când a fost asasinat regele Henric al III-lea. Omul cu

pretențiile cele mai îndreptățite la tron era Henric de Navara, prinț de Bourbon. Acest soldat popular și extravertit nu avea nimic efeminat în comportamentul său. Henric al IV-lea, cum s-a numit el după urcarea la tron, a pus bazele tradiției guvernării monarhice ferme, care a atins apogeul în timpul domniei nepotului său, Ludovic al XIV-lea. Acest sistem, cunoscut sub numele de *ancien régime*, a fost abolit de Revoluția franceză începând cu anul 1789. Creșterea puterii regale franceze contrasta cu slăbiciunea Coroanei engleze – o antiteză subliniată de către istoricii care aveau cultul opoziției engleze față de dinastia Stuartilor și disprețuiau servilismul față de Bourboni.

Reafirmarea puterii regale de către regii dinastiei de Bourbon coincidea cu o politică străină agresivă. Atât contemporanii, cât și istoricii au interpretat această afirmare a puterii franceze drept o încercare de dobândire a superiorității pe plan european. Veacul al XVI-lea aparținuse Spaniei. Acum Franța amenința hegemonia europeană a Habsburgilor spanioli, aliați cu verii lor austrieci, împărații Sfântului imperiu romano-german. În mod semnificativ, secolul al XVII-lea a fost deseori denumit *le grand siècle*, în semn de recunoaștere a succesului imperialismului francez. Totuși, această încercare aparentă de dominație asupra Europei a fost stopată de către inamicii Franței care au ajuns să privească cu neîncredere îndeosebi ambițiile lui Ludovic al XIV-lea.

Încercările de înțelegere a domniei sunt îngreunate de faptul că moda se schimbă. În ansamblu, comentatorii din secolul al XVIII-lea l-au admirat pe Ludovic al XIV-lea ca fiind unul dintre cei dintâi „despoți luminați” – monarhi care puneau interesul supușilor lor pe primul plan. Pe de altă parte, în secolele al XIX-lea și al XX-lea istoricii influențați de liberalismul democratic au condamnat oprirea de către Ludovic al XIV-lea a drepturilor individului, încercările sale de a reprima libertatea de gândire, de exprimare și de credință și maniera excesivă în care recurgea la forță, atât în țară, cât și în străinătate. „Despotismul luminat” a devenit „absolutism”, un termen jignitor, care implică faptul că regele era un tiran egoist și discreționar, un premegător al totalitarismului modern. Totuși, mai recent, istoricii au subliniat limitele puterii lui Ludovic. Ei au arătat că „absolutismul” nu era un termen al secolului al XVII-lea, punând

întrebarea dacă el poate fi aplicat în mod corect Franței din timpul lui Ludovic al XIV-lea. Cititorul va trebui să hotărască dacă acest revizionism este justificat sau dacă a mers prea departe.

Același lucru este valabil și pentru politica externă a lui Ludovic al XIV-lea. Pentru opozanții liberali, ce iubeau libertatea și detestau agresiunea, era extrem de simplu. Privind înapoi, în istorie, se vedea cu claritate o procesiune sinistră: Filip al II-lea al Spaniei, Ludovic al XIV-lea, Napoleon, Kaiserul, Hitler. Cu toții erau tirani și nu prea aveai cum să găsești pe vreunul mai bun în rândul lor. Toți vizau dominarea Europei, dacă nu cumva a lumii, și cu toții au eșuat, datorită intervenției Dumnezeuului Atotputernic și/sau anglo-saxonilor, în funcție de punctul de vedere respectiv. Pe de altă parte, revizionistii susțin că Ludovic al XIV-lea avea țeluri limitate, de bun simț, că planurile sale erau zădărnicate de opozanții răzbunători și invidioși și că era mai degrabă victimă decât călău. În timp ce istoricii francezi l-au considerat pe Ludovic al XIV-lea, după cum era de așteptat, un erou național și un patriot dedicat, istoricii din afara Franței au apărut și politica externă a lui Ludovic, punând accentul pe precauția sa și pe ambițiile războinice ale dușmanilor săi, mai ales împăratul Leopold și Wilhelm de Orania. Din nou, sunteți invitați să trageți propriile concluzii.

În fundalul acestor controverse se află întotdeauna problematica fundamentală a unei evaluări a Regelui Soare; poate că ar putea fi rezumată astfel: „Ludovic al XIV-lea – pro sau contra?”. Cu toate că este limpede faptul că judecățile morale nu sunt de competența istoricului, o figură istorică atât de proeminentă precum Ludovic impune evaluarea. Au fost corecte obiectivele sale? În ce măsură a reușit să le realizeze? Dacă nu a reușit, a fost din vina lui? Probabil că este semnificativ faptul că până și cei mai acerbi critici ai săi acceptă că Ludovic al XIV-lea a fost un „mare rege” – indiferent ce se înțelege prin această sintagmă. Un istoric englez modern a spus despre împăratul francez Napoleon al III-lea (1852–1870) că este imposibil să nu îți placă, dar la fel de imposibil este să îl respecți. Personal, mărturisesc că am început să scriu această carte având o părere exact opusă despre Ludovic al XIV-lea. Am considerat că trebuie probabil să fie respectate proporțiile realizărilor sale și, cu toate acestea, întotdeauna mi-a venit greu să îmi placă un om atât de egoist. Să fiu sincer, acum

nu mai sunt atât de sigur. La sfârșitul cărții, ne vom întoarce la problemele evaluării meritelor și neajunsurilor de ansamblu ale Regelui Soare.

Ludovic al XIV-lea merită studiat, îndeosebi, drept ilustrare a teoriei istorice a „marelui om”. În acest caz argumentul susține că istoria este dominată de către indivizi care au o puternică influență. Doar datorită simplului fapt că era cine era și avea oportunitățile și responsabilitățile respective, Ludovic al XIV-lea nu putea să nu fie un „mare om”. Totuși, există istorici influenți – adesea simpatizanți marxiști – care preferă să sublinieze rolul forțelor impersonale, precum dezvoltarea socială și economică, în dauna influenței exercitate de către oameni. De altfel, Lenin remarcă: „Ce altceva este individul decât un milion supra un milion?”. Eu personal am sentimentul că, în vreme ce ambele abordări sunt valide, ar fi nedrept să negăm impactul pe care l-a avut Ludovic al XIV-lea asupra epocii sale. Pur și simplu datorită faptului că a trăit atât de mult și a exercitat o putere atât de considerabilă, el constituie exemplul perfect al teoriei „marele om” în acțiune. Când se păstrează proporțiile importanței forțelor sociale și economice semnificative, atitudinile și obiectivele lui Ludovic al XIV-lea, punctele forte și slăbiciunile sale personale au însemnat foarte mult pentru istoria Franței și a vecinilor ei între 1661 și 1715. Cu alte cuvinte, Ludovic al XIV-lea *a avut importanță*. Pentru că *a avut* o asemenea importanță, este necesar să înțelegem ce fel de om era, din ce mediu provenea și ce „resorturi îl puneau în mișcare”. Revenim acum la aceste aspecte.

2 Ludovic al XIV-lea – omul și epoca sa

„Respectul este moartea istoriei”, afirmă un istoric francez. În această carte veți fi invitați să adoptați o abordare critică a lui Ludovic al XIV-lea, care a fost într-adevăr un rege supus greșelilor și, asemenea tuturor, un om supus greșelilor. Mediul din care provine ne ajută să evaluăm omul.

Un psiholog ar considera copilăria lui Ludovic ca având o importanță deosebită. A spune că el este produsul unei căsătorii nefericite ar însemna să atenuăm adevărul. Părinții săi erau total incompatibili: capriciosul, introvertitul și nedelicatul Ludovic al XIII-lea

și Ana de Austria din familia Habsburgilor spanioli, frumoasă, cochetă, meticuloasă și bine crescută. Rareori aveau relații sexuale sau orice fel de relații, iar când Ana a rămas însărcinată după douăzeci de ani de căsnicie, acest lucru a fost considerat, pe bună dreptate, un miracol; de aici porecla lui Ludovic al XIV-lea, „*le dieu-donné*” („Darul lui Dumnezeu”). După moartea lui Ludovic al XIII-lea, când moștenitorul său avea cinci ani, copilul a fost crescut într-o familie mai puțin obișnuită, căci Ana de Austria, acum regentă, avea relații cu cardinalul Jules Mazarin, un carierist italian inteligent și lipsit de scrupule. E posibil ca Ana să fi devenit în secret soția lui Mazarin, lucru plauzibil, având în vedere că el era doar diacon și prin urmare nu îi era interzis să se căsătorească. În mod sigur țineau foarte mult unul la celălalt, fiind probabil atrași unul de celălalt și pentru că avuseseră amândoi de suferit din pricina xenofobiei francezilor. Împreună au supravegheat educația regelui-copil și nu este lipsit de semnificație faptul că Mazarin a devenit nașul său.

Dacă Ludovic al XIV-lea se bucura acum într-o anumită măsură de afecțiune și atenție părintească, el nu a primit nicidecum o educație stabilă. Căci între 1648 și 1653 Franța a fost sfâșiată de un șir de revolte cunoscute sub numele de Fronde (*fronde* înseamnă praștie, „arma” puștanilor parizieni). Mai întâi Palamentul din Paris l-a sfidat pe nepopularul prim-ministru, apoi i s-au alăturat și nobilii, conduși de către membrii familiei regale, inclusiv Gaston, unchiul regelui, personificarea iresponsabilității egoiste. Mazarin a fugit din țară, regina a manevrat cu disperare între facțiunile aflate în război, iar regele-copil a fost purtat dintr-un loc de refugiu în altul. O dată el a trebuit să se prefacă a dormi în pat spre a-i asigura pe parizieni că de data aceasta nu a reușit să scape. În cele din urmă, Frondele au luat sfârșit datorită faptului că șefii lor și-au dovedit incapacitatea de a coopera unii cu alții; Mazarin s-a întors din exil și a fost restaurată o anumită aparență a autorității regale.

Ludovic al XIV-lea și-a dobândit educația la școala vieții. El a fost profund influențat de Fronde, neabandonându-și credința că ordinea și autoritatea reprezintă antidotul haosului. În timpul copilăriei sale chinuite, Ludovic a călătorit prin Franța, ajungând să cunoască câte ceva din regatul său și oamenii acestuia. Mazarin l-a

instruit cu grijă pe regalul său elev pentru „meseria” de monarh. Ludovic a învățat de la cardinal să creadă că monarhia a fost orânduită de către Dumnezeu, să se identifice cu Franța, să muncească din greu și să-și ia sarcina în serios. El a învățat totodată să se prefacă, însușindu-și cinismul și disprețul față de motivația umană caracteristică lui Mazarin.

Educația formală a lui Ludovic nu a fost neglijată, cu toate că era mărginită, așa cum era, de altfel, cea mai mare parte a educației aristocratice: ceva istorie antică, dar puțină istorie modernă, o spioală de geografie și matematică, o cunoaștere temeinică a limbii spaniole și a celei italiene. Ludovic a regretat întotdeauna că nu știe foarte bine limba latină, dar a învățat să vorbească și să scrie excelent în limba franceză, lucru care probabil că i-a fost de mai mare folos. A fost învățat să călărească, să tragă cu armele de foc și să danseze, lucruri pe care le făcea bine din instinct. De la mama sa a moștenit indubitabila sa pietate catolică și ura față de erezie, cu toate că, la fel ca și ea, nu poseda o cunoaștere profundă a problemelor teologice.

Prin urmare, ce a ieșit din această educație, atunci când moartea cardinalului, în 1661, a inaugurat domnia lui Ludovic? Nu e nici o îndoială că natura și educația s-au combinat spre a produce un tânăr care făcea impresie. Statura lui Ludovic – avea doar 1,62 m – trebuia să fie sporită prin tocuri înalte și părea mai înalt purtând peruci luxuriante. Totuși, statura scundă a lui Ludovic era în orice caz compensată de demnitatea și siguranța sa înăscută. În plus, el poseda mult farmec și era foarte afabil. Era inteligent, pricepea repede și poseda o bună memorie a chipurilor și a faptelor. Avea un dezvoltat simț al umorului, numind-o pe slăbănoaga sa verișoară, Henrietta a Angliei, „Oasele Sfinților Inocenți” (pruncii omorâți de Irod).

Ludovic al XIV-lea poseda un autocontrol remarcabil, socotind că era sub demnitatea sa să se înfurie sau să exulte. El a învățat să se prefacă atunci când nu-i convenea ceva, în așa fel încât oamenii erau uimiți în momentul în care cădea lovitura. Ludovic își pierdea rareori cumpătul. Curteanul Saint-Simon ne spune cât de jignit s-a simțit marele rege din pricina faptului că bastardul său se dovedise laș în luptă; el și-a descărcat furia asupra unui slujitor nevinovat:

- 1 De această dată, Ludovic al XIV-lea s-a lăsat pradă sentimentelor. În timp ce se ridica de la masă, el l-a observat din întâmplare pe unul dintre slujitori ascunzând în buzunar o prăjitură. În acel moment, uitând de demnitatea sa regală, cu
- 5 bastonul în mână, s-a repezit către servitor, l-a bătut, l-a insultat și a sfârșit prin a rupe bastonul pe spinarea lui.

Adevărul este că acest exemplu de „descărcare a nervilor” descris de Saint-Simon cu răutăcioasă încântare era cu totul neobișnuit. În mod normal, Ludovic făcea față dezamăgirilor și frustrărilor cu cumpătate.

Ludovic al XIV-lea ajunsese de pomină pentru curtenia sa pedantă. Își scotea întotdeauna pălăria în fața femeilor, chiar și a celei mai umile cameriste. Deseori această curtenie se baza pe o prețuire și o simpatie sinceră pentru ceilalți. La un moment dat, un ușier a fost apostrofat fără înconjur de către însoțitorii lui Ludovic pentru încetineală, dar Ludovic i-a oprit subliniind că bietul om fusese deja pedepsit suficient prin suferința evidentă cauzată de faptul că l-a întârziat pe rege. Dacă Ludovic al XIV-lea a făcut să sufere pe cineva apropiat, aceasta a fost regina, care nu s-a împăcat niciodată cu infidelitatea soțului ei.

Unii istorici au susținut că viața sexuală a lui Ludovic al XIV-lea nu este importantă. Dar nu este adevărat. Relațiile lui Ludovic cu femeile i-au afectat, fără doar și poate, conștiința, împingându-l către acțiuni la care n-ar fi recurs altminteri. Este de asemenea neîndoielnic faptul că relațiile promiscue cu doamna de Montespan, amanta sa recunoscută în mod public timp de doisprezece ani, i-au deteriorat reputația în fața poporului francez și a Bisericii; această relație constituia un dublu adulter, având în vedere că atât Ludovic, cât și doamna erau căsătoriți deja. Cheltuielile diferitelor sale „case” accentuau fără îndoială dificultățile sale financiare. Iar ultima dintre amantele sale, doamna de Maintenon, avea indiscutabil o mare influență. Întrunirile consiliului aveau loc în prezența ei, în timp ce tremura în fotoliul special construit spre a o feri de curentul din cabinetul lui Ludovic, iar favoriții ei erau promovați în biserică și în slujbele de stat.

A trece în revistă viața particulară dezordonată a lui Ludovic nu înseamnă a-l judeca. Totuși, dacă cineva ar fi tentat să-l judece,

merită să amintim că, asemenea atâtor personaje regale, Ludovic a fost obligat să se căsătorească cu o soție de care nu era atras. Maria Tereza, fiica lui Filip al IV-lea al Spaniei, cu care Ludovic s-a căsătorit în 1660 conform termenilor Tratatului din Pirinei, era proastă, urâtă și stângace. Ludovic cunoscuse deja dragostea adevărată. El se îndrăgostise de nepoata lui Mazarin, Maria Mancini, care era frumoasă, vioaie și inteligentă. Aceasta îi împărtășea sentimentele. Spune mult despre caracterul lui Mazarin faptul că nici un moment nu și-a permis să fie orbit de o atare onoare potențială pentru familia sa. Celor doi tineri li s-a poruncit să pună capăt relației dintre ei. Ludovic s-a supus, dar nu există motive spre a ne îndoii că avea inima frântă în timp ce călătorea înspre sud pentru a-și aduce acasă plicticoasa și bondoaca mireasă spaniolă.

Reacția lui Ludovic a fost aceea de a găsi compensații în altă parte. El fusese inițiat în tainele amorului pe la paisprezece ani de către o tânără spălătoreasă; în următorii treizeci de ani nimic nu l-a mai putut opri. Asemenea bunicului său, Henric al IV-lea, Ludovic avea un mare apetit sexual și s-a bucurat de favorurile mai multor amante, având numeroși bastarzi. Trei femei au fost recunoscute în mod deschis, succesiv, în calitate de amante principale: blajina și neștiutoarea Louise de la Vallière, inteligenta și intriganta Françoise-Athénaïs de Montespan și autoritara, dar rezervata Françoise de Maintenon. Fiecare amantă a fost mai vârstnică decât predecesoarea și a intrat în grațiile regelui în timp ce făcea parte din anturajul predecesoarei sale. După cum am văzut, infidelitățile lui Ludovic o făceau să sufere pe regină, care, cu toate acestea, regreta exilarea blândeii Louise de la Vallière într-o mănăstire de maici, căci o prefera nespus de mult îngrozitoarei ei urmașe. Doamna de Maintenon l-a convins pe Ludovic să se poarte frumos cu regina. După moartea Mariei Tereza în 1683, Ludovic s-a căsătorit cu doamna de Maintenon și sub influența ei dură n-a mai avut aventuri extraconjugale.

Cu toate că Ludovic al XIV-lea își răsplătea material amantele, relațiile sale cu femeile arată că era cât se poate de egoist. Este tipic comportamentul său din 1667, când și-a obligat doamnele să meargă cu el în campania din Flandra. În caleașca regală călătoreau regele, regina, Louise de la Vallière, care era pe punctul de a-l

părăsi pe rege, și doamna de Montespan, care era pe cale să intre în viața intimă a regelui. După cum vă puteți închipui, n-a fost tocmai o campanie veselă. Ludovic a făcut ca situația să fie și mai rea refuzând să oprească pentru satisfacerea necesităților fiziologice ale celorlalți; în plus, se simțea foarte jignit dacă doamnele refuzau să se servească din bucatele îmbelșugate cu care le îmbia mereu. Căldura era sufocantă, iar drumurile erau cumplite, mai ales pentru Louise, care era însărcinată. Ludovic rămânea într-o excelentă stare de spirit. De fapt, el era sufletul grupului, căci îi plăceau la nebunie campaniile militare.

Ludovic era furios dacă amanta sa en titre nu era disponibilă, susținând, implicit, că ciclurile menstruale și sarcinile aveau loc special spre a-l incomoda pe el. Când i s-a spus că una dintre amantele sale avortase, Ludovic a fost încântat, căci ea urma să fie în scurt timp din nou în patul lui. Chiar și doamna de Maintenon era de părere că Ludovic este foarte dificil și exigent. Ea l-a întrebat pe confesorul său dacă trebuia cu adevărat să accepte să facă dragoste de două ori pe noapte (amândoi aveau peste șaptezeci de ani) și suferea din cauza faptului că Ludovic insistă ca toate ferestrele să fie deschise, indiferent de anotimp. Cu toate că nu există dovezi că Ludovic ar fi forțat vreo femeie să se culce cu el – acest lucru nu este valabil pentru un alt rege libertin, Carol al II-lea –, imaginea este aceea a unui bărbat care le considera pe femei inferioare.

Dar el era regele. Exista o anecdotă revelatoare despre felul în care s-a purtat, pe vremea când era copil, la moartea lui Ludovic al XIII-lea în 1643, când tocmai fusese botezat. „Ce nume ți-au dat?”, a întrebat regele muribund. „Sunt Ludovic al XIV-lea.” „Nu, nu încă”, a șoptit tatăl său. Dacă Regele Soare ne șochează datorită faptului că este egoist, nu trebuie să uităm că încă de la naștere el s-a aflat literalmente în centrul atenției.

A avut el relații cu oamenii care îl puteau critica pe față sau care îi puteau da replica? Cu siguranță că nu era cazul singurului său fiu legitim, „Monseigneur”, Delfinul (1661–1711). Acesta era un om greoi și prostănac, care semăna cu mama lui și era îngrozit de tatăl său. Cu siguranță nu miniștrii regelui. Rămânea doar fratele său, Philippe – căci Ludovic al XIII-lea și Ana de Austria au mai avut un „copil-minune”.

Philippe nu s-a bucurat de prea multă simpatie. „Monsieur”, cum era denumit fratele regelui, a fost condamnat pentru felul în care s-a purtat cu sora lui Carol al II-lea, Minnette, prima sa soție și care scornise că el era un soț gelos și în același timp homosexual. Altminteri, istoricii au fost tentați să nu-l ia în serios pe acest mic prințisor parfumat al casei de Bourbon. Împopoțonat, frivol, egoist în aparență, Philippe este net întrecut de către impunătorul său frate. Cu toate acestea, există temeii atât pentru a-l simpatiza pe Philippe, cât și pentru a-l admira. El n-a fost tratat nici cu generozitate, nici cu înțelegere de către Regele Soare, care subestima în mod constant loialitatea fratelui său. Spre a-l împiedica să devină un alt Gaston, el a fost lipsit de influență și de responsabilitate și a fost tratat cu o condescendență plină de superioritate: „Frate, du-te și te distrează – noi o să facem un consiliu”. Când Philippe a câștigat bătălia de la Cassel în 1678, Ludovic s-a înfuriat și nu l-a mai lăsat să comande altă armată. Reacția lui Philippe la acest tratament a fost aceea de a-i servi în treacăt câteva adevăruri. Pe când creșteau împreună, cei doi prinți se certau, așa cum se întâmplă între frați, o dată împrôșcându-se cu supă unul pe celălalt, altă dată urinând unul în patul celuilalt. Ei s-au certat ocazional și ca adulți – de exemplu, atunci când Ludovic și-a muștrat fratele pentru că prefera băieți în locul soției sale. „Dacă se pune problema de a corecta greșelile, ce să mai zic de-ale tale?”, a strigat Monsieur la rege. „Ale mele sunt cu femeii, ale tale sunt un viciu abominabil”, a replicat regele, plin de sine. După o repriză de furie legată de modul de comportament nedrept față de fiul său Philippe, ducele de Chartres, Philippe a avut în 1701 un atac de apoplexie care i-a fost fatal; Ludovic a fost distrus datorită remușcărilor.

Nimeni nu îndrăznește să vorbească în mod sincer cu Ludovic al XIV-lea. Flatat de curteni și întotdeauna în centrul atenției, ce șanse avea el să fie modest și autocritic? Este uimitor că era atât de plăcut și că nu se răsfăța și mai mult. În afară de legăturile sale sexuale, singurul viciu al lui Ludovic era lăcomia – iar acest lucru e posibil să fi fost provocat de incapacitatea doctorilor săi de a-l vindeca de tenie; îi era foame tot timpul. Curtenitor, afabil și fermecător, Ludovic al XIV-lea era extrem de potrivit spre a conduce o curte. E o cu totul altă problemă dacă putea să conducă o țară.

Să luăm notițe despre „Introducere: Studiarea lui Ludovic al XIV-lea”

O lucrare de examen despre Europa secolelor al XVI-lea și al XVIII-lea ar fi extrem de neobișnuită dacă n-ar conține întrebări despre domnia lui Ludovic al XIV-lea. Prin urmare, luarea unor notițe într-o manieră îngrijită și metodică poate să dea roade în sala de examen. Următoarele aspecte controversate îi atrag cu siguranță pe examinatori: 1) sistemul de guvernare al lui Ludovic al XIV-lea; 2) realizările sale în calitate de conducător al Franței, cu accent deosebit pus pe economie și pe religie; 3) politica sa externă și războaiele sale și 4) o evaluare a meritelor și realizărilor sale în calitate de conducător și a importanței sale ca rege.

Toate aceste probleme vor fi analizate în capitolele ce le sunt dedicate (vezi cuprinsul). De asemenea, Concluzia conține o discuție referitoare la faptele lui Ludovic al XIV-lea, la meritele și neîmplinirile sale. Cel mai bun lucru ar fi amânarea luării unor note detaliate referitoare la aceste probleme până în momentul în care veți studia capitolele respective.

Totuși un scurt rezumat al aspectelor controversate ale domniei poate fi făcut în această fază. Vă va ajuta să vă aduceți aminte ce anume trebuie să căutați în clipa în care începeți studiarea lui Ludovic al XIV-lea. Veți avea posibilitatea de a folosi acest rezumat ca pe o listă sistematică atunci când veți fi încheiat lectura inițială a acestei cărți spre a vă asigura că ați făcut ceea ce trebuie. De asemenea, există posibilitatea să vă placă mai mult studiul dacă sunteți familiarizați cu întrebările la care ar trebui să căutați răspunsuri.

Nădăjduiesc că veți parcurge cu ușurință secțiunea care se ocupă de epoca și personalitatea Regelui Soare și că vă va rămâne în minte imaginea ce v-a fost prezentată. Prin urmare, în această secțiune nu ar trebui să fie necesare note detaliate. În măsura în care aveți în minte o idee clară despre omul de care ne ocupăm când studiem domnia lui Ludovic al XIV-lea, aspectele mai complicate ale problemei (care sunt discutate în capitolele de la sfârșitul cărții) ar trebui să se ordoneze fără efort.

Cu toate acestea, s-ar putea să socotiți folositoare întocmirea unei scurte liste cuprinzând acele calități și defecte ale lui Ludovic pe care le considerați relevante pentru ce a făcut el ca rege al Franței și care au avut o mare influență asupra dezvoltării sale atât în calitate de conducător, cât și ca ființă umană. Introducerea se termină cu întrebarea: „Putea Ludovic al XIV-lea să conducă la fel o țară, precum o curte?”. Ce-ar fi să faceți o „estimare în cunoștință de cauză” în privința reușitei sale, folosind informațiile pe care le dețineți referitoare la interesele care îl animau?

Politica absolutismului

1 Absolutismul: definiție și implicații

În Introducere am stabilit că Regele Soare a avut *importanță*. Rolul lui Ludovic al XIV-lea ca rege al Franței a fost atât de central și de crucial, încât punctele sale forte și slăbiciunile sale, *virtuțile* și *viciile* sale influențau în mod obligatoriu, în bine sau rău. Totuși, Ludovic a avut importanță nu numai din cauza faptului că era rege, ci și din pricina *felului* în care a domnit. Căci și-a dobândit o reputație formidabilă de conducător despotice, constituind exemplul clasic de monarhie absolută în acțiune. În acest capitol vom examina felurile în care și-a pus Ludovic amprenta, începând cu conceptul de absolutism aplicat domniei lui Ludovic al XIV-lea.

Ce se înțelege prin descrierea lui Ludovic al XIV-lea drept „monarh absolut”? Sensul derivat al termenului „absolut” este acela că un conducător este „absolvit” de subordonarea față de orice autoritate umană. Spre deosebire de regii contemporani din Anglia, Ludovic a avut posibilitatea de a-și alege politica și miniștrii fără a privi peste umăr la parlament. El nu trebuia să se consulte cu supușii săi, ci putea lua hotărâri rapid, punându-le în practică cu forța. Nu era obligat nici să-și justifice acțiunile, nici să asculte criticile ce i se aduceau. El putea pretinde o supunere indiscutabilă.

Totuși, anumiți istorici sugerează că această imagine este mai mult teoretică decât reală. În practică, puterea lui Ludovic era limitată, așa cum era puterea oricărui conducător din secolul al XVII-lea. El era limitat de convențiile morale ale epocii sale, cum ar fi dezaprobarea contemporană a asasinatului politic și a genocidului. Dictatorul rus Iosif Stalin a fost considerat drept un „Ginghis Han cu telefon”. Ludovic al XIV-lea nu avea în dotare nici lipsa de scrupule a lui Stalin, nici telefonul acestuia.

Cu toate acestea, contemporanii îl considerau cu siguranță pe Ludovic al XIV-lea drept un rege absolut; ba francezii chiar îl

admirau pentru acest lucru. Negarea libertății individuale pe care o implică absolutismul îi poate dezgusta pe liberalii secolului XX. Totuși, pentru mulți gânditori din secolul al XVII-lea absolutismul părea a fi nu numai calea cea mai eficientă, ci și cea mai iluminată de a conduce un stat. O paralelă instructivă o constituie înalta stimă pe care o nutreau față de fascism cei din partidele de dreapta în anii 1920 și 1930; o abordare practică și serioasă părea a fi cel mai bun lucru.

Nu se punea problema că francezii puneau semnul egalității între absolutism și tiranie. Dimpotrivă, toată lumea, începând cu regele, socotea că un conducător creștin, oricât de absolut ar fi, avea datorii precumpănitoare atât față de Dumnezeu, cât și față de supușii săi. În calitate de părinte al poporului său, el trebuia să se comporte în mod responsabil, fără a uita că, deși nu avea o obligație constituțională de a respecta legea, aceasta exista totuși, iar datoria unui rege creștin consta în sprijinirea autorității ei. Absolutismul Bourbonilor fusese întemeiat de către Henric al IV-lea, bunicul lui Ludovic al XIV-lea, care nu dădea socoteală nimănui, deși dovedea preocupare față de toți supușii săi. Însuși Ludovic al XIV-lea se simțea jignit de imaginea pe care o prezentau despre el dușmanii săi: un tiran arbitrar. La fel fusese Irod, care îi măcelărise pe prunci; aceeași reputație o avea sultanul otoman, care puneă să fie decapitați oameni după cum avea el chef. Regele preacreștin, cum era denumit în mod tradițional regele Franței, nu s-ar fi comportat astfel.

În acest capitol veți fi invitați să ajungeți la concluzii proprii în privința faptului că Ludovic al XIV-lea a fost un tiran, dacă a fost eficient și dacă a reușit să-și rezolve problemele. Vom examina critic sistemul de guvernare pe care l-a moștenit și modalitățile prin intermediul cărora l-a dezvoltat. Ce era caracteristic stilului său de absolutism? Prin ce se traduce absolutismul său în practică? Vom începe prin a pune întrebarea: de ce a ales Ludovic în 1661 absolutismul drept calea de urmat în viitor?

2 Pledoarie pentru absolutism

Absolutismul reprezenta o opțiune atrăgătoare pentru Ludovic al XIV-lea în momentul în care s-a urcat pe tron în 1661. Franța era o țară mare. În epoca aceea, aveai nevoie de două săptămâni spre a ajunge de la Paris la

Marea Mediterană. Având în vedere lipsa de telecomunicații moderne, aceasta era singura modalitate de a face corespondența să ajungă la destinație – cât de repede putea merge un om călare, dar nu mai repede. Prin urmare, guvernului unei țări atât de mari îi era greu să strângă informații la zi sau să dea ordine rapide. Era și mai greu încă să fie puse în aplicare instrucțiunile. Când stai într-un birou la Versailles, cum poți impune un edict la o depărtare de 800 de kilometri? Cum poți captura un răsculat care se bucură de popularitate și care te sfidează? Cum strângi impozitele de la țărani sărăciți și nemulțumiți? Cum înăbuși o revoltă armată, fără ca operația să dureze luni, ba chiar ani de zile?

Aceste întrebări sunt cu deosebire relevante atunci când avem în vedere cadrul istoric al domniei personale a lui Ludovic al XIV-lea. Bunicul lui Ludovic, Henric al IV-lea (1589–1610), moștenise o situație tulbură. Stabilitatea Franței fusese subminată vreme de treizeci de ani de către partidele regaliste minoritare și regii incapabili, de către preaputernicii nobili, invazia străină și disputele religioase. Henric al IV-lea a inițiat o restaurare a autorității regale, dar el a fost asasinat înainte de a putea realiza o soluționare permanentă a problemelor Coroanei. Fiul său și tatăl lui Ludovic al XIV-lea, Ludovic al XIII-lea (1610–1643), și-a consolidat autoritatea, ajutat de către prim-ministrul său, cardinalul Richelieu. Dar moartea lui Ludovic al XIII-lea a deschis calea unei alte minorități. Încercările unui al doilea prim-ministru cu pălărie de cardinal, nepopularul italian Jules Mazarin, de a menține autoritatea Coroanei a provocat războaiele cunoscute sub numele de *Fronde* (1649–1653). În vreme ce acestea dezbinau Franța, dincolo Canalul Mânecii, națiunea politică engleză își executa regele și transforma Anglia în republică – evenimente pe care francezii le urmăreau cu interes. Monarhia franceză a supraviețuit acestor evenimente – dar numai cu mare greutate.

După cum am văzut în capitolul 1, Ludovic a fost profund influențat de *Fronde*. Nu a uitat nicicând cum era scos din palate în miez de noapte spre a nu fi răpit. El a văzut-o pe mama sa umilită de către nobilii ambițioși, unii dintre ei fiind rudele lui de sânge. L-a văzut pe Mazarin alungat din țară. Era conștient că familia regală și primul ministru erau satirizați în versuri triviale. Puterea regală era pusă sub semnul întrebării de avocați obraznici în Parlamentul din Paris. Mai presus de orice, Franța era pradă haosului războiului civil. Armatele private ale nobilimii se aliau

cu inamicii Franței, spaniolii. Ludovic a păstrat până la sfârșitul vieții lui o preocupare pentru ordine, autoritate și superioritate națională ca urmare a coșmarului pe care a fost obligat să-l îndure pe când era copil.

Nici Mazarin nu restaurase total situația până la moartea sa, survenită în 1661. Desigur, cardinalul își încununase cariera diplomatică prin aranjarea păcii din Pirinei, care a pus capăt unui veac de războaie între Franța și Spania, spre avantajul Franței. Desigur, el refăcuse o echipă capabilă de administratori regali. Desigur, el făcuse avere – „Ce rău îmi pare că va trebui să părăsesc toate acestea!”, au fost cuvintele sale pe patul de moarte, în timp ce își privea plin de regret tablourile. Dar el a lăsat Coroana cu datorii, administrația împovărată cu 40 000 de deținători de slujbe ereditare, care nu trebuie confundați cu serviciul civil profesional al unui stat modern, iar țara era sărăcită și nemulțumită.

Prin urmare, având în vedere dificultățile implicate de guvernarea unei țări atât de întinse precum Franța, combinate cu cadrul istoric din 1661, nu era normal să își facă apariția absolutismul? Existau, oare, alternative? Ar fi fost logic să se distrugă mașinăria guvernamentală pe care a moștenit-o Ludovic și să se anuleze absolutismul regal prin introducerea conducerii prin reprezentanți? Nici măcar conducătorii Frondei nu au sugerat alternative la monarhia autoritară; ei n-au făcut altceva decât să aducă argumente în sprijinul absolutismului prin iresponsabilitatea lor egoistă. Nimeni nu dorea o renaștere a haosului și violenței. Ludovic al XIV-lea și marea majoritate a contemporanilor săi credeau că era de preferat chiar și un tiran prăbușirii legii și ordinii. Așadar, existau argumente puternice pentru ca Ludovic al XIV-lea să adopte o abordare absolutistă fermă și rezonabilă.

3 Confirmarea absolutismului, 1661

Prin urmare, s-ar putea susține că, în momentul morții lui Mazarin, se puneau problema nu dacă absolutismul va fi menținut, ci despre ce fel de absolutism va fi vorba. Ludovic al XIV-lea a moștenit atât tradiția, cât și „mașinăria” absolutismului, împreună cu oamenii care îl slujeau. Cum a întrebuintat el aceste lucruri și cum le-a modelat spre a se conforma scopurilor lui?

Ludovic al XIV-lea a apreciat că dacă era să fie un rege absolut, nu exista substitut pentru controlul direct, personal al guvernării. Aceasta a fost cea mai importantă pretenție a sa la originalitate, căci Franța fusese condusă vreme de o jumătate de veac de către prim-miniștri care acționau în numele Coroanei. Ludovic era hotărât să pună capăt unui sistem care amenința să-i submineze propriul rol absolutist. El va fi director general și în același timp președinte al consiliului de administrație!

La 10 martie 1661, a doua zi după moartea lui Mazarin, Ludovic al XIV-lea i-a convocat pe oamenii care conduseseră Franța sub comanda fostului prim-ministru: Le Tellier, cel care reformase armata, Fouquet, strălucitul și periculos de ambițiosul superintendent al finanțelor, Séguier cancelarul, Brienne și Lionne, care se ocupaseră împreună de politica externă. Regele în vârstă de 22 de ani i-a privit cu răceală pe acești politicieni maturi, experimentați și capabili, care îl evaluau la rândul lor pe tânărul lor stăpân, întrebându-se pe care dintre ei îl va alege spre a-i urma cardinalului în funcția de prim-ministru. Apoi regele făcu să explodeze bomba. Adresându-se cancelarului, el a spus:

- 1 *Monsieur*, v-am chemat, împreună cu secretarii și miniștrii mei, spre a vă comunica faptul că până în acest moment am dorit să încredințez guvernarea treburilor mele răposatului cardinal. A venit vremea să guvernez eu însumi. Mă veți sprijini cu sfaturile voastre atunci când le voi cere. În afara treburilor firești de justiție, pe care nu intenționez să le modific, domnule cancelar, vă cer și vă poruncesc să nu puneți sigiliul pe nici un ordin decât cu aprobarea mea sau după ce le-ați discutat cu mine și în orice caz doar dacă un secretar vi le aduce din partea
- 5
- 10 mea. Iar voi, *Messieurs*, secretarii mei de stat, vă dau poruncă să nu semnați nimic, nici măcar un pașaport, fără ordinul meu; să-mi dați raportul mie personal în fiecare zi și să nu favorizați pe nimeni.

La scurtă vreme după aceea mai marele adunării clericilor, care stabilise anterior o legătură cu Mazarin, l-a întrebat pe rege cui îi va da el raportul în viitor: „Mie, domnule arhiepiscop, mie”, a replicat Ludovic.

Nesăbuit, Fouquet a făcut publică părerea sa conform căreia Ludovic nu ar trebui să fie luat în serios. Alții se îndoiau că tânărul va putea să se ocupe de unul singur de toate treburile guvernului; precis că el se va plictisi de astfel de lucruri neînsemnate cum sunt pașapoartele și se va întoarce la soldații și la amantele sale, rezervându-și poate hotărârile majore. Dar scepticii s-au înșelat. Deseori, oamenii seamănă cu buncii lor; Ludovic semăna cu stră-străbunicul său, Filip al II-lea al Spaniei, care fusese meticolos în îndeplinirea îndatoririlor administrative. În următorii 54 de ani, Regele Soare a fost propriul său prim-ministru.

Data fiind hotărârea lui Ludovic al XIV-lea de a-și controla singur treburile, cum a procedat el spre a face ca această dorință să devină realitate? Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie să evaluăm sistemul de guvernare pe care l-a moștenit și felul în care l-a folosit. Căci Ludovic era un administrator conservator, care obținea rezultate prin dezvoltare și adaptare, și mai puțin prin inovare. Prin urmare, ce anume avea el la dispoziție în momentul în care a preluat controlul?

În 1661 sistemul regal de guvernare funcționa prin intermediul consiliilor; cu alte cuvinte, Ana de Austria și Mazarin își consultaseră consilierii, implicându-i în luarea deciziilor și în transpunerea în practică a acelor decizii. În mod asemănător, Ludovic al XIV-lea respecta întotdeauna opiniile experimentate ale celor care făceau parte din consiliul său și îi asculta cu atenție. Rămâne de văzut câtă influență aveau ei, dar li se cerea în mod regulat să spună ceea ce gândesc și să coopereze la guvernare.

Nimeni nu era membru de drept al consiliului regal. Regele convoca oameni ale căror păreri le prețuia și pe care dorea să-i onoreze. Ludovic al XIV-lea l-a copiat pe Mazarin, excluzându-i pe prinții din familia regală, pe membrii înaltei nobilimi și pe prelații de frunte. Totuși istoricii care pretind că Ludovic îi favoriza pe administratorii din clasa de mijloc nu au dreptate, dând prea multă atenție memoriilor acelui aristocrat snob, ducele de Saint-Simon. Și Ludovic al XIV-lea era snob, nici prin cap nu i-a trecut să întrebuințeze consilieri plebei și e lucru sigur că toți cei numiți de el erau persoane care făceau parte măcar din mica nobilime.

Administratorii șefi din centrul guvernării erau cancelarul, controlorul-general și secretarii de stat. Cancelarul răspundea de emiterea edictelor regale și de supravegherea sistemului legal. Controlorul-general era șeful financiarilor. Erau patru secretari de stat, primul răspunzând de război, al doilea de casa regală, de Paris, cler și marină, al treilea de politica externă, iar al patrulea de problemele protestanților. Toți acești oameni răspundeau direct în fața regelui. Bineînțeles, ei aveau sprijinul unor adjuncți. Totuși, este un lucru uimitor că atât de multe lucruri au fost realizate de atât de puține persoane. S-a calculat că guvernarea lui Ludovic al XIV-lea în perioada ei cea mai birocratică era realizată doar de aproximativ o mie de administratori. Probabil că ei primeau indicații de la rege și lucrau efectiv din greu.

De cooperarea funcționarilor de-a lungul și de-a latul Franței depindea ca politica guvernului să fie cu adevărat pusă în practică. Guvernarea locală în epoca lui Ludovic al XIV-lea era un amestec de corupție, șantaj moral și serviciu public veritabil. Majoritatea slujbașilor moșteneau posturile în schimbul unor bani; această practică extraordinară fusese în mod oficial recunoscută de către Henric al IV-lea și era cunoscută sub numele de *paulette* (după numele lui Paulet, primul perceptor al impozitului). Totuși, slujbașii erau, într-o măsură din ce în ce mai mare, cumpărători la prima mână a posturilor care fuseseră imaginate de Coroană spre a strânge bani. Slujbașii așteptau un profit de pe urma investiției lor; salariul ce le revenea pentru slujbă era suplimentat de daruri din partea celor cărora le puteau face favoruri. Mituirile din ce în ce mai frecvente dădeau naștere unei ineficiențe din ce în ce mai mari pe măsură ce Coroana avea din ce în ce mai multe posturi, nu pentru că era nevoie de ele, ci pentru a le vinde pentru câștiguri pe termen scurt. Cum ar fi putut funcționa un astfel de „sistem”?

Din punctul de vedere al lui Ludovic al XIV-lea, problema crucială era reprezentată de strângerea impozitelor. Dacă el avea de gând să-și realizeze politica externă și să se impună ca un monarh prestigios, avea nevoie de bani. Cum erau strânse impozitele? În unele părți ale Franței, cunoscute ca *pays d'états*, stărilor locale negociau cu reprezentanții Coroanei spre a stabili care va fi totalul venitului de pe urma impozitării. Apoi stărilor strângeau banii așa cum

puteau. Pe de altă parte, în așa-numitele *pays d'élection* guvernul avea un control mai direct; impozitele erau strânse teoretic de către agenții guvernamentali, iar practic de către sindicatele perceptorilor. Nu era un sistem eficient. Fără îndoială că unele dintre scuzele pentru rezultatele slabe erau veritabile, în timp ce altele nu erau: oamenii erau prea săraci spre a avea posibilitatea de a plăti din cauza foametei recente, perceptorii fuseseră prădați de către haiduci, banii fuseseră cu siguranță trimiși, prin urmare faptul că nu sosiseră constituia un mister total. Spre a rezolva atare probleme, guvernării Franței din secolul al XVII-lea și-au dezvoltat atuul lor administrativ – funcționarul denumit *intendant*.

Acești „depanatori” ai guvernului aveau precedent în secolul al XVI-lea. Richelieu le extinsese responsabilitățile și puterile folosindu-i nu numai spre a colecta impozitele pentru costisitoarea sa politică externă, ci totodată spre a disciplina trupele, spre a organiza aprovizionarea, spre a păstra străzile curate, spre a controla prețul alimentelor și a impune pedeapsa cu moartea în tribunale. Intendenții slujeau o anumită perioadă de timp în *generalités*, cum erau numite zonele lor administrative – de obicei timp de trei ani. În mod normal, ei nu aveau legături de familie sau financiare cu sus-pomenitele *generalités*. Ei nu-și cumpărau slujba și puteau fi dați afară de Coroană fără repercusiuni. Existau 31 de intendenți în momentul în care a început domnia personală a lui Ludovic al XIV-lea.

S-a crezut că intendenții reprezentau politica Coroanei de a-și spori puterea proprie pe seama autorităților mai tradiționale, cum ar fi guvernatorii de provincii și aristocrația locală. Totuși, această părere s-a modificat în urma cercetărilor recente. Savanții subliniază acum cooperarea dintre intendenți și guvernatorii provinciilor; ei se sprijineau și își completau unii altora autoritatea. Într-adevăr, mai degrabă slăbiciunea guvernatorilor de provincii decât puterea lor a fost cea care a impulsionat Coroana să dezvolte rolul intendentului. Nici Ludovic al XIV-lea, nici predecesorii săi nu erau încântați de conflictul cu nobilimea; scopul era compromisul, nu confruntarea. Este adevărat că cei care au condus Fronda cereau retragerea acestor intendenți și că Mazarin a satisfăcut temporar această cerere. Dar ținta aici o constituiau mai degrabă impozitele pe care le stâneau intendenții decât dorința de a se descotorosi de ei ca atare. În 1661,

intendenții și-au făcut din nou apariția, cu toate că primiseră ordin să aibă o atitudine modestă, să coopereze cu elitele locale și să evite confruntarea când era posibil.

Dacă existau resentimente față de intendenți, ele proveneau din parlamente. Acestea erau curți regale, unde își exercita autoritatea nobilimea *de robă* (nobilii mici care făcuseră carieră în domeniul dreptului, și nu în armată). Acești avocați aristocrați țineau la drepturile lor de a păstra legile pământului, de a media dispute juridice și de a-și da cu părerea în probleme financiare. Nu este de mirare că ei îi considerau pe intendenți drept o amenințare la adresa puterilor și privilegiilor pentru care, în multe cazuri, plățiseră bani buni.

Este clar că Ludovic al XIV-lea a moștenit o mașinărie de guvernare care funcționase după un anumit model pe vremea predecessorilor săi. Din punctul de vedere al unui monarh absolut, ambițios și despot, nu era deloc bine. Era incomodă și limitată de distanță, de sărăcie și de lipsa de administratori de încredere și specializați. Dar exista, gata să funcționeze și aptă de a fi dezvoltată de către un monarh puternic.

4 Dezvoltarea sistemului de către Ludovic al XIV-lea

Este posibil ca Ludovic al XVI-lea să fi fost un administrator conservator, dar hotărârea sa de a fi stăpân, de a pune în practică o teorie absolutistă l-a făcut să inoveze atunci când acest lucru slujea intereselor sale. De exemplu, guvernarea regală a devenit mai birocratică și mai centralizată. În 1682 toate departamentele au însoțit curtea la palatul de la Versailles, care devenise acum centrul administrativ al imperiului absolutist al Regelui Soare. Din punct de vedere practic, noul aranjament era superior vechii distribuirii aleatorii a slujbelor în jurul Parisului.

Cât de eficiente erau schimbările aduse de Ludovic al XIV-lea sistemului pe care îl moștenise? Istoricii au fost impresionați în mod favorabil de primii 11 ani ai domniei personale (1661–1672), accentuând cât de constructivă a fost această perioadă și acordându-i o mare parte din merit remarcabilului Jean-Baptiste Colbert. Este un lucru corect, cu condiția să ne amintim că și după Colbert lumea a continuat să existe și că el nu era decât unul dintre membrii unei

echipe capabile, dominată de rege. În plus, nu toate inițiativele lui Colbert și-au realizat scopul, iar succesorii săi n-au fost oameni de paie al căror merit să fi fost nul.

Echipa pe care Ludovic a moștenit-o de la Mazarin a combinat în mod sigur abilitatea cu experiența. Cei trei miniștri care au fost membrii consiliului intern pe parcursul acestor ani erau cunoscuți sub numele de Triada: Colbert, Le Tellier și Lionne. Le Tellier, secondat cu îndemnare de fiul său Louvois, s-a concentrat asupra reformei militare, Lionne s-a specializat în politică externă și Colbert în practic orice altceva. După căderea în dizgrație a lui Fouquet în 1664 (vezi pagina 79), postul de superintendent al finanțelor a fost destituit. Colbert a devenit superintendent al construcțiilor regelui (1664), controlor-general al finanțelor (1665) și secretar de stat pentru Marină (1669). El este bine cunoscut pentru că a dirijat economia franceză (vezi pagina 81). Realizările lui Colbert ca patron al artelor au fost de asemenea remarcabile (vezi pagina 115) și a fost cel mai de seamă membru al Triadei care a susținut o guvernare regală eficientă.

Ce schimbări s-au petrecut în timpul domniei personale? „Nu chiar atât de multe”, după anumiți istorici; la modă era mai degrabă continuitatea decât revoluția. Chiar și așa existau evoluții semnificative. Am identificat deja hotărârea lui Ludovic de a fi propriul său prim-ministru și profesionalismul și dimensiunile din ce mai sporite ale birocrăției regale. Luând regatul în ansamblu, putem identifica trei zone deosebite în care domnia lui Ludovic al XIV-lea a devenit absolută.

a) Justiția

Justiția îl pune pe un monarh absolut în fața unor întrebări cruciale. Era oare puterea sa limitată de necesitatea de a respecta drepturile legale ale supușilor săi? Avea regele nevoie să coopereze cu parlamentele pentru a legifera? În ceea ce-l privea pe Ludovic al XIV-lea, o problemă extrem de acută era profesia de magistrat în Franța, cu privilegiile sale păstrate cu sfințenie. Atare aspecte vor pune la încercare istețimea tânărului rege.

Imediat Ludovic al XIV-lea a diminuat influența profesiei de magistrat în favoarea administratorilor regali. De exemplu, cel mai

influent birocrat fusese până atunci cancelarul, funcționarul cu rangul cel mai înalt din regat, care deseori îi ținea locul regelui la tribunal. Totuși, Ludovic a pus la cale înlocuirea cancelarului prin controlorul-general, ca figură-cheie a guvernării. Într-adevăr, Colbert, controlorul-general, a fost cel care a purces la reformarea legii; cancelarul nu avea un cuvânt de spus nici măcar în propria sa sferă de activitate. Sprijinit de rege, Colbert a introdus codul civil (1667), codul penal (1670), codul maritim (1672), și codul comercial (1673). După moartea lui Colbert, codul negrilor (1672) a clarificat drepturile sclavilor în coloniile franceze. Scopul acestor coduri era acela de a grăbi diversele procese juridice; codul civil norma procedurile de citare, de judecată și rejudecare. Parlamentul din Paris era desigur consultat, dar Ludovic era totodată sfătuit de către un consiliu de justiție format în 1665, dominat de către Colbert. După o convenită deliberare, Ludovic juca propriu său rol de legiuitor al regatului.

Au fost luate diverse măsuri spre a se diminua autoritatea de care se bucurau parlamentele. În 1661 s-a stabilit că decretele consiliului regal aveau prioritate asupra celor emise de parlamente. În 1665 parlamentele au fost numite curți „superioare” în loc de „suverane”. Din 1673 Parlamentul din Paris a trebuit să înregistreze decretele regale pe loc și nu avea decât posibilitatea de a protesta în momentul în care făcea acest lucru; faptul că această măsură era discutată mai întâi cu cei care conduceau parlamentele nu i-a diminuat din semnificație, căci Parlamentul își pierduse deja controlul asupra legislației. În acest caz avem din nou absolutismul în acțiune.

Ludovic al XIV-lea își exploata acum în mod metodic controlul asupra magistraților. Avocații au susținut o anchetă regală referitoare la comportamentul unor nobili iresponsabili din Auvergne; exploatarea brutală a țărănimii a fost pusă în evidență, iar făptuitorii au fost pedepsiți. În 1665, la inițiativa lui Ludovic, Parlamentul din Paris a investigat obârșia unor pretinse familii nobiliare; mai mulți nobili au trebuit să solicite sprijin din partea intendentului local spre a-și dovedi credibilitatea. Controlul regelui asupra Bisericii a fost sporit datorită extinderii pe eare a cunoscut-o *la régale* – însușirea veniturilor unei episcopii vacante; acest privilegiu regal se aplicase până atunci doar în anumite diocese, dar acum a fost extins de către

avocații regelui la întregul regat. Campania de realizare a unității religioase prin persecutarea hughenotilor (vezi pagina 52) a fost orchestrată de către avocații regelui, culminând cu revocarea Edictului din Nantes. În mod asemănător, magistrații erau disponibili spre a sprijini politica externă de acaparare promovată de Ludovic (vezi pagina 137).

Au existat oare anumite limitări ale puterii regelui de a exploata legea? Chiar la sfârșitul domniei a existat un caz semnificativ. În mod tragic, doctorii curții îi uciseseră pe toți moștenitorii legitimi ai lui Ludovic al XIV-lea, cu excepția strănepotului său, ducele de Anjou, care era doar un copil. Ludovic nu avea de unde să știe că acest băiețel nu numai că îi va urma, sub numele de Ludovic al XV-lea, ci va și trăi până la vârsta de șaizeci și patru de ani. Prin urmare, Regele Soare a hotărât că dacă Anjou va muri de tânăr, bastarzii săi să fie eligibili pentru succesiune. Un edict regal din iulie 1714 declara că „dl duce de Maine și dl conte de Toulouse și descendenții lor de parte bărbătească să aibă posibilitatea de a urca pe tron, dacă nu vor exista prinți de sânge regal”. Regele și doamna de Maintenon erau devotați acestor doi copii ai doamnei de Montespan, iar preocuparea de câpătâi a lui Ludovic o constituia succesiunea. Dar edictul regal sfida în mod flagrant legea pământului și legea Bisericii, care contestau, atât una cât și cealaltă, dreptul unui bastard de a urca pe tron. În cazul în care ar fi murit ducele de Anjou, moștenitorul legitim urma să fie nepotul regelui, ducele de Orléans. În realitate, Ludovic și doamna de Maintenon îl urau și îl disprețuiau pe Orléans. Și e posibil să fi avut anumite motive să considere că el va fi o catastrofă ca rege. Oare justifică acest lucru sfidarea pe față a legii pe care o dovedea Ludovic al XIV-lea?

Parlamentul din Paris a înregistrat conștiincios edictul din iulie 1714 și după o lună i-a primit pe Maine și Toulouse în calitate de prinți de sânge. Regele și-a reiterat hotărârea, făcând un testament în care îi nega lui Orléans dreptul de a fi regent în favoarea unui consiliu care îi includea pe Maine și Toulouse; el a depus acest testament la parlament. Întâmplarea a făcut ca testamentul să fie pur și simplu ignorat după moartea lui Ludovic al XIV-lea, când Orléans a devenit regent unic, conform legii și tradiției. Încercarea Regelui Soare de a rescrie legea referitoare la succesiune eșuase.

Cu toate că Parlamentul a trecut cu vederea, fără tragere de inimă, încercările lui Ludovic de a călca în picioare legea succesiunii, regele a fost sfidat în mod deschis atunci când a încercat să impună în septembrie 1713 bula papală *Unigenitus* referitoare la Franța. Această bulă reprezenta alianța papei și a regelui în vederea suprimării jansenismului (vezi pagina 61), ceea ce intra în conflict cu *Articolele galicane* din 1682. Parlamentul din Paris a refuzat să înregistreze *Unigenitus* până când nu o vor aproba episcopii – ceea ce ei șovăiau în mod evident să facă. În cele din urmă, Parlamentul a acceptat cu rezerve bula și a refuzat să-i condamne pe episcopii care conduseseră opoziția clericală. De asemenea, și unele parlamente provinciale au îndrăznit să se opună bulei.

Încercările zadarnice ale lui Ludovic al XIV-lea de a-și legitima bastarzii și de a impune *Unigenitus* sugerează oare că existau limite ale capacității sale de a călca în picioare legea? Cu siguranță că Ludovic era pregătit să facă un compromis. Modul în care folosea *les lits de justice*, care îi dădeau posibilitatea de a respinge deciziile pe care le luau parlamentele, și felul în care recurgea la *les lettres de cachet*, care îi dădeau posibilitatea de a aresta fără a trece prin procedurile tribunalelor, era precaut. El a obținut aprobarea Parlamentului din Paris înainte de a fi introdus *la dixième* în 1710; acesta era un impozit pe venit care, strict vorbind, contravenea legilor, acordând imunitate claselor privilegiate. În ansamblu, Ludovic însuși a acceptat opinia contemporană conform căreia doar un tiran ignoră existența legii; de cele mai multe ori, el s-a străduit să se comporte „legal”.

Totuși, rămânem cu impresia precumpănitoare a unui conducător inteligent și despotic care și-a sporit puterea prin manipularea drepturilor sale legale și prin exploatarea, spre profitul său, a ambițiilor avocaților. Avem de-a face cu o dezvoltare semnificativă și reușită a absolutismului regal.

b) Armata

Foarte importantă pentru exercitarea absolutismului regal a fost armata. În mod tradițional, autoritatea regelui Franței depindea de capacitatea sa de a-și conduce soldații în luptă. Atât bunicul lui Ludovic, Henric al IV-lea, cât și tatăl său, Ludovic al XIII-lea,

jucaseră acest rol. Totuși, ambii regi se loviseră din când în când de lipsa de loialitate și de caracterul îndoielnic al propriilor lor subordonați militari, care conspiraseră împotriva Coroanei cu dușmani din străinătate sau unii cu alții. În plus, soldații de rând constituiau o permanentă bătaie de cap pentru autorități. Cu toate acestea, soldații și conducătorii lor alcătuiau în mod tradițional armata regelui, iar dacă erau conduși cu abilitate, puteau constitui mai degrabă un atu pentru regalul lor stăpân.

Ludovic al XIV-lea și-a dominat armatele prin profesionalism. El a câștigat respectul soldaților săi, de la gradele cele mai mari până la cele mai mici, demonstrându-și propria abilitate ca soldat. În timpul domniei sale, Ludovic a trebuit să joace rolul de comandant suprem, coordonându-și armatele de la cartierul general regal; după cum vom vedea, el a făcut acest lucru cu autoritate și hotărâre. Totuși, deseori el și-a condus singur trupele în luptă, de exemplu în timpul războiului cu olandezii, în care s-a dovedit un strateg capabil. Se pricepea cel mai bine să conducă asedii, când demonstra ingeniozitate și șiretenie. El a câștigat recunoștința soldaților săi ca organizator și administrator, întemeind spitalul de la Hôtel des Invalides din Paris pentru soldații mutilați și pensionați. Implicarea lui Ludovic în probleme militare era ceva firesc pentru el. Îl preocupa într-o foarte mare măsură bunăstarea trupelor sale. Era interesat în mod real de problemele militare, era în mod invariabil bine informat și receptiv. Războiul îi făcea plăcere, era curajos și s-a adaptat rapid la viața de campanie. Era fericit printre soldații săi, iar aceștia îi răspundeau primindu-l cu entuziasm; moralul armatei se îmbunătățea atunci când era condusă de Ludovic personal.

Totuși, motivul cel mai important al succesului lui Ludovic al XIV-lea în dominarea armatelor sale a fost autoritatea pe care o avea asupra corpului de ofițeri. Acest lucru a fost parțial rezultatul eficienței campanii a Regelui Soare de control și „domesticire” a aristocrației franceze, la care vom reveni ulterior în cadrul acestui capitol; căci comandanții cu funcții înalte erau aproape în mod invariabil nobili de spadă. Succesul lui Ludovic s-a datorat, de asemenea, atenției pe care o acorda detaliului. Această calitate este bine ilustrată de controlul pe care îl avea asupra numirilor. Nu numai comandanții cu grade înalte erau aleși de către rege; Ludovic își

arogase dreptul de a numi orice ofițer până la rangul de colonel. Era o armată regală; regele decreta cine comanda, cine era promovat, cine era retrogradat.

Mâna dreaptă a lui Ludovic în impunerea controlului absolutist asupra armatei a fost François-Michel Le Tellier, marchiz de Louvois (cunoscut istoricilor sub numele de Louvois). Acest administrator formidabil a fost instruit de către tatăl său, Michel Le Tellier, care condusesese treburile militare pe vremea lui Mazarin și în timpul primului deceniu al domniei personale. Louvois moștenește capacitatea organizatorică a tatălui său, cum a dovedit prin întemeierea așa-numitelor *magasins* (depozite), care erau centre de aprovizionare a armatei cu alimente și echipamente. Fiind plătiți și hrăniți în mod regulat, soldații au devenit mai de nădejde și mai disciplinați. Contribuția particulară a lui Louvois a constatat în lărgirea conducerii centralizate a armatelor franceze. Trecuse vremea în care comandanții de armată acționau în mod independent, datorând doar la modul teoretic loialitate regelui lor, aflat atât de departe. Treptat – nu s-a întâmplat peste noapte –, Louvois a avut posibilitatea de a insista ca generalii să accepte comanda personală a regelui și a ministrului său de război.

Louvois nu a prea fost agreat nici de contemporani, nici de istorici: Nancy Mitford îl numește „acest individ oribil”. El a fost făcut vinovat pentru atrocitățile din timpul războiului, cum ar fi devastarea Palatinatului (vezi pagina 160), și de crime împotriva umanității, cum ar fi persecutarea hughenotilor. Pe de altă parte, istoricii recentii au subliniat loialitatea și eficiența lui Louvois; de exemplu, faptul că el a dat un impuls nou serviciului poștal a făcut birocrăția centralizată mai eficientă. Dar Louvois nu era psiholog; el s-a purtat fără tact cu niște *prima donne* precum Condé și Turenne, iar abordarea inutil autoritară pe care a adoptat-o a stârnit, cum era și firesc, resentimente. Doamna de Sévigné ne-a oferit această imagine a lui Louvois făcându-i reproșuri unui aristocrat de la curte:

- 1 Monsieur de Louvois i-a spus ieri lui Monsieur de Nogaret: „Domnule, compania voastră lasă foarte mult de dorit”. „N-am știut acest lucru, domnule”, a replicat Nogaret. „Domnule, ar fi trebuit să știți acest lucru”, a replicat Louvois, „V-ați văzut

- 5 compania?" „Nu, domnule.” „Ar fi trebuit să faceți acest lucru, domnule. Trebuie să alegeți, domnule, ori mărturisiți că sunteți curtean, ori vă achitați de datoriile voastre dacă vreți să fiți ofițer.”

Însă principala cauză a lipsei de popularitate a lui Louvois a fost politica pe care o ducea în numele stăpânului său. Subordonarea comandanților armatei față de controlul central poate fi considerată, pe bună dreptate, drept un exemplu esențial al tendinței generale către absolutism – invadarea de către birocrăția regală a independenței individuale. În mod inevitabil acest proces a provocat resentimente; Ludovic a profitat de pe urma lui, în vreme de Louvois a încasat loviturile.

Aici avem demonstrația clasică a absolutismului regal așa cum a fost el practicat de către Ludovic al XIV-lea. El a fundamentat principiul că războiul era prea important, prea complex și prea scump spre a fi lăsat pe seama generalilor și că armatele constituiau o amenințare prea mare la adresa Coroanei, spre a fi controlate de către comandanții lor. Drept pentru care regele a diminuat statutul generalilor francezi. Concluzia logică a apărut după moartea lui Louvois, petrecută în 1691. În mod oficial, lui Louvois i-a urmat fiul său Barbezieux, dar în realitate Ludovic a devenit propriul său ministru de război. Controlul pe care îl avea acum asupra armatei era complet.

c) Controlul de la centru asupra reprezentanților locali ai guvernului

Într-o mare măsură, guvernarea locală nu îi punea lui Ludovic al XIV-lea probleme. Timp de veacuri, aristocrația administrase atât provinciile, cât și orașele. În timpul secolului ce a precedat domnia personală a lui Ludovic, a existat un influx de slujbași plătiți. În teorie, toți acești funcționari, începând cu guvernatorul aristocrat al unei provincii, erau oamenii regelui care puteau fi lăsați să se ocupe de treburile. Nu exista o amenințare la adresa absolutismului lui Ludovic al XIV-lea din această direcție, căci între rege și clasele conducătoare exista o fundamentală comunitate de interese. În mod ocazional, în secolul al XVII-lea sfidarea la adresa Coroanei implica toate sectoarele societății. Totuși, în cea mai mare parte a timpului,

clasa conducătoare era de acord cu regele: cei ce provocau dezechilibru public, cum erau țăranii înfometati, meșteșugarii fără slujbe, soldații lăsați la vatră și vagabonzii, trebuiau supravegheați sau ținuți în pușcărie.

Cu toate acestea, pe parcursul domniei sale, dar mai ales sub influența lui Colbert, Ludovic al XIV-lea a intervenit în guvernarea locală. Așa cum am văzut, acest lucru a avut o motivație: aceea de a strânge mai mulți bani din impozite. Politica externă a lui Ludovic și proiectele sale de construcții erau costisitoare. Slujba lui Colbert consta în a oferi resurse financiare pentru acestea. Bani veneau de la poporul francez, care, pe bună dreptate, avea rețineri în a plăti. Prin urmare, colectarea acestor bani a devenit o prioritate pentru Colbert, în numele stăpânului său, de aici implicarea regală în guvernarea locală. Acest lucru a fost realizat prin extinderea autorității și a responsabilităților pe care le aveau intendenții. Formidabilul controlor-general supraveghea de la centru întreaga structură administrativă.

Studiind metodele lui Colbert și cercetând realizările sale, se pot afla multe despre absolutismul regal în acțiune. Îi putem descoperi punctele forte și slăbiciunile, ca și modalitățile în care se poate reperta succesul. Merită să privim peste umărul marelui ministru.

Colbert a fost un birocrat tipic. Însărcinat cu strângerea banilor, prima prioritate pentru el era aceea de a strânge informații exacte și la zi. Reprezentanții săi speciali, intendenții, erau ochii și urechile lui Colbert. Ei trebuiau să aleagă compromisul adecvat între atenția excesivă acordată detaliului, pe de o parte, și superficialitate, pe de alta. Iată cum îi înfățișa Colbert legea lui Foucault, intendentul său din Montauban, în 1682:

- 1 Am înaintat un raport regelui în legătură cu memoriul pe care mi l-ați trimis, descriind inspecția pe care ați făcut-o în generalitatea voastră, dar pentru că nu ați făcut o relatare a turului pe care l-ați întreprins, elecțiune cu elecțiune (o „elecțiune” era un district administrativ), și ați trimis în schimb o situație generală, Majestatea sa nu este mulțumită, pentru că el dorea să viziteze fiecare elecțiune din zona voastră de jurisdicție, rezervându-vă timp suficient pentru a face așa ceva, și să-l informați în detaliu despre ceea ce ați descoperit acolo.

Iată, prin contrast, critica adusă de Colbert lui Marle, intendentul din Riom (23 septembrie 1672):

- 1 Se pare că trebuie să vă mai spun încă o dată că sunteți mult prea nerăbdător, vrând să ordonați investigații generale în timpul activității voastre, iar aceste cercetări la scară mare slujesc doar la iritarea oamenilor, obligându-i să vină din cele
- 5 mai îndepărtate colțuri spre a-și aduce actele la biroul vostru, încărcându-vă astfel cu cantități nesfârșite de documente.

Oricât de vitală era informația de actualitate, strângerea efectivă a banilor din localități depindea adesea mai degrabă de influența guvernatorilor și a episcopilor locali decât de cea pe care o aveau intendenții. Acest lucru se întâmpla mai ales în *les pays d'états*, unde impozitele erau aprobate de către stări. În iunie 1662, ducele de Bourbon, guvernatorul Burgundiei, îi raporta lui Colbert:

- 1 Stările au avut discuții în fiecare zi, iar extrema sărăcie de care suferă provincia, fie că se datorează poverilor grele pe care le-au suportat în anii trecuți sau prezenți, fie foametei, fie tulburărilor care și-au făcut apariția în mod constant de
- 5 câțeva vreme, i-a convins că Majestatea sa le va oferi o ușurare cu această ocazie. De aceea ei au venit la mine pentru prima dată cu o ofertă de doar 500 000 de livre pentru *le don gratuit*. Apoi, după ce le-am spus ceea ce credeam eu despre aceasta, ei au urcat la 600 000, apoi la 800 000, iar în cele din
- 10 urmă la 900 000. Până atunci insistasem cu hotărâre asupra sumei de 1 500 000; dar mi-am dat seama în acel moment că ei se hotărâseră să nu ofere mai mult. Prin urmare, am redus la 1 200 000.

Ducele de Bourbon și stările Burgundiei au căzut în cele din urmă de acord asupra sumei de 1 000 000 de livre. Ca să nu se creadă că o astfel de licitație olandeză era nepotrivită pentru un aristocrat, găsim un prinț al Bisericii implicat într-o dispută similară cu stările din provincie, în 1671. Episcopul Marsilie i-a relatat lui Colbert cum au început stările să ofere doar 200 000 de livre, ca replică la cererea

regelui pentru 500 000; îi va sugera Colbert majestății sale că se va socoti norocos dacă va obține 450 000?

Când se ajungea la strângerea banilor din orașe, cea mai mare problemă era aceea că de cele mai multe ori autoritățile municipale erau complet înglodate în datorii – făcute fie prin împrumuturi pentru plata impozitelor din anii anteriori, fie datorită construcțiilor inutile de prestigioase sau din pricina cheltuielilor complet extravagante ale funcționarilor municipali. Era în mod evident esențial să existe siguranța că primarii și adjuncții lor sunt de încredere și capabili. Prin urmare, îl găsim pe Colbert în corespondență cu episcopii locali. Astfel Colbert i se adresează episcopului de Auxerre (10 februarie 1672):

- 1 Monseniorul duce de Bourbon mă presează tot timpul să-i spun numele oamenilor pe care îi consider cei mai potriviți pentru posturile de primar și consuli la Auxerre; și pentru că nu știu pe nimeni care să fie mai preocupat decât voi ca să fie aleși niște
- 5 oameni de valoare, vă cer să-mi împărtășiți gândurile voastre despre subiect. Dar este vital ca acest lucru să fie ținut secret.

În vreme ce municipalitățile prost administrate se confruntau cu dificultăți în a-și plăti contribuția, cea mai persistentă problemă o reprezenta sărăcia rurală. Crudul paradox că membrii cei mai săraci ai societății, țăranii, trebuiau să plătească cel mai mult, era întâlnit peste tot în Franța din timpul Bourbonilor. Epistola lui Colbert din 1662 către La Barré, intendent la Riom, este elocventă în acest sens:

- 1 Regele a primit mai multe plângeri cum că, în timpul săptămânilor de strângere a recoltei, în generalitatea voastră au fost folosite trupe spre a ajuta la strângerea impozitelor, creându-se astfel tulburări în multe locuri și provocându-le mari greutăți
- 5 oamenilor, care avuseseră deja parte de un an rău. L-am asigurat cu fermitate pe Majestatea Sa că veți remedia rapid situația și că, în lunile iulie și august, nu veți permite nimănui să exercite presiuni de nici un fel în parohii, pentru că este un lucru perfect chibzuit să le dăm timp să-și strângă recolta, spre a putea după
- 10 aceea să se achite de obligații.

Prioritățile lui Colbert sunt semnificative. În mod similar, el trebuia să insiste tot timpul ca să nu fie confiscate, în loc de impozite neplătite, animalele din ograda oamenilor; căci ce rost avea ruinarea totală a contribuabilului pe viitor prin lipsirea lui de îngrășământ natural? La fel de sumbră este și referirea frecventă la percepatorii care sunt bătuți și închiși de către sătenii ajunși în pragul disperării. Așa ceva nu trebuie să se întâmple, insista Colbert, iar cei răspunzători trebuie aduși în fața justiției. Colbert a dat dovadă de un realism asemănător atunci când a respins pretextele pentru neplătirea taxelor. El îl sfătuia pe intendentul din Orléans să fie sceptic în privința pretinselor pagube provocate de grindină; „trebuie să ții minte că războiul care se face în legătură cu aceste furtuni este deseori mai mare decât efectul lor real”. În mod similar, scutirea de impozit pentru tații a zece sau mai mulți copii nu trebuie acordată acolo unde au murit copiii.

Colbert și succesorii săi s-au străduit neobosit să strângă impozitele la care avea dreptul regele. Este o poveste neatrăgătoare despre înțelegeri între elite egoiste, despre necinste, cinism și forță (au existat împrejurări în care Colbert a aprobat folosirea trupelor). Totuși, impresia copleșitoare este nu de tiranie, ci de compromis. Ludovic al XIV-lea a realizat cooperarea făcând concesii, acordând privilegii și acceptând mai puțin atunci când ar fi fost îndreptățit la mai mult. Colbert, administratorul proprietăților regelui, a reușit să aibă succes mai degrabă prin ajustări, decât prin forță. Acest lucru se numește absolutism prin negociere.

Dar ce succes! Nimic nu ilustrează mai bine eficiența în creștere a absolutismului lui Ludovic al XIV-lea decât uluitoarele sume de bani strânse din impozitări, mai ales către sfârșitul domniei. Succesorii lui Colbert, Pontchartrain și Desmarets, folosind și dezvoltând tehnicile sale, au fost capabili să finanțeze războaiele extrem de costisitoare care au durat din 1688 până în 1713. Nu numai că venitul a crescut considerabil, peste nivelurile înalte realizate deja pe vremea lui Richelieu și Mazarin, dar regularitatea și relativa ușurință cu care erau strânse aceste sume imense sunt extrem de semnificative și reflectă puterea absolutismului regal.

5 Trăsăturile esențiale ale domniei lui Ludovic al XIV-lea

Am văzut ce succes a avut Ludovic în dezvoltarea statului absolutist în mai multe domenii-cheie. În ce măsură meritul pentru aceste realizări i-a aparținut lui Ludovic personal și în ce proporție trebuie împărțit cu miniștri capabili precum Colbert? Cum era Ludovic al XIV-lea în calitate de factor de decizie, de conducător de echipă și de administrator? Oare secretul succesului de care s-a bucurat a fost felul în care și-a abordat slujba – dacă doriți, stilul său distinctiv de guvernare? Oare tipul de absolutism personal al lui Ludovic a fost potrivit cu necesitățile conducerii Franței de la sfârșitul secolului al XVII-lea?

Cea mai impresionantă caracteristică a stilului lui Ludovic al XIV-lea a fost devotamentul față de slujba sa. El se baza pe faptul că Ludovic se identifica cu Franța. Poate că Ludovic al XIV-lea n-a spus niciodată „*l'état c'est moi*” („Statul sunt eu”) – celebrele cuvinte care îi sunt atribuite –, cu toate că pe patul de moarte el a spus într-adevăr „regele moare, dar statul e nemuritor”. Ambele remarci reflectă filosofia politică a Regelui Soare. El s-a considerat a fi întruchiparea statului, dar în același timp slujitorul său. Existau mari pericole într-o identificare atât de strânsă a sa cu Franța. În anumite ocazii, el confunda bunăstarea poporului francez cu propriul său prestigiu sau cu interesele dinastiei de Bourbon. Dar existau și aspecte pozitive. În special impun respect profesionalismul lui Ludovic, devotamentul față de datorie și hotărârea sa clară de a triumfa asupra adversităților. La un moment dat, când era chinuit de dureri provocate de o fistulă anală, i s-a sugerat că poate să renunțe la obișnuitul *lever* zilnic (când regele se îmbracă în public, fiind asistat în mod formal de către nobilii săi), fără a-și face probleme de conștiință, dar Ludovic a replicat: „Noi nu suntem persoane private, avem o datorie față de public”.

Este uimitoare asumarea de către Ludovic al XIV-lea a responsabilității personale pentru guvernarea unei mari națiuni vreme de 54 de ani. De fapt, reprezintă un record al tuturor timpurilor. Concurenții cu care se poate compara cel mai bine sunt Elisabeta I a Angliei, care a domnit vreme de 45 de ani și Augustus, care a stăpânit

Imperiul roman doar timp de 41 de ani. În ziua de azi puțini politicieni pot rezista în calitate de conducători de guverne mai mult de șase ani. Prin urmare, cum a supraviețuit Ludovic al XIV-lea? În mod cert, se bucura de o sănătate de fier – nici măcar doctorii de la curte n-au reușit să-l ucidă. În plus, era echilibrat psihic; ca și președintele american Roosevelt, avea o inteligență mediocră și un temperament deosebit. Ludovic adăuga acestor atuuri o înclinație reală către administrație. În memoriile sale, își descria slujba ca fiind „un mod amuzant de a-ți petrece timpul”. El ar fi fost de acord cu Noel Coward că „munca este mai amuzantă decât distracția”. Dar, mai presus de orice, Ludovic era convins de validitatea a ceea ce încerca să facă. El fusese ales de către Dumnezeu spre a cârmui Franța. „Dumnezeu v-a dat toate calitățile necesare, nu trebuie decât să le folosiți”, îi spusese Mazarin tânărului rege. Ludovic fusese de acord, începându-și cu convingere misiunea dată de Dumnezeu.

Profesionalismul lui Ludovic al XIV-lea era impresionant în mai multe feluri. El era întotdeauna bine informat ca rezultat atât al discuțiilor personale cu specialiștii, cât și al orelor de studiu. În acest context, Colbert, caracterizat prin obsesia pentru informația corectă, actuală, era asistentul ideal al lui Ludovic. Regele Soare acționa conform unei scheme metodice, în așa fel încât miniștrii săi știau întotdeauna unde să-l găsească și când anume trebuiau să-și prezinte rapoartele; așa cum observa Saint-Simon, dacă cineva era înarmat cu un calendar și cu un ceas, putea spune cu mult timp înainte ce anume va face regele. *Le roi bureaucrate* nu a acceptat niciodată ca plăcerile sale – în nici un caz hârjonelile lui sexuale – să se amestece cu afacerile. Lăcomia i-a alterat puterea minții și disprețuia beția. Atunci când a sosit un ambasador căruia îi plăcea băutura, Ludovic a remarcat sec: „să nu cumva să se aștepte să capete vin bun la masa mea”.

Cum trebuie să judecăm felul în care lua hotărârile Ludovic al XIV-lea? Fără îndoială că se amăgea atunci când considera că decidea de unul singur. Asemenea fiecăruia dintre noi, era influențat de către cei din jurul lui, poate într-o măsură mai mare decât credea. În plus, întrebarea crucială referitoare la orice conducător este: cine îi aduce informațiile? De exemplu, Louvois îl proteja pe Ludovic de adevărul referitor la persecutarea hughenotilor. Regele a fost influențat într-o mare măsură de către Colbert, în anii de început ai domniei

sale, și de doamna de Maintenon către sfârșitul vieții. Chiar și în aceste condiții, Ludovic nu era greu de deslușit. El era mândru de calitățile sale și era hotărât să se achite de rolul său. Părerile sale contau într-o măsură mai mare decât cele ale sfetnicilor săi; el era stăpânul. De asemenea, ar fi greșit să-l înfățișăm pe Ludovic ca fiind complet dependent de eficiența miniștrilor săi. La fel ca oricare alt conducător, el avea nevoie de subordonați capabili. Dar el era cel care îi selecta și îi conducea. Atunci când trebuiau luate deciziile, Ludovic al XIV-lea era vestit pentru încetineala cu care se hotăra; „Voi vedea”, era o remarcă favorită a sa. Deseori precauția este o trăsătură pozitivă la un conducător, dar câteodată Ludovic o lăsa să se transforme în nehotărâre. Spre a-l grăbi, sfetnicii săi aveau tendința de a-i da sfatul pe care considerau că vrea el să-l audă; evenimentele care au condus la războiul cu olandezii (vezi pagina 140), ilustrează această tendință. Într-o măsură din ce în ce mai mare, el era înconjurat de sfetnici mediocri, ale căror chipuri erau liniștitor de familiare, dar care erau incapabili să-l ajute pe rege să se hotărască rapid. Acest fapt poate explica unele dintre hotărârile sau nehotărârile catastrofale din cea de-a doua parte a domniei sale.

În plus, la bătrânețe, Regele Soare devenise capricios și dificil. Saint-Simon socotea că Ludovic va accepta sfatul miniștrilor săi în 19 ocazii din 20, dar îl va respinge a douăzecea oară, doar spre a le dovedi că el era în continuare stăpânul. Astfel, Torcy, ministrul de externe, obișnuia să-și „mituiască” colegii înainte de întrunirea consiliului pentru a putea face front comun în fața regelui și a-l presa să ia hotărârile potrivite. Poate din cauza faptului că bănuia ceea ce se petrece, Ludovic luase obiceiul de a se duce în spatele miniștrilor săi, drept pentru care Torcy trebuia să descopere ce anume le spusese regele propriilor săi subordonați. În general, încrederea reciprocă dintre rege și miniștrii săi din primii ani ai domniei s-a diminuat în perioadele triste, pline de înfrângeri și dezastre, de la sfârșitul domniei sale.

Impresia noastră despre Ludovic al XIV-lea în calitate de conducător de echipă se schimbă din nou o dată cu trecerea anilor; către sfârșitul domniei el accepta mai puține discuții și avea tendința de a lua decizii de unul singur. Totuși, în primii ani ai domniei personale, Ludovic accepta cu bunăvoință cooperarea miniștrilor săi. Era destul

de impresionant; într-adevăr, Regele Soare semăna cu John F. Kennedy: era speranța pentru viitor – aceasta este cu siguranță imaginea pe care o aveau contemporanii despre el. Triada reprezenta experiență, iar regele dinamism tineresc; rezultatul a fost o formidabilă combinație. Ludovic însuși prezida discuțiile, de obicei cu bună dispoziție și politețe: „Acum Colbert ne va zice ce ar fi spus răposatul cardinal Richelieu”. În alte împrejurări, pumnul de oțel se vedea prin mănuașă de catifea. În 1671, la o întrunire a înaltului consiliu, Colbert a protestat împotriva unei hotărâri a regelui. După două zile, regele i-a scris o scrisoare ministrului său.

- 1 Alaltăieri m-am stăpânit spre a nu vă arăta mâhnirea pe care am simțit-o când am auzit un om pe care l-am copleșit cu binefaceri vorbindu-mi în felul în care ați făcut-o. M-am purtat foarte prietenos cu voi. Încă mai nutresc un astfel de sentiment,
- 5 și cred că vă dau o dovadă adevărată, spunându-vă că m-am reținut de dragul vostru. Nu am vrut să vă spun ceea ce vă scriu, spre a nu vă mai da o ocazie de a mă irita. M-au împins să fac acest lucru amintirea serviciilor pe care mi le-ați făcut și prietenia ce v-o port. Drept urmare, profitați și nu mai riscați a
- 10 mă enerva din nou, pentru că am auzit argumentele voastre și pe cele ale colegilor voștri, și v-am spus părerea mea cu privire la pretențiile voastre, nu vreau să mai aud nimic despre aceasta. Vă comunic părerea mea cinstită, pentru ca pe viitor să puteți evita a mai face greșeli.

În momentul în care lua o hotărâre, Ludovic nu era pregătit ca ea să fie pusă la îndoială, nici măcar de către Colbert. Într-o altă ocazie, când Colbert invocase lipsa de fonduri, Ludovic a replicat: „Mai uitați-vă o dată la cifrele acelea. Dacă nu puteți face rost de bani, voi găsi eu pe cineva care poate”.

Pe de altă parte, Ludovic putea fi un stăpân binevoitor și blând, preocupat de bunăstarea slujitorilor săi. El îi scria lui Colbert:

- 1 Mi s-a spus că nu o duceți prea bine cu sănătatea și că dorința pe care o aveți de a vă întoarce aici vă va dăuna. Vă scriu acest bilet ca să nu existe nimic care să vă împiedice a mă sluji,

- atunci veți sosi, în toate sarcinile importante pe care vi le voi
 5 încredința. Într-un cuvânt, sănătatea voastră îmi este atât de vitală încât doresc să v-o păstrați și să credeți că încrederea pe care o am în voi și prietenia pe care v-o port mă fac să vorbesc în acest fel.

Felul lui Ludovic de a-și conduce oamenii se poate vedea cel mai bine în contextul militar, unde compensa lipsa de tact a lui Louvois în relațiile cu generalii aristocrați și suceptibili. În vara anului 1674, regele i-a spus lui Turenne despre încrederea sa deplină „în zelul vostru în slujba mea... Am lăsat la latitudinea judecății voastre să faceți ceea ce considerați că e mai bine, fără a mă îndoi că veți fi mult superior dușmanului”. După moartea lui Louvois, survenită în 1691, Ludovic a exercitat un control mai direct. „Sunt necăjit văzându-mi armata unde se află”, îi scria el lui de Lorge, care târăgăna lucrurile. Pe de altă parte, Ludovic l-a abordat pe talentatul și experimentatul mareșal Luxembourg cu o cuceritoare modestie: „Încredințându-vă gândurile mele, știu că nu vă pot învăța nimic... Sunt convins că dacă nu v-aș fi împărtășit ceea ce gândesc, ați fi acționat la fel de bine, sau poate chiar mai bine, dar *l'amour propre* ne face să credem că ceea ce spunem e folositor”. Lui Villeroy, care era descurajat după înfrângerea de la Ramillies (1706), regele i-a spus: „La vârsta noastră, Monsieur, nu mai putem spera să fim norocoși”, o remarcă pe cât de amabilă, pe atât de inutilă. Ludovic și-a păstrat până la sfârșit flerul în conducerea oamenilor. Cu ocazia crizei din 1709 el i-a ales pe Villars și Boufflers spre a comanda armatele franceze, știind că se poate baza pe acești doi vechi oșteni spre a coopera în mod amical; ei îi disprețuiau pe ceilalți generali francezi, dar fiecare din ei îl aprecia pe celălalt.

Lui Ludovic al XIV-lea îi revine meritul pentru un alt exercițiu de conducere a oamenilor – felul în care a dominat aristocrația. Rolul nobililor în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea este analizat la pagina 106. Aici discutăm tehnica lui Ludovic de a rezolva o problemă care le-a dat multă bătaie de cap predecesorilor săi. Secretul lui Ludovic consta în manipularea facțiunilor prin exploatarea propriei sale personalități și prin distribuirea favorurilor. Spre deosebire de Ludovic al XIII-lea, care se simțea în largul său doar în mijlocul

favoriților săi, sau de Ludovic al XV-lea, care putea fi manipulat de către un grup de interese, Ludovic al XIV-lea a rămas independent de luptele dintre facțiuni. Nici un grup de nobili de la curte nu a monopolizat vreodată favoarea Regelui Soare, căci el rămânea accesibil tuturor și în aparență în termeni buni cu toată lumea. Era înzestrat cu talente inestimabile care îi dădeau posibilitatea de a îndeplini acest lucru cu impresionantă ușurință. Era sociabil, fermecător și vesel. Avea o extraordinară memorie a chipurilor. Era caracterizat printr-o mare poftă de viață, printr-o capacitate de a se bucura și de a-i încuraja și pe alții să se bucure. De exemplu, îi plăcea să le arate vizitatorilor săi grădinile sau să dea tonul aplauzelor la teatru – cu toate că centrul atenției era el însuși.

De asemenea, Ludovic al XIV-lea avea calități mai puțin atractive, care erau la fel de folositoare atunci când puneau facțiunile să se lupte între ele. Nu numai că avea o bună memorie a chipurilor; el cerceta viețile private ale altora, ținând minte totdeauna informațiile folositoare pe care le dobândise deschizând scrisorile sau ascultând bârfele. Mazarin îl sfătua pe Ludovic să „cultive acel talent regal al disimulării, cu care natura v-a înzestrat în mod atât de generos”. Îndărătul manierelor impecabile se ascundea un intrigant viclean, care găsea o plăcere răutăcioasă în a-i călca pe ceilalți pe nervi, stimulând teama și neîncrederea. Ludovic era extrem de cinic, considerând că bărbații și femeile sunt influențați doar de ambiție și lăcomie. Ca urmare, curtea Regelui Soare a devenit o arenă în care nobilii se luptau fără milă între ei pentru bani și poziție. „Cine se bucură de putere? Cine a fost dat jos?” erau întrebările care se aflau tot timpul pe buzele oamenilor. Villeroy comenta pe bună dreptate: „Când un ministru e la putere, îi ții oala de noapte, dar în clipa în care vezi că începe să se clatine, i-o torni în cap”.

Prin urmare, aici îl vedem pe Ludovic al XIV-lea exercitându-și calitățile și stilul particular. Dovedea un puternic simț al realității în felul în care se comporta cu aristocrația. Dorea să-i confere un rol considerabil în conducerea Franței; procedând astfel, se asigura că nu vor exista prea multe resentimente în momentul excluderii vechii nobilimi din înaltul consiliu și din posturile de secretar de stat. În același timp, Ludovic își domina nobilii prin personalitatea sa, prin exploatarea disensiunilor și prin aluzii la

faptul că ei depind de favorurile lui. Dacă nobilii doreau averi și influență, ei trebuiau să vină la curte. Ludovic îi avea unde voia; acest lucru a fost triumful său personal.

6 Ce fel de absolutism?

Cititorii vor aprecia acum că vechea imagine a lui Ludovic al XIV-lea de monarh absolut atotputernic, căruia i se dădea ascultare fără murmur, este simplistă. Cercetările recente au demonstrat că nu era ceva obișnuit pentru Ludovic al XIV-lea să-și exploateze drepturile absolute teoretice prin acțiuni absolutiste de prim rang. Era înclinat spre compromis, nu spre provocarea unor confruntări. Și-a dat seama că avea mai multe șanse de a realiza absolutismul prin reducerea nemulțumirilor, nu prin provocarea lor.

Atitudinea lui Ludovic al XIV-lea față de guvern era precaută și conservatoare. Departe de a încerca să-i intimideze pe nobili, Ludovic îi mituia cu privilegii și profituri, îi întărâta în mod cinic pe unii împotriva altora și în același timp îi invita să coopereze cu el în domenii de activitate în care, în mod tradițional, excelaseră: armata, Biserica, diplomația și guvernarea locală. Intendenții erau instruiți să evite tulburările, nu să le provoace. Secretul lui Ludovic în calitate de creator și susținător al legii a constatat în cooperarea cu parlamentele, nu în conflictul cu acestea. Armata franceză era disciplinată și era plătită și hrănită cât se putea de bine, spre a nu deveni o povară pentru civili. Parisul avea forțe polițienești nu pentru a-i supune pe cetățeni, ci spre a împiedica dezordinile. Oricât ar părea de surprinzător, Ludovic al XIV-lea, care se presupune că era personificarea absolutismului, a condus în general prin consens.

Poate că natura monarhiei lui Ludovic al XIV-lea este ilustrată cel mai bine de felul în care francezii au plătit războaiele și celelalte extravagante ale Regelui Soare. De ce au plătit? Există o explicație clară: francezii au fost obligați să plătească. Dar acesta nu este adevărul complet, și nu putem explica extraordinara și cu adevărat uimitoarea promptitudine a contribuabililor de a plăti, clamând pur și simplu „absolutism”. Trebuie să stabilim cine pe cine a obligat să plătească și de ce. Adevărul este că întregul proces de impozitare din Franța lui Ludovic al XIV-lea era o gigantică afacere veroasă, în care

regele și supușii săi favoriți se încurajau unii pe alții în lăcomie pe seama celor săraci. Cei care beneficiau de pe urma nelegiuitei alianțe erau clasele conducătoare, financiarii, slujbașii, perceptorii, țăranii mai bogați. Iar acest lucru se întâmpla din pricina faptului că ei realizau profituri uriașe de pe urma impozitării nefericiților care plăteau. În anumite împrejurări, impozitele erau într-adevăr strânse cu forța, prin întrebuintarea trupelor. Dar de cele mai multe ori, cei care nu plăteau exploatau neputința și vulnerabilitatea celor lipsiți de privilegii, care erau sâcâiți, șantajați și intimidați spre a plăti.

La fel de instructivă este povestea revoltei armate din timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea. Cu toate că era o epocă violentă, au avut loc extrem de puține revolte organizate – un contrast semnificativ cu domniile anterioare. Se întâmplă oare acest lucru pentru că un rege absolut avea capacitatea de a-i împiedica pe potențialii răsculați prin intermediul fricii de consecințe? Ludovic era pregătit să folosească forța împotriva supușilor săi, așa cum dovedeau clar instrucțiunile sale către Turenne:

- 1 Pentru păstrarea statului, cât și pentru gloria și reputația sa, suntem obligați să menținem, atât pe timp de pace, cât și pe timp de război, un număr mare de trupe, atât de infanterie, cât și de cavalerie, care vor fi tot timpul în stare potrivită spre a
- 5 acționa pentru a-i ține pe oamenii noștri în supunerea și respectul pe care îl datorează, spre a asigura pacea și liniștea pe care am câștigat-o.

Trupele au fost folosite împotriva răscoalei din jurul orașului Boulogne în 1662, în Bretania în 1675 și împotriva camisarzilor din Cevennes între 1702 și 1705.

Totuși, această impresie de triumf absolutist asupra revoltei trebuie temperată. Revoltele erau puține și lipsite de eficacitate din pricina faptului că guvernul avea grijă să nu-i provoace pe cei puternici și pe cei influenți; compromisul era la ordinea zilei. Așa a rămas și în ceea ce-i privește pe răsculați. Cu bretonii s-a procedat cu milă; au fost executați doar 24 de capi, guvernatorul regal a acceptat să convoace stările spre a asculta nemulțumirile, iar trupelor regale li s-a ordonat să nu facă victime în rândul populației. Și mai semnifi-

cativă a fost răscoala camisarzilor, căci în acest caz forțele guvernamentale nu au reușit să obțină victoria, cererea rebelilor – de a li se permite să practice religia protestantă – a fost acceptată, reprezentantul regelui, un mareșal al Franței, a negociat cu un fiu de butar. Încă o dată acest lucru este departe de absolutismul manualelor.

Prin urmare, există argumente puternice spre a pune sub semnul întrebării imaginea tradițională, mult prea simplificată, de monarh absolut, a lui Ludovic al XIV-lea. Guvernarea sa a fost confruntată cu complexitățile și privilegiile inerente ale societății franceze, plus hotărârea răspândită de a obstrucționa și de a ignora edictele regale. Nici măcar la sfârșitul domniei nu exista lege care să fie aplicată pe tot teritoriul Franței; de exemplu, revocarea Edictului din Nantes nu a afectat Alsacia. Faptul că Colbert trebuia să repete instrucțiuni tot timpul vorbește de la sine. În 1665 marele ministru a încercat să abolească *la paulette*. După cum era de așteptat, acest lucru a produs o furtună de proteste din partea slujbașilor influenți, drept pentru care regele i-a cerut lui Colbert să abandoneze ideea. În lumea în care trăiau, Ludovic al XIV-lea și miniștrii săi trebuiau să manevreze, să facă concesii și să tempereze absolutismul prin oportunism.

Într-adevăr, există argumente pentru a afirma că stăpânirea lui Ludovic al XIV-lea a fost în teorie absolută, dar nu arbitrară, în timp ce în practică era invers. În anumite împrejurări, când era sfidat sau provocat, el se răzbuna imediat – comportamentul clasic al tiranului arbitrar. Mousnier consideră că persecutarea hughenotilor reprezintă cea mai tiranică acțiune a lui Ludovic. Ca alt exemplu se poate cita devastarea Palatinatului (vezi pagina 160) sau victimizarea lui Fouquet. Erau oare acestea niște reacții de răzbunare ale lui Ludovic la adresa propriei sale frustrări și neputințe? E posibil.

Totuși nu trebuie să uităm în nici un caz că Ludovic al XIV-lea a sporit enorm puterea Coroanei. Fără îndurare, el și-a realizat scopul: un popor ordonat, disciplinat și supus. A folosit forțele armate, Biserica, legea și mijloacele de informare în campania sa pentru stabilirea autorității regale și pentru eradicarea disidenților; astfel poate fi explicată persecutarea protestanților și jansenistilor (vezi paginile 51 și 61). El a pus în mișcare o mașinărie eficientă de obținere a cantității maxime de bani de la contribuabili. A dezvoltat o vastă birocrăție, venală, ereditară și împovărătoare, dar totodată a

clădit o birocrație regală, care depindea în ultimă instanță de favoarea lui. Combinația de control asupra armatei și dominație asupra aristocrației a eliberat Coroana de coșmarul unei rebeliuni armate a supușilor puternici. Ludovic a dobândit un monopol al mijloacelor de constrângere. El a avut mai mult succes decât predecesorii și succesorii săi.

Însă absolutismul lui Ludovic al XIV-lea este caracterizat printr-o fragilitate esențială: într-o măsură foarte mare, el depindea de propriile sale capacități excepționale. Căci reușita sa se datora priceperii de a se purta cu oamenii din cartierele sărace, ca și cunoașterii subtile și practice a avantajelor ce puteau fi obținute prin manipularea patronajului și a privilegiilor. A rămas arbitru rivalităților dintre nobili, financiari și administratori. Această fragilitate era ascunsă de o ofensivă a mijloacelor de informare abil orchestrată (vezi pagina 115). Parțial datorită succesului acestei campanii de relații cu publicul, absolutismul lui Ludovic a fost exagerat atât de către contemporani, cât și de către istorici. În vreme ce armatele sale erau înfrânte și el era obligat să negocieze și să reconcilieze în țară, propaganda sa cucerea Europa. În acest fel a fost creat mitul absolutismului.

Sarcina noastră constă în a decela realitatea. Aici trebuie să facem o alegere. Pe de o parte, datorită perspectivei pe care o avem acum, știm că absolutismul lui Ludovic al XIV-lea era cu mult mai limitat decât au apreciat criticii săi mai tradiționali. Pe de altă parte, cititorul trebuie să hotărască cât de departe ar trebui să meargă revizionismul. După ce au fost formulate toate rezervele adecvate, există motive spre a conchide că, având în vedere contextul în care a acționat, Ludovic al XIV-lea s-a bucurat de un succes remarcabil. Oare n-a făcut el ca absolutismul să funcționeze cu adevărat?

Să luăm notițe despre „Politica absolutismului”

Având în minte controversa curentă dintre istorici referitoare la întrebarea dacă Ludovic al XIV-lea a fost sau nu un monarh absolut, trebuie să înțelegeți ce anume a fost absolutismul și care au fost presupusele avantaje ale adoptării unei abordări absolutiste. Prin urmare, ar trebui să începeți cu o notă despre definiția absolutis-

mului, urmată de un rezumat a ceea ce înțelegeau contemporanii prin acest termen. Apoi analizați moștenirea lui Ludovic al XIV-lea: premisele care au dus la domnia personală, cu un accent special pe problemele care în aparență justificau faptul că Ludovic a recurs la metode absolutiste, plus mecanismul guvernării preluate de la cardinalul Mazarin.

Apoi trebuie să detaliați dezvoltarea sistemului. În ce măsură a fost Ludovic un inovator? Discutați aspectul lăsat să se înțeleagă în text, anume că unii istorici consideră că Ludovic nu a schimbat foarte mult în manipularea pîrghiilor puterii. În acest caz, ce anume a fost distinctiv în legătură cu sistemul de guvernare al lui Ludovic al XIV-lea? Descrieți separat modul în care a dezvoltat puterea regală cu referire la lege, forțele armate și guvernarea locală. Faceți descrieri explicite cu privire la modalitatea în care Ludovic a pus mîna pe banii de care avea nevoie pentru politica sa externă și pentru cheltuieli pe plan intern. În mod asemănător, asigurați-vă că analizați în note felul în care a dominat aristocrația. Indicați că ar trebui, de asemenea, să vă referiți la notele voastre despre capitolul 5. Faceți o notă specială despre calitățile și defectele lui Ludovic al XIV-lea în calitate de conducător de echipă și factor de decizie. La fel, notați datoriile lui Ludovic față de miniștrii săi: cât de vitală a fost contribuția lor?

Prin urmare, a fost Ludovic al XIV-lea un monarh absolut? Sunt șanse ca examinatorii să pună această întrebare. Notați argumentele puternice în favoarea afirmației că Ludovic a fost într-adevăr un monarh absolut: sporirea semnificativă a puterii regale, realizările remarcabile din timpul domniei și dispariția aproape totală a opoziției organizate. Pe de altă parte, asigurați-vă că aveți capacitatea de a detalia argumentele referitoare la întrebarea dacă a fost sau nu un monarh absolut. Notați compromisurile pe care a trebuit să le facă și limitele puterii sale.

Să răspundem la întrebări-eseu despre „Politica absolutismului”

În această privință, cercetările recente au pus sub semnul întrebării presupunerile manualelor. După cum ați descoperit citind acest capitol, puterea lui Ludovic al XIV-lea era limitată, el făcea compro-

misuri și manipula și există argumente puternice spre a afirma că în realitate guvernarea din Franța secolului al XVII-lea nu poate fi descrisă prin termenul „absolutism”. Pe de altă parte, s-ar putea să vreți să susțineți că revizionismul a mers prea departe. În aceste împrejurări, se pot spune multe spre a-i trimite examinatorului un semnal că sunteți la curent cu „cercetările recente”. Sau și mai bine, pomeniți istorici precum Roger Mettam sau David Parker, dacă ați avut posibilitatea de a le consulta lucrările (vezi secțiunea „Lecturi suplimentare” de la pagina 209).

Deseori examinatorii ridică următoarele probleme: cum a funcționat sistemul? Cum a obținut rezultate Ludovic al XIV-lea? Oare toate acestea echivalează cu absolutismul?

- 1   Examinați punctele forte și slăbiciunile lui Ludovic al XIV-lea în calitate de conducător al Franței.
- 2   Cât de tiranic a fost Ludovic al XIV-lea?
- 3   „Cel mai mare talent politic a lui Ludovic al XIV-lea a fost acela de a-și alege miniștri capabili.” Sunteți de acord?
- 4   În ce măsură a fost Ludovic al XIV-lea un inovator în calitate de conducător al Franței?
- 5   În ce măsură poate conducerea lui Ludovic al XIV-lea să fie descrisă drept „absolutism”?
- 6   În ce măsură a depășit Ludovic al XIV-lea handicapurile și obstacolele cu care se confrunta guvernarea absolută în Franța?

Aceste întrebări au ca numitor comun presupunerea implicită conform căreia Ludovic al XIV-lea a moștenit o situație dificilă. Este un aspect de care este bine să țineți cont în introducere. Având în vedere handicapurile aparente ce au caracterizat perioada în care a domnit, cum explicăm relativul succes al lui Ludovic?

Să luăm întrebarea: „Cum se explică succesul lui Ludovic al XIV-lea în calitate de conducător al Franței?”. În introducerea voastră, trebuie să definiți succesul lui Ludovic, adică să explicați ce anume înțelegeți prin „succes” în contextul acestui eseu. În cuprins – partea principală a eseului vostru, situată între introducere și concluzie – va trebui să aveți în vedere posibile explicații: că el și-a ales miniștri eficienți, că metodele sale erau tiranice, că a descoperit cumva o nouă

abordare a guvernării, că era un monarh absolut, că era pregătit să facă compromisuri și să manipuleze, că folosea în mod eficient patronajul. Trag nădejde că două avertismente vor fi utile: Primul, fiți atenți atunci când definiți termeni precum „tiranie” și „absolutism”. Al doilea, fiți cât se poate de preciși, evitând expresii vagi și ne semnificative precum „Ludovic a câștigat respectul nobilimii” sau „Ludovic avea opinia publică de partea sa” sau, cea mai periculoasă, „Ludovic a reușit datorită faptului că a fost un monarh absolut”. Trebuie să explicați cum și de ce a câștigat respectul nobililor, ce dovezi există că opinia publică era de partea lui și ce anume înțelegeți prin „absolut”. În concluzia pe care o trageți accentuați explicațiile pe care le considerați a fi convingătoare.

Este dificil de făcut o judecată de ansamblu a priceperii profesionale a lui Ludovic al XIV-lea. Esențial este să dăm un răspuns clar la întrebare. Dar nu vă fie frică să admiteți că adevărul complet nu poate fi sesizat sau că istoricii nu sunt de acord. Este mai ales cazul atunci când e implicat conceptul de absolutism. Studiul metodic al primei și ultimei secțiuni ale acestui capitol ar trebui să fie de ajutor. Consultați, de asemenea, Concluzia, unde este evaluată în ansamblu competența lui Ludovic al XIV-lea.

Întrebări bazate pe izvoare despre „Politica absolutismului”

1 Conducerea personală în acțiune

Studiați cu atenție anunțul lui Ludovic al XIV-lea de a conduce personal (pagina 17) și scrisorile sale către Colbert și Turenne (paginile 36, 37 și 40). Răspundeți la următoarele întrebări.

- Ce concluzii se pot trage din anunțul lui Ludovic în legătură cu motivele care l-au determinat să cârmuiască personal? (4 puncte)
- Ce fel de conducător de oameni reiese din scrisorile lui Ludovic către subordonații săi? (4 puncte)
- Ce probleme se ascund îndărătul scrisorii lui Ludovic către Turenne? (2 puncte)
- Sugerează aceste documente faptul că s-a împlinit ambiția lui Ludovic al XIV-lea de a conduce personal? Explicați-vă răspunsul prin referiri detaliate la citate. (5 puncte)

2 Miniștrii lui Ludovic al XIV-lea puși față în față

Citiți cu atenție scrisorile lui Colbert către intendenții și asistenții săi și descrierea lui Louvois care îl mustră pe curtean (paginile 27-28, 30 și 31). Răspundeți la următoarele întrebări.

- a) Ce dovezi conțin citatele spre a sugera că Louvois și Colbert erau conducători de oameni foarte diferiți? (4 puncte)
- b) Ar fi drept să tragem concluzia din aceste izvoare că acești curteni erau mai leneși și mai puțin profesioniști decât intendenții? Explicați-vă răspunsul. (3 puncte)
- c) Sugerează dovezile de aici faptul că ministrul Colbert și-a slujit regele mai eficient decât Louvois? Explicați-vă răspunsul. (3 puncte)
- d) Ce izvor credeți că oferă cea mai bună imagine a adevăratei stări de lucruri din timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea? Explicați-vă răspunsul. (5 puncte)

Forțele ce acționează în sprijinul și împotriva autorității	Revolte aristocraților Disensiuni religioase <i>Fronde</i>	Tradiția absolutismului monarhic	1643
Fundamentarea absolutismului	Înfrângerea revoltei din Bretania	Conducerea personală sprijinită de Consiliul înalților secretari de stat	1661
		Reformele lui Colbert. Succesul sistemului de impozitare	1675
		Reformele militare ale lui Louvois. Regele controlează armata	Versailles 1682
		Reformele în justiție. Armistițiul de la Regensburg	1684
Punerea la încercare a absolutismului	Mărirea impozitelor	Guvernul dominat de Ludovic al XIV-lea „Domesticirea” nobilimii	1689
	Recolte dezastruoase		Război
	Sporesc criticile la adresa lui Ludovic al XIV-lea <i>Unigenitus</i> nu poate fi impusă	Franța înfrântă și înfometată, dar nu au loc revolte semnificative	1713
	Eșecul guvernării regale	Realizările Coroanei	1715
	DEBIT	CREDIT	

Rezumat: absolutismul.

Ludovic al XIV-lea și religia

1 Cadrul istoric

Ludovic al XIV-lea a abordat într-un mod direct religia. El era un catolic fervent, în tradiția Contrareformei, mișcarea care a reformat Biserica catolică. De-a lungul vieții, a luat parte zilnic la slujbele religioase și îi asculta cu atenție pe predicatorii de la curte, stând cu bărbia sprijinită de mânerul bastonului. Dar nu era cunoscător în ale teologiei și moștenise de la mama sa lipsa de răbdare față de subtilitățile dogmatice.

Totuși Ludovic a fost încurajat să-și ia în serios datoriile religioase de către confesorii săi, care erau în mod invariabil membri ai Companiei lui Isus (sau iezuiți, cum li se spunea de obicei). Aceste „trupe de șoc ale Contrareformei” erau vestite pentru devotamentul lor față de Roma. Ludovic era un elev binevoitor. El încerca în mod onest să „sprijine interesele cerului”, – expresia iezuită pentru susținerea Bisericii catolice. În același timp, el făcea tot ceea ce îi stătea în putință spre a-și mântui sufletul și pe cele ale supușilor săi, căci Ludovic nu uita niciodată că era rege și nu o persoană particulară și că i se încredințase bunăstarea spirituală a optsprezece milioane și jumătate de suflete.

Religia influența profund concepțiile contemporane despre monarhie. Era îndeosebi un lucru acceptat faptul că regii își moșteneau tronurile prin drept divin – adică ei nu stăpâneau prin consensul supușilor săi, ci erau aleși de către Dumnezeu. Majoritatea oamenilor socoteau că a te împotrivi unui rege uns reprezenta o blasfemie. Ludovic credea acest lucru și și-l aplica sieși. Îi plăcea să fie comparat cu sfântul său strămoș, Ludovic al IX-lea, și de-a lungul domniei și-a pus mâinile pe suferinzi de scrofule, boală cunoscută sub numele de „răul regelui”, pentru că putea fi vindecată doar prin atingerea unui rege uns. Nu-i de mirare că Ludovic putea pretinde: „Ținând, ca să zicem așa, locul lui Dumnezeu, socotim că ne împărtășim din cunoașterea lui”.

Ludovic era mândru de obiceiul de a-l denumi pe regele Franței „fiul cel mai vârstnic al Bisericii” și „regele preacreștin”. El ținea, de asemenea, la titlul care îi fusese dat la naștere – *le dieu-donné* (darul lui Dumnezeu). Născut din părinți aflați la o vârstă deștă de înaintată, în aparență incompatibili unul cu celălalt, Ludovic era copilul-minune, trimis să salveze Franța de la dezbinare spirituală și haos. El credea în ordine și autoritate și nu ezita să intervină personal și decisiv în treburile religioase.

2 Relațiile lui Ludovic al XIV-lea cu papalitatea

Era în interesul comun, atât al papalității, cât și al Coroanei franceze, ca relația lor să fie cordială. Papa și regele își puteau acorda unul altuia ajutor împotriva elementelor care dezbinau Biserica și statul. Această stare de lucruri predominase de la începutul secolului al XVI-lea. Prin urmare, ar putea părea surprinzător că, pe parcursul celei mai mari părți a domniei sale, Ludovic al XIV-lea și papii contemporani lui s-au aflat în relații proaste.

O explicație parțială este aceea că miza era prea mare. Așa cum am văzut, Ludovic al XIV-lea avea o părere foarte bună despre „slujba” sa de rege. Prin urmare, simțea că este justificată supravegherea bunăstării spirituale a Bisericii franceze, în ciuda pretențiilor papei de a reprezenta autoritatea supremă. Ca rege preacreștin și urmaș al lui Ludovic cel Sfânt, Regele Soare a reformat Biserica și chiar s-a amestecat în chestiuni doctrinare. În plus, era și problema banilor. Cine urma să exploateze imensele bunuri patrimoniale ale Bisericii, venitul din beneficii, dreptul de a duce o existență îmbelșugată? Nu trebuie să uităm influența clerului în privința problemelor sociale și politice. Cine controla amvonul controla într-o măsură mai mare sau mai mică opinia publică în întreaga Franță.

Bătălia pentru dominația asupra Bisericii franceze se dusese întotdeauna între papalitate, Coroană și nobili. Încă din secolul al XIV-lea mișcarea cunoscută sub numele de galicanism se luptase pentru eliberarea Bisericii franceze de sub influența papală, atât în problemele spirituale, cât și în cele seculare. Într-o mare măsură, ea a reprezentat o mișcare aristocratică, extrăgându-și puterea din ambițiile nobilimii franceze, care era nerăbdătoare să obțină dominația

atât asupra Bisericii, cât și a statului. Galicanismul constituia o amenințare potențială atât la adresa Coroanei, cât și a papalității. De aici alianța între predecesorii lui Ludovic al XIV-lea și Roma – cu toate că galicanismul nu fusese niciodată complet suprimat. El putea, desigur, deveni aliatul regelui împotriva Romei, dacă aceasta era modalitatea în care monarhul dorea să exploateze situația.

În 1661, tânărul rege era extrem de încrezător în sine și nu avea de gând să se ploconească în fața nimănui, nici măcar a papei. Drept pentru care atunci când, în august 1662, a avut loc un scandal între gărzile corsicane ale papei și gărzile ambadorului francez la Roma, regele a pretins și a primit scuze; papa a consimțit chiar la construcția unui monument care amintea de umilința sa. Totuși, acest lucru era o bagatelă, iar în februarie 1665 papa a emis, îndatoritor, o bulă (o declarație oficială papală) prin care îi condamna pe janseniști, pe care Ludovic dorea să se răzbune (vezi pagina 61). Din punctul lui de vedere, Ludovic al XIV-lea era bucuros să accepte conducerea papei în punerea la punct a unui compromis cu jansenismul în 1669.

Totuși niște probleme reale au fost provocate de o declarație regală din 1673 conform căreia regele era îndreptățit să primească *la régle* în toate regiunile regatului. Exista un obicei vechi prin care regele își însușea veniturile eparhiilor vacante; el funcționase doar în partea de nord a Franței. Doi episcopi din sud au făcut apel la Roma împotriva regelui lor. Papa Inocențiu al XI-lea a apreciat că nu era pur și simplu vorba de bani, ci de pretenția regelui de a schimba în mod unilateral obiceiurile Bisericii. Prin urmare, el i-a sprijinit pe episcopi, amenințând să-l condamne pe cel mai vârstnic fiu al Bisericii, dacă nu bătea în retragere.

Reacția lui Ludovic al XIV-lea a fost aceea de a le da frâu liber galicanilor. Clerul francez nutrea o ură destul de ușor detectabilă față de influența romană. Episcopii influențați de galicanism au fost conducătorii unei întruniri a clerului francez adunat la Paris din porunca regelui. În martie 1682, ei au publicat așa-numitele *Articles galicane*. Acestea erau antipapale, declarând că „regii și prinții nu erau supuși Romei în problemele nespirtuale”, că „în problemele spirituale papii erau inferiori consiliilor generale” și că „hotărârile papei puteau fi schimbate dacă nu aveau aprobarea întregii biserici”. Aceste sentimente erau extrem de jignitoare pentru Roma.

În scurtă vreme, lucrurile s-au înrăutățit și mai mult. Inocențiu al XI-lea a refuzat să mai hirotonisească episcopi francezi, drept pentru care în scurt timp nu mai puțin de 35 de diocese erau neocupate. În ianuarie 1687, el a anulat imunitatea ambasadei franceze de la Roma față de inspecția funcționarilor care îi urmăreau pe delincvenți. Când Ludovic i-a cerut ambasadorului său să sfideze autoritatea papală, papa l-a excomunicat pe ambasador și se pregătea să-l excomunique și pe Ludovic al XIV-lea. Punctul culminant a fost atins când a fost vorba de atitudinea față de alegerea de la Köln. Acest episod este înfățișat la pagina 156. Aici este de ajuns să amintim că sfidarea papei de către Ludovic al XIV-lea s-a întors împotriva sa, ruinându-i politica externă. Gestul de răzbunare al lui Ludovic de a pune mâna pe statul papal de la Avignon, în sudul Franței, i-a pus în dificultate pe catolicii francezi și a șocat opinia publică în întreaga Europă. Regele preacreștin s-a pus într-o lumină proastă prin această agresiune flagrantă.

De fapt, Ludovic al XIV-lea și-a dat acum seama că a mers prea departe. Destul de târziu, a realizat că avea mai mult de câștigat decât de pierdut de pe urma cooperării cu Roma. Reconcilierea a fost favorizată de moartea lui Inocențiu al XI-lea în 1689. În 1693 Ludovic a renunțat la *Articolele galicane* și s-a ajuns la un compromis în ceea ce privește *la régale*. Ludovic al XIV-lea era nerăbdător să-și consolideze legăturile cu Roma datorită faptului că avea din nou nevoie de sprijin papal împotriva janseniștilor francezi (vezi pagina 61). Relațiile Regelui Soare cu papalitatea au, prin urmare, această încheiere bizară: el a trebuit să apeleze la papă spre a-și impune politica în fața propriului popor.

3 Hughenoții

Protestantismul francez data de la mijlocul secolului al XVI-lea. Teologia sa era calvinistă, iar organizarea și inspirația mișcării proveneau din Geneva lui Calvin. Acești calviniști francezi erau cunoscuți sub numele de hughenoți. Inițial, conducerea lor a fost aristocratică. Ultimii regi din dinastia de Valois – Carol al IX-lea (1560–1574) și Henric al III-lea (1574–1589) – au trebuit să facă față unei rebeliuni armate a nobililor hughenoți care, practic, controlau un stat în stat. În 1589, conducătorul lor, prințul Henric de Navara, din dinastia de

Bourbon, a moștenit tronul și a domnit sub numele de Henric al IV-lea. Pentru a se bucura de sprijinul majorității francezilor, Henric a devenit catolic. După convertirea sa, totuși, a fost silit să facă concesii hughenotilor spre a aduce pace nației sleite de atâtea războaie; prin Edictul din Nantes (1598), hughenotilor nu numai că li s-a dat libertatea de cult, dar li s-au oferit garanții militare și politice substanțiale.

Privit retrospectiv, Edictul din Nantes pare a fi un jalon în istorie. Pentru prima dată erau tolerate două religii într-un singur stat, ceea ce reprezenta cu siguranță o victorie a înțeleptului Henric de Navara. Dar nu așa le apărea contemporanilor, care credeau că dezbinarea religioasă însemna dezbinare politică. Catolicilor francezi le era rușine de Edictul din Nantes, socotindu-l o regretabilă necesitate; fusese sigilat cu ceară galbenă, nu cu cea verde a edictelor regale permanente. În 1629 Richelieu a negociat Amnistia de la Alais, care abolea clauzele politice și militare ale Edictului din Nantes. Cu toate că au fost confirmate clauzele religioase, majoritatea francezilor considerau că era mai bine să fie abolite cât mai repede.

În mod sigur aceasta era opinia lui Ludovic al XIV-lea. Lui nu-i plăceau protestanții. El fusese educat să deteste erezia. Iar la încoronare promisese să o desființeze. Socotea până și existența bisericilor hughenote drept o provocare și o insultă la adresa regelui preacreștin. Confesorii lui îl asigurau că ereticii erau condamnați la osânda veșnică și că, prin urmare, a-i converti prin orice mijloc posibil reprezenta o faptă bună. Așa s-a întâmplat că în 1659 o delegație de hughenoți din Toulouse s-a bucurat de o primire rece din partea Regelui Soare. În scurt timp a devenit clar că atât spiritul, cât și litera legii aveau un interpret.

Între 1661 și 1679, hughenoții nu au fost persecutați fizic, dar au fost făcuți să nu se simtă în largul lor. Le erau impuse restricții în privința căsătoriilor și înmormântărilor. Li se închideau școlile și bisericile. Hughenoții erau mituiți spre a-și abandona credința, veniturile eparhiilor vacante fiind dedicate acestui obiectiv. Un departament guvernamental special, *la caisse des conversions*, se ocupa de acest aspect; șeful lui, Paul Pellisson, pretindea că a convertit cincizeci de mii de hughenoți, la un preț de zece *livre* de persoană. În 1668, unul dintre cei mai buni generali ai regelui a devenit catolic – o lovitură dată moralei hughenote. Este greu de ajuns la statistici de

încredere, dar de-a lungul acestor ani este posibil ca numărul total de hughenoți să fi scăzut de la două milioane la un milion și un sfert. Dacă această politică ar fi fost continuată, comunitatea hughenotă ar fi dispărut complet în jurul anului 1750.

Totuși, nu vom afla niciodată, pentru că în 1679 Ludovic al XIV-lea a optat pentru o politică mai agresivă. Obiectivele sale au rămas aceleași – eradicarea ereziei și o biserică și un stat unificat. Dar tactica sa s-a schimbat. Regele și clericii săi mai entuziaști (cunoscuți sub numele de *dévots*) socoteau că îi pusese pe hughenoți pe fugă. Politica moderată adoptată până în acel moment ar fi putut reprima protestantismul în secolul următor, dar Ludovic și sfetnicii săi erau de părere că „interesele cerului” puteau fi slujite într-o manieră mai expeditivă. Ei considerau că partida va fi câștigată cu ajutorul unor lovituri decisive.

S-a discutat foarte mult despre motivul pentru care Ludovic a abandonat tactica care funcționa bine din punctul lui de vedere. Cu siguranță, pacea de la Nijmegen (februarie 1679) i-a dat posibilitatea să se concentreze asupra treburilor interne și asupra eliminării totale a ereziei. Ludovic nu avea nevoie nici de lîngușitori care să-i spună că se află la apogeul puterii sale: prin urmare, cât de ridicol părea că regele preacreștin, spaima ereticilor olandezi, era sfidat de cătreeretici acasă la el! Chiar dacă hughenoții nu mai erau stat în stat, simpla lor existență distrugea unitatea națională; era momentul să se remedieze situația; în plus, partidul bigoților făcea presiuni asupra regelui să-și mântuiască sufletul și pe cele ale supușilor săi eretici. Bârfa de la curte a exagerat mult rolul jucat de doamna de Maintenon. Ea îl convinsese pe rege că promiscuitatea sa sexuală îi displăcea lui Dumnezeu și că singura modalitate de a îndrepta lucrurile era convertirea ereticilor. Desigur, modul necruțător în care de Maintenon își convertea propriile rude sugera că socotea că scopul scuza mijloacele.

Oricare vor fi fost motivele lui Ludovic, în acest moment a fost declarată o campanie mai dură. Mai întâi, au fost abolite *les Chambres de l'Edit* – tribunale care protejaseră interesele hughenoților. Apoi, în iunie 1680, au fost interzise toate convertirile de la catolicism la protestantism. Bisericile hughenote au fost demolate sub cele mai străvezii pretexte, cum ar fi oficierea căsătoriilor mixte, și deseori

fără nici un fel de pretext. Hugheñoții au fost alungați din serviciile publice și li s-a interzis practicarea profesiilor de medic, avocat și editor. Copiii le erau luați de la vârsta de șapte ani, spre a fi educați ca catolici. În același timp, hugheñoții au fost asaltați de o propagandă ofensivă și tendențioasă. Pastorală din iulie 1682 este un bun exemplu:

- 1 De multă vreme, biserica lui Christos și-a revărsat rugile pentru voi, iubiți frați, și v-a privit, cu sinceră preocupare și mahnire, cum v-ați izolat de ea și v-ați pierdut în înfiorătoarea solitudine a greșelii, din momentul în care o schismă voluntară v-a
- 5 îndepărtat de ea. Ce vă rămâne de făcut, decât să uitați această schismă în care ați căzut și să luați hotărârea de a vă întoarce la casa Tatălui vostru, în care până și slujitorii plătiți trăiesc în belșug și abundență: în vreme ce voi, care sunteți copiii Lui, nu aveți parte de nimic altceva decât de pleavă spre a vă sprijini în
- 10 slăbiciunea voastră, în setea și foamea voastră spirituală care vă mistuie îngrozitor. Prin urmare, de ce stați pe gânduri și din ce motiv vă împotriviți nouă? Este oare din cauză că socotiți o rușine a vă relua numele și calitatea de copii ai bisericii, în vreme ce Ludovic cel Mare, cel mai vârstnic vlăstar al ei, își
- 15 face o glorie din a înălța zilnic noi trofee în onoarea unei mame atât de demnă de respect? Este oare fericirea sa limitată doar de încăpățânarea voastră? Singura dezamăgire care îi rămâne este aceea de a vedea în mai mulți dintre supușii săi tot atâția dușmani ai religiei sale și dezertori ai străvechiului război
- 20 creștin. Dar dacă refuzați să faceți acest lucru și pentru că această ultimă greșală ar fi mult mai criminală în ceea ce vă privește pe voi decât pe alții, ar trebui să vă așteptați la mari necazuri de pe urma ei, incomparabil mai teribile decât toate cele la care v-au împins revolta și schisma voastră. Așteptăm
- 25 din partea voastră, iubiți frați, sentimente mai bune și intenții mai prielnice mântuirii voastre.

Hugheñoții au descoperit în scurt timp înțelesul expresiei „necazuri incomparabil mai teribile”. Încartiruirea trupelor fusese dintotdeauna nepopulară. Marillac, intendentul din Poitou, își cantonase trupele în

mijlocul protestanților recalcitranți. Departe de a încerca să controleze aceste trupe, autoritățile le încurajau să se poarte rău. Bărbații erau bătuți, femeile violate, copiii terorizați, iar casele dărâmate. Thomas Bureau, un librar hughenot din localitatea Niort, provincia Poitou, descria comportarea dragonilor încartiruiți în familia sa în august 1685:

- 1 Patru au fost trimiși acasă la noi, unde au început cu prăvălia. Au aruncat toate cărțile pe jos, și-au băgat caii în prăvălie și au folosit cărțile drept așternut pentru aceștia. Apoi au umblat prin camere, aruncând totul în stradă. Îi scrisesem mamei mele spre
- 5 a o convinge să se ascundă la sora mea. Dar acest lucru era practic imposibil, căci catolicilor le este interzis să-i adăpostească pe protestanți, sub pedeapsa de a fi trimiși la ocnă. Comandantul dragonilor i-a strigat mamei mele: „Târâtură, tot nu ți-ai schimbat religia, și nici târfa de fiică-ta. Curvă
- 10 nenorocită, ți-a sunat ceasul!”.

Când regele a auzit despre această evanghelizare mai puțin obișnuită, s-a supărat, pentru că nu era un om crud. Louvois a repliat unitățile lui Marillac și le-a explicat intendenților săi că „violența nu este pe gustul Majestății Sale”. Dar „dragonadele” au continuat. La fel și presiunile financiare. Cei convertiți la catolicism erau exceptați de la *la taille* – impozitul pe care trebuia să-l plătească practic toată lumea – în vreme ce ereticilor li se impunea o taxă de patru ori mai mare.

Nu este de mirare că aceste tactici și-au dovedit eficacitatea. Episcopii și intendenții se luau la întrecere unii cu alții în producerea de statistici referitoare la convertiri. De fapt, autoritățile ecleziastice întâmpinau dificultăți în a le furniza instrucțiuni noilor convertiți. În acest răstimp a fost inițiată o altă hărțuire. Cei care îi denunțau pe hughenoți erau recompensați cu jumătate din proprietatea acestora. Protestanților le era interzis să predice sau să scrie. Nu li se permitea să folosească slujitori catolici. Nu aveau voie să emigreze, cu toate că preoții care încălcau legea ce le interzicea să predice erau surghiuniți sau trimiși la galere.

Pe fondul acestor realități, revocarea Edictului din Nantes părea că este doar sigiliul oficial de aprobare. Într-adevăr, una dintre

justificările acesteia era aceea că așa-numita religie reformată încetase să mai existe. În această privință, Ludovic putea avea încredere în propria sa propagandă. Totuși, motivul său principal era acela de a-l provoca pe împăratul Leopold să afirme că este cel mai important monarh catolic. Leopold tocmai îi învinsese pe turcii cei necredincioși – spre umilirea regelui preacreștin, care ar fi trebuit să se afle de partea împăratului. Prin urmare, Ludovic era hotărât să contracareze autofelicitățile imperiale dând o lovitură semnificativă ereziei în țara sa.

Revocarea a fost promulgată prin Edictul de la Fontainebleau, înregistrat în Parlamentul din Paris la 22 octombrie 1685. Preambulul explica felul în care „Henric cel Mare, străbunul nostru de ilustră amintire” a acordat privilegiile membrilor așa-numitei religii reformate pentru ca Franța să se poată bucura de pace și spre a se restabili unitatea creștinilor. Din nefericire, Henric cel Mare a fost ucis înainte ca visele sale cele mai dragi să poată deveni realitate. Datorită comportării hughenotilor, care au creat dezbinare, „răposatul tatăl nostru” a anulat mai multe din privilegiile lor. Bunicul lui Ludovic, tatăl său și el însuși au avut întotdeauna intenția „să îi aducă în sânul bisericii pe cei care se risipiseră cu atâta ușurință”. A fost în mod clar o reușită, „având în vedere că partea cea mai mare și cea mai bună a supușilor noștri care au aparținut așa-zisei religii au îmbrățișat catolicismul și pentru că din acest motiv executarea Edictului din Nantes rămâne fără temei, am ajuns la concluzia că spre a șterge orice amintire a necazurilor, confuziei și relelor provocate în regatul nostru de dezvoltarea acelei false religii, nu puteam face altceva mai bun decât să revocăm edictul în întregime”. Urmau apoi clauzele care interziceau total credința publică protestantă, surghiunindu-i pe preoții care refuzau să se conformeze, insistând ca toți copiii protestanților să fie botezați și educați conform religiei catolice și condamnându-i la galere pe oamenii de rând care încercau să emigreze.

Rezultatele imediate ale revocării au fost tragice pentru toți. Nici măcar Ludovic al XIV-lea nu putea închide frontierele pentru miile de oameni care încercau cu disperare să scape. În ciuda celor 1 450 de virtuali evadați trimiși la galere, aproximativ 200 000 de hughenoti au emigrat în Olanda, Brandenburg, Anglia și Lumea Nouă, ducând

cu ei talentele și priceperea, amintirile din Franța și ura față de Ludovic al XIV-lea. Zece mii de hughenoți au luptat de partea lui Wilhelm de Orania în războaiele care au urmat, inclusiv mareșalul Schomberg și alți 600 de ofițeri. Hughenoții care au rămas au fost supuși unor convertiri forțate, participări silite la slujbe religioase și unor manifestări forțate de loialitate. Persecuția a sporit. Între 1685 și 1762 au fost executați 46 de preoți hughenoți, iar alți 16 care fugiseră din Franța au fost spânzurați în efigie. Nici măcar cei morți n-au fost cruțați. Cadavrele ereticilor care reveniseră la religia lor originală erau târate goale pe străzi, fiind lăsate pe grămezi de gunoaie spre a fi devorate de șobolani și erau aranjate în poziții obscene, spre groaza rudelor lor îndoliate.

Pe termen mai lung, campania împotriva hughenotilor nu și-a atins scopul principal. În zonele îndepărtate, precum sudul Franței, congregațiile protestante au continuat să-și practice credința, în vreme ce hughenoții din Cevennes s-au răsculat în 1689 și 1692. În iulie 1702, uciderea unui persecutor de frunte, abatele du Chayla, a dus la declanșarea războiului camisarzilor. Într-o perioadă în care Franța se lupta pentru existența sa, Ludovic a trebuit să trimită trupe, să demită un general a cărui brutalitate se dovedise contraproductivă și să-i permită lui Villars, un mareșal al Franței, să accepte tolerarea rebelilor camizarzi. Atât a realizat persecuția. Credința protestantă a continuat de-a lungul secolului al XVIII-lea, până când a fost legalizată în mod oficial de către Napoleon.

Poate cineva să-l contrazică pe istoricul francez modern Roland Mousnier, care susține că felul în care i-a tratat Ludovic al XIV-lea pe protestanți nu a fost doar zadarnic și inefficient, ci și tiranic? „Metodele pe care le-a folosit au fost inumane, un afront la adresa demnității umane și contrare spiritului creștinesc, în vreme ce convertirea forțată a reprezentat un păcat împotriva Sfântului Duh.” Poate că Mousnier a depășit rolul istoricului emițând o judecată morală. Totuși, reputația lui Ludovic a fost în mod sigur pătată datorită persecuției la care i-a supus pe hughenoți. Chiar și papa a observat că Christos nu folosisse soldați spre a-i converti pe oameni.

Indiferent dacă modul în care Ludovic s-a comportat față de hughenoți a constituit sau nu o crimă, majoritatea istoricilor socotesc revocarea edictului drept o greșală grosolană. Emigrarea atât de

multor negustori, bancheri și meșteșugari a constituit o pierdere pentru Franța și un câștig pentru Europa. Deși cercetările au dovedit că războaiele lui Ludovic au făcut mai mult rău economiei decât revocarea edictului, nu este mai puțin adevărat că hughenotii i-au învățat, cu siguranță, pe dușmanii Franței cum să producă articole de bună calitate, precum mănuși, porțelanuri fine, mătase, sticlă și lacuri. Pălăriile cardinalilor erau acum produse în Anglia.

În contextul relațiilor internaționale, campania lui Ludovic al XIV-lea împotriva hughenotilor a dăunat, fără îndoială, propriei sale cauze. Rezultatele imediate l-au dezamăgit pe rege. Dacă Ludovic sperase că prin hăituirea protestanților va obține conducerea Europei catolice, a fost rapid dezamăgit; catolicii au preferat să fie conduși de un papă antifrancez și de un împărat învingător. Cât despre efectele pe termen lung, acestea au fost extrem de dăunătoare pentru interesele lui Ludovic, căci beneficiarul evident al campaniei împotriva hughenotilor a fost Wilhelm de Orania, care va deveni în scurtă vreme Wilhelm al III-lea al Angliei.

Este ușor să uităm cât de multe obstacole a întâmpinat Wilhelm atunci când a clădit alianța sa antifranceză. Anglia lui Iacob al II-lea era un satelit francez. Statele Generale olandeze fuseseră bănuitoare zeci de ani față de dinastia de Orania și doreau să rămână în pace cu Franța. Cu toate acestea, Wilhelm a „invadat” Anglia și a făcut recrutări acolo, sfidând opinia publică europeană prin alungarea lui Iacob al II-lea, propriul său socru. El a convins atât națiunea politică engleză, cât și cea olandeză să-l urmeze în două războaie europene câștigătoare. Împăratul Leopold nu aproba alianțele cu ereticii, totuși el s-a alăturat ereticilor în lupta împotriva regelui preacreștin.

Wilhelm a profitat de pe urma campaniei lui Ludovic împotriva hughenotilor. Spre a convinge parlamentul englez, Statele Generale olandeze și pe împărat că era în interesul lor să i se alăture, Wilhelm l-a descris pe regele Franței ca reprezentând o amenințare. Propagandiștii lui Wilhelm – mulți dintre ei hughenoti – îl puteau acum înfățișa pe Ludovic ca pe un persecutor, care dorea cu ardoare să reînvie o epocă nefericită. Pacea și stabilitatea Europei vor fi zguduite de „dragonade” nesfârșite, dacă Ludovic va fi lăsat să-și facă de cap. Era esențial să se pună capăt campaniei sale, spre a se întemeia o monarhie universală, bazată pe o religie universală.

Pe de altă parte, persecutarea hughenoților de către Ludovic al XIV-lea a fost cu siguranță populară printre francezii catolici. Îndeosebi clericii erau entuziaști. Ei l-au asigurat pe rege că supunându-i pe bughenoți unor presiuni, el pune în practică dictonul „obligă-i să vină” (parabola Cinei cea de taină). Bossuet, episcop de Meaux, a exemplificat această aprobare, apărând revocarea.

- 1 Să nu uităm a proclama acest miracol al epocii noastre și să păstrăm amintirea sa. Voi, cei care scrieți în analele bisericii, luați penele cu iuțeală și grăbiți-vă să-i dați lui Ludovic locul său alături de Constantin și Teodosius. Să ne înălțăm aclamațiile până la cer, atribuindu-i acestui nou Teodosius, acestui nou Marcion, acestui nou Charlemagne cuvintele celor șase sute și treizeci de părinți ai conciliului din Chalcedon: „Ați confirmat credința, i-ați exterminat pe eretici”. Aceasta reprezintă realizarea cea mai de frunte a domniei voastre, care astfel
- 5 dobândește un caracter propriu. Datorită vouă nu mai există erezie.

Revocarea a conferit într-adevăr domniei lui Ludovic un caracter propriu. Comentariile oarecum servile ale lui Bossuet reflectau un consens real printre supușii catolici ai lui Ludovic. Ca o consecință imediată a revocării, regele a fost primit cu mult entuziasm la Paris. „Niciodată nu s-a manifestat atât de multă adulație. Aclamațiile nu se mai terminau. O sută de mii de voci strigau «Trăiască regele!».” Adevărul este că, în general, hughenoții erau nepopulari. Mulți erau invidiați pentru bogățiile lor. Mulți erau la fel de bigoți ca și catolicii francezi – sau precum protestanții englezi. Mulți refuzau să arate respect pentru manifestările publice de pietate catolică. În mod clar existau limite ale absolutismului lui Ludovic și, într-o foarte bună măsură, prin urmare, politica sa trebuia să dispună de sprijin popular. Revocarea Edictului din Nantes ilustrează acest adevăr. Într-adevăr, Bluche, biograful lui Ludovic, a mers atât de departe încât a pretins că, având în vedere opinia publică, Ludovic nu avea altceva mai bun de făcut decât să revoce Edictul din Nantes.

Dacă Bluche exagerează acest argument, el susține în mod plauzibil că revocarea a dus avantaje puternice. El se întreabă dacă

cea mai impresionantă lovitură diplomatică dată de Ludovic – ascensiunea nepotului său Filip la tronul Spaniei în 1701 – ar fi fost posibilă dacă n-ar fi avut loc revocarea; l-ar fi acceptat spaniolii pe Filip ca rege dacă ar fi fost nepotul unui conducător care îi tolera pe eretici? Bluche susține că noii supuși ai lui Ludovic din Flandra și Franche-Comté erau impresionați de realizarea unității religioase. Și doar revocarea ar fi inspirat sacrificiul poporului francez atunci când bătrânul rege a făcut apel la unitate în timpul crizei din 1709-1711.

Totuși, nu numai dușmanii Franței erau de părere că persecutarea hughenotilor era regretabilă. Cumnata lui Ludovic, Liselotte, scria:

- 1 Târfa bătrână și părintele La Chaise l-au convins pe rege că toate păcatele pe care le comisese cu Montespan vor fi iertate dacă îi va persecuta pe hughenoti și că făcând acest lucru va ajunge în rai. Bietul rege credea fiecare vorbă, căci nu citise în
- 5 viața lui nici măcar un cuvânt din Biblie. Aceasta este originea persecuției sinistre pe care am văzut-o.

Vauban a deplâns revocarea, comparând-o cu expulzarea de către Filip al III-lea al Spaniei, la începutul secolului, a maurilor mahomedani, care erau utili și nevinovați. „Crimele” lor erau religia și rasa lor. Din acest motiv sunt valabile paralelele cu persecutarea evreilor de către Hitler – cu toate că există și deosebiri evidente.

Poate că cea mai relevantă comparație este una ironică. În anii 1870 Bismark a încercat să distrugă catolicismul în Germania, socotind catolicii ca fiind „dușmanii Reich-ului”. El susținea că este imposibil să fii în același timp un bun catolic și un bun german. Ca și Bismark, Ludovic aspira spre unitate și ordine. Hughenotii erau diferiți, și de aceea constituiau un stigmat. Prin urmare, ei trebuiau anihilați, chiar dacă o atare acțiune era contrară bunului simț și decenței umane. Iar comparația cu Bismark poate fi dusă și mai departe. În timp ce Filip al III-lea și Hitler au avut succes apelând la persecuții rasiale, atât Ludovic al XIV-lea, cât și Bismark au eșuat. Căci crezurile prosperă pe seama persecuției.

4 Jansenismul

Istoria relațiilor lui Ludovic al XIV-lea cu jansenismul este complexă. Acest lucru se întâmplă, în parte, datorită faptului că există un dezacord referitor la natura și dimensiunile jansenismului. În plus, jansenismul s-a dovedit a fi catalizatorul disputelor legate de probleme mai ample. Concepția exaltată a lui Ludovic al XIV-lea despre monarhie l-a încurajat să adopte o atitudine arogantă și autoritară față de jansenism. Conflictele care au rezultat au ridicat întrebări legate de libertatea Bisericii franceze atât față de amestecul papei, cât și al regelui.

Se poate considera că jansenismul s-a ivit în anul 1640, o dată cu publicarea cărții *Augustinus* de Cornelius Jansen, la doi ani după moartea sa. Jansen le atribuia sfinților Pavel și Augustin doctrina conform căreia omul este un păcătos iremediabil și nu poate fi mântuit decât prin mila lui Dumnezeu. Aceasta părea a intra în conflict cu accentul pe care îl puneau iezuiții pe libertatea de alegere a oamenilor și pe valoarea, în ochii lui Dumnezeu, a faptelor bune săvârșite de ei. Atât janseniștii, cât și iezuiții aduceau puternice argumente creștine, prin care își afirmau cu tărie loialitatea față de Biserica catolică. Faptul că janseniștii duceau o viață ireproșabilă și erau oameni de o mare cultură demonstra „pur și simplu că erau buni catolici care erau dezaprobați de către iezuiți”. Această dezaprobare nu le-a făcut janseniștilor nici un rău în Franța, pentru că iezuiții erau antipatizați datorită servilismului față de Roma și pentru disponibilitatea pe care o dovedeau spre a justifica practic orice, cu condiția să le slujească interesele. Prin contrast, jansenismul impresiona prin onestitatea sa intelectuală și prin înaltele standarde morale de la mănăstirea Port-Royal des Champs, cartierul lor general neoficial aflat lângă Paris. Port-Royal făcea o figură bună în comparație cu presupusa delăsare a Bisericii franceze în ansamblul său.

Ludovic al XIV-lea probabil că nu punea mare preț pe jansenism; singurul lucru pe care îl știa era că nu îi plăcea. Confesorii săi iezuiți îi spusese că influența janseniștilor crea dezbinare. Ludovic era conștient că oponenții guvernării regale din timpul adolescenței sale, cum era ducesa de Longueville, erau influențați de jansenism. El era convins că janseniștii reprezentau o amenințare la

adresa stabilității Bisericii și a regelui Franței. Janseniștii se plâneau că sunt incorect prezentați, dar asta nu l-a împlânzit pe Ludovic. Cu siguranță, confuzia s-a răspândit din cauză că „jansenist” devenise un termen general desemnând un abuz, foarte asemănător termenului de „fascist” din vremurile noastre. La un moment dat, Ludovic a respins pe cineva care solicita un post datorită faptului că fusese descris drept jansenist. Când solicitantul s-a dovedit a fi ateu, regele i-a dat slujba respectivă. El știa de pe ce poziție discută cu un ateu, în schimb janseniștii erau niște oameni îngrozitori care sfidau autoritatea regelui, gândind în mod independent. Poate că „bolșevic” ar fi un echivalent modern convenabil.

Este surprinzător faptul că pe Ludovic nu îl impresionau standardele morale înalte ale janseniștilor, deși era conștient de „lipsurile” Bisericii franceze în ansamblul ei. Spre meritul lui, el l-a apărat pe dramaturgul Molière în fața reginei și a unor bigoți atunci când au cerut anularea reprezentăției cu *Tartuffe*, un atac la adresa ipocriziei religioase contemporane. Bigoții erau ofensați de pasaje precum următorul, în care Tartuffe încearcă să fure averea prietenului său:

- 1 Câți mă cunosc mai bine îmi vor cruța, cred, mie
Prepusul, că mă poartă vreun gând de lăcomie.
Puțin mă mai încântă tot bunul pământesc – comori, sclipiri
deșarte, azi nu mă mai orbesc.
- 5 Dar dacă-mi calc pe suflet și de primesc drept bună
Averea ce vrea tatăl în mâna mea să pună,
La drept vorbind, doar mila și grija-mi dă îndemn,
Să nu-i încapă munca pe-o mână de nedemn;
Prin inși lipsiți de cuget, să nu devie-o pradă
- 10 Doar relelor din lume, ispitelor plămadă,
În loc – precum mi-e gândul – s-o seamăn pe pământ
Spre-al semenilor bine și slava Celui sfânt .

Cu toate că Ludovic aprecia într-o mare măsură satira, prefera să reformeze el însuși Biserica catolică și nu să ia lecții de la janseniști.

---

* Molière, *Tartuffe*, în Opere, vol. II, ESPLA, București, 1955 (n.r.).

Influența Contrareforme era în mod sigur vie în Franța. În timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea a existat o îmbunătățire constantă a educației și instrucției preoților de parohie. Mai tipici pentru jumătatea secolului al XVIII-lea erau episcopii aristocrați care bântuiau coridoarele palatului Versailles. Ludovic își dădea osteneala în privința numirilor de episcopi, promovând oameni atât datorită meritelor, cât și originii lor. Ca urmare, seminariile din dioceze au prosperat, aveau loc în mod regulat conferințe în care erau aduse la zi cunoștințele teologice ale parohilor, iar un episcop francez care se lăuda că era clericul cel mai puțin ecleziastic din lume a devenit mai degrabă excepția decât regula.

Prin urmare, felul în care a abordat Ludovic problema jansenistă a constatat în diminuarea elanului membrilor săi prin reformarea Bisericii franceze, reprimând influența jansenistă. Acest lucru este logic, având în vedere credința sa în necesitatea conformismului și disciplinei. În 1661 el a impus la Port-Royal doctrinele iezuite și i-a alungat pe conducătorii janseniști bărbați. După trei ani au fost alungate de la Port-Royal călugărițele de către arhiepiscopul Parisului, care – poate în mod semnificativ – fusese la un moment dat tutorele lui Ludovic al XIV-lea. Atitudinea ostilă, cu adevărat isterică a instituțiilor ecleziastice regale față de jansenism poate fi măsurată prin felul în care s-a purtat arhiepiscopul cu maica superioară, o femeie matură și plină de chibzuință:

- 1 Stai cuminte! Nu ești altceva decât o femeiușcă orgolioasă și încăpățânată și îți lipsește bunul simț de a vedea că te amesteci în probleme pe care nu le înțelegi. Nu ești altceva decât o fetișcană fudulă, o biată nebună, o neștiutoare care habar nu
- 5 are ce spune. Degeaba ești la fel de pură ca un înger, ești tot atât de plină de trufie ca și Lucifer. Pleacă! Du-te de aici!

Maicilor li s-a permis să se întoarcă doar după ce făceau penitențe. Cu toate acestea, jansenismul a continuat să fie o forță, chiar dacă Ludovic al XIV-lea îi persecuta pe janseniști ori de câte ori se ivea ocazia. El a descoperit în scurtă vreme că multe lucruri depindeau de cooperarea cu Roma, căci doar papa putea condamna jansenismul în așa fel încât să contracareze respectul de care se bucurau janseniștii

în rândul francezilor serioși și educați. Din acest motiv, Ludovic a primit cu bucurie o bulă antijansenistă pe care a dat-o papa Alexandru al VII-lea în februarie 1665.

Din nefericire, mai mulți episcopi francezi nu au fost de acord cu papa și cu regele atunci când a fost condamnată doctrina jansenistă. Iezuiții susțineau că „Pavel l-a creat pe Augustin, Augustin l-a creat pe Calvin, Calvin l-a creat pe Jansen”. Dar așa ceva era prea mult pentru majoritatea catolicilor inteligenți și lipsiți de prejudecăți. Mai mult, așa după cum am văzut, catolicii francezi puteau fi influențați cu ușurință de resentimentul galican la adresa amestecului papal. Ca urmare, între 1668 și 1679 campania antijansenistă a fost temporar înlocuită cu „pacea bisericii”, o perioadă de compromis inspirată de un papă mai sensibil și mai tolerant.

Totuși, Ludovic a reînceput să-i persecute pe janseniști în 1679. Moartea ducesei de Longueville a dus la dispariția unei puternice protectoare a janseniștilor. Așa cum am văzut, o „politică directă” era adoptată și față de hughenoti în anii 1680, prin urmare era logic să fie reprimați și cvasiereticii. Mai presus de orice, Ludovic se certa acum în mod public cu Roma și era nerăbdător să-și demonstreze ortodoxia, în ciuda neînțelegerilor cu papalitatea. Cauza imediată a înrăutățirii relațiilor dintre monarhia franceză și papalitate a constituit-o dezacordul referitor la *la régle* (vezi pagina 50), în care opoziții francezi ai lui Ludovic erau sprijiniți de către papa Inocențiu al XI-lea. Ludovic nu se putea învinovăți decât pe sine însuși pentru această alianță între o parte din membrii propriului său cler și Roma. Contramăsurile pe care le-a luat, cum ar fi *Articolele galicane*, au dus la eșecul politicii externe franceze; în 1688 Inocențiu al XI-lea a decretat numirea în postul de arhiepiscop de Köln a candidatului antifrancez. În mod semnificativ, Colbert de Croissy, secretarul pentru afaceri externe al lui Ludovic, a emis părerea că probabil papa este jansenist.

În ultimii ani ai domniei sale, Ludovic al XIV-lea și-a dat seama că pentru a distruge jansenismul trebuia să-și refacă relația cu Roma. Prin urmare, în 1693 el a renunțat la *Articolele galicane*. Presiunea franceză de la Roma a condus la bula *Vineam Domini*, care nu le mai dădea dreptul janseniștilor la „tăcerea respectuoasă” cu ajutorul căreia, începând din 1668, ei fuseseră în stare să „susțină” probleme teologice

delicate. Cu ajutor papal, Ludovic a trimis soldați spre a alunga maicile rămase la Port-Royal. În 1711 el a dat ordin să fie complet dărâmate clădirile, iar osemintele janseniștilor morți să fie reînhumate într-o groapă comună. Apogeul războiului lui Ludovic împotriva janseniștilor a fost atins o dată cu bula papală *Unigenitus* din septembrie 1713, care condamna 101 propoziții eretice din literatura jansenistă. Acum jansenismul era cu siguranță complet înmormântat.

Dar nu așa stăteau lucrurile. Căci *Unigenitus* s-a dovedit a fi o judecată greșită. Pentru a putea condamna jansenismul o dată pentru totdeauna, bula adopta o atitudine autoritară la modul provocator. De exemplu, mirenii nu aveau voie să consulte Biblia. Bula a provocat simpatie pentru janseniști și ostilitate la adresa Romei. Parlamentul din Paris a înregistrat bula *Unigenitus* doar după ce au avut loc proteste, în timp ce 15 episcopi au refuzat să o respecte. Cancelarul Pontchartrain și-a dat demisia atunci când a primit ordin să ia măsuri disciplinare împotriva episcopului de Metz. Spre a restabili ordinea și a asigura acceptarea unanimă a bulei, Ludovic a propus întrunirea unui conciliu al Bisericii catolice, pe care urma să-l prezideze el însuși. Dar până să aibă loc, el a murit, drept pentru care jansenismul a supraviețuit.

La conferința de la Rastadt din 1714, francezii l-au întrebat pe principele Eugeniu cum îi tratau autoritățile din imperiu pe janseniști. Principele a răspuns că nu avea habar și că era uimit că regele Franței își pierde vremea cu aspecte atât de obscure ale teologiei. Este greu să nu fim de acord cu Eugeniu, dacă evaluăm ce a obținut Ludovic al XIV-lea tratându-i astfel pe janseniști. Desigur, regele își folosisese autoritatea spre a proteja caracterul convențional al Bisericii franceze și al națiunii. Dar merita oare? Spre a-și atinge scopul, Ludovic se certase cu papalitatea, își îndepărtase clerul și intrase în conflict cu Parlamentul din Paris. Departe de a fi reprimăți, janseniștii nu numai că au supraviețuit, ci s-au și răzbunat. Când în vara lui 1789 a avut loc criza supremă a dinastiei de Bourbon, Ludovic al XVI-lea avea să se confrunte cu o alianță între starea a treia (burghezia) și starea întâi (clerul). Aceasta din urmă era dominată de către prelații janseniști. Iată moștenirea pe care i-o lăsa Ludovic al XIV-lea strănepotului său.

5 Cvietismul

Cvietismul era influent în multe părți din Europa secolului al XVII-lea, inclusiv în Franța. Avea o istorie îndelungată. El pune accent pe capacitatea sufletului de a comunica cu Dumnezeu. Individul are astfel posibilitatea de a se dispensa de formele obișnuite de cult și de instruire; împărtășania și predicile devin inutile. Lucru deloc surprinzător, cvietismul a fost întotdeauna privit cu suspiciune de către autoritățile ecleziastice. Mai mult, prin însăși natura sa, el a avut tendința de a fi popular în rândul excentricilor.

O astfel de excentrică era doamna Guyon, care a apărut brusc pe scena religioasă franceză în iunie 1687. Era o văduvă bogată și o autoare prolifică. În cartea sa *O cale scurtă și foarte ușoară de a ne ruga din inimă*, ea susținea capitularea afectivă totală în fața divinului.

- 1 O capitulare ar trebui să fie o părăsire totală a sinelui nostru în mâinile lui Dumnezeu, uitând într-o mare măsură de noi și gândindu-ne doar la Dumnezeu; în acest fel, doar inima rămâne veșnic liberă, mulțumită și disponibilă. Cât despre practica
- 5 virtuții, ea constă într-o abandonare și contopire continuă a voinței proprii în voința lui Dumnezeu, renunțând la toate înclinațiile particulare în momentul în care simțim că se nasc în noi, voind doar ceea ce Dumnezeu a voit pururi...

Fiițele lui Colbert au prezentat-o pe această specialistă în rugăciuni doamnei de Maintenon. Dând dovadă de o naivitate remarcabilă, ea a fost impresionată de doamna Guyon și doctrinele ei. Doamna de Maintenon o considera pe doamna Guyon persoana nimerită să înalțe nivelul spiritual la Saint-Cyr, școala pe care o întemeiasse pentru fiițele nobililor scăpați. Fetele erau întâmplător pradă unei tulburări neliniștitoare, după ce jucaseră piesa lui Racine, *Esther*. Prin urmare, doamna Guyon a fost însărcinată să inducă o atmosferă mai evlavioasă. Ea a reușit, cu siguranță. În scurtă vreme, profesorii și elevii „meditau” întinși pe pardoseala capelei, atunci când ar fi trebuit să fie în clasă. Să trăiești experiența unei relații extatice cu divinul era și mai amuzant decât *Esther*.

Confesorul doamnei de Maintenon, episcopul de Chartres, era cel care bombănea împotriva doamnei Guyon. El își dădea seama perfect cine era aceasta și cerea înlăturarea ei. Doamna de Maintenon a fost convinsă de episcop. Atunci când își schimba atitudinea în privința cuiva, ea și-o schimba complet. Doamna Guyon a fost aruncată în închisoare, iar cărțile ei au fost arse.

Din nefericire, doamna de Maintenon nu era singura persoană impresionată de doamna Guyon. Probabil că figura cea mai charismatică a domniei era François de Salignac de la Mothe-Fénelon. Și el era unul dintre protejații doamnei de Maintenon. La recomandarea ei, Fénelon fusese numit tutore al nepotului regelui, ducele de Burgundia, și fusese numit la arhiepiscopia din Cambrai. Fénelon n-ar fi trebuit să cadă în plasa doamnei Guyon. Dar el era caritabil, credul și atras de misticism. Cum spunea Saint-Simon, „firile lor sensibile s-au contopit”. Chiar și după ce doamna Guyon a plecat de la Saint-Cyr, Fénelon a continuat să-i apere cărțile. Campania dusă de el l-a făcut să intre în conflict cu episcopul de Meaux, Jacques-Benigne Bossuet, apărătorul revocării Edictului din Nantes. Biserica franceză și curtea se amuzau de lupta de gladiatori dintre „Leul din Méaux” și „Lebăda din Cambrai”. Doamna de Maintenon s-a răzgândit și ea în privința lui Fénelon, în așa fel încât Bossuet se putea lăuda: „Îi avem de partea noastră pe Dumnezeu, adevărul, un motiv întemeiat, pe rege și pe doamna de Maintenon”. Având împotriva o atare combinație, Fénelon nu putea decât să piardă. El a fost alungat la Cambrai, iar cărțile doamnei Guyon au fost condamnate în mod final și fără echivoc.

O persoană care nu era impresionată de cvietism era Ludovic al XIV-lea. Așa cum am văzut, el nu simpatiza nici o formă de religie care avea, fie și în cea mai mică măsură, un caracter neconvențional. El era furios pe doamna de Maintenon, făcând-o să plângă și alungând-o în camera ei, unde trebuia să stea luni de zile. Mâhnirea și supărarea au fost cât pe ce să-i pricinuiască sfârșitul, dar în cele din urmă Ludovic, îmboldit de către episcopul de Chartres să arate milă, s-a dus la patul soției sale. „Doamnă, chiar vreți să muriți din cauza acestei afaceri?”, a întrebat el. Ea a zâmbit printre lacrimi și s-au împăcat. Dar nu a existat împăcare și pentru Fénelon, care trebuia să umble prin dioceza sa în timp ce propriile sale cărți erau condamnate.

El s-a răzbunat, devenind unul dintre criticii cei mai neînduplecați și mai elocvenți ai lui Ludovic.

Din ce motiv era regele atât de furios? Poate din pricina faptului că fusese făcut să pară stupid, pentru că soția sa și unul dintre prelații săi favoriți se făcuseră de râs. Fără îndoială, el era mâhnit să vadă că Biserica pentru care se simțea responsabil se înjosește, în timp ce scade încrederea în învățăturile ei. Racine a sintetizat această situație:

- 1 În aceste lupte, care par a constitui a doua pasiune a prelaților francezi după căutarea adevărului, unul susține că speranța este distrusă, altul răspunde că este vorba despre milă; în realitate este
- 4 vorba despre credință și nimeni nu se gândește la acest lucru.

6 Evaluare

În politica sa religioasă, Ludovic al XIV-lea a uitat complet de precauție. Judecând superficial, acest lucru este surprinzător, căci în general a dobândit rezultate în calitate de conducător al Franței prin compromis și realism precaut. Totuși, în timp ce-și îndeplinea obligațiile de rege preacreștin, Ludovic vedea lucrurile în alb și negru. Și a greșit.

Mulți au criticat această abordare trufașă, de tip „totul sau nimic”. În special, persecuția la care i-a supus Ludovic pe hughenoti a fost condamnată ca fiind o proastă afacere, în care el n-a dovedit nici milă, nici umilință. Unii admiră campania lui Ludovic în favoarea catolicismului convențional, într-o epocă în care mama sa „nu putea fi plictisită cu vorbe despre grația divină”, iar Carol al II-lea al Angliei considera catolicismul ca fiind „singura religie potrivită pentru un gentilom aflat pe patul morții”, Ludovic măcar a luat în serios creștinismul. Alții îl condamnă ca fiind bigot. Cititorul poate alege.

Dacă prioritățile lui Ludovic al XIV-lea reprezintă o problemă de opinie, nu același lucru se poate spune despre obiectivele sale. El nu a reușit să eradicaze erezia hughenotă, nu a reușit să dobândească uniformitatea prin reprimarea janseniștilor și a cvietiştilor și nu a reușit să-l împiedice pe Fénelon să judece singur. Ludovic al XIV-lea nu a fost convingător nici ca rege preacreștin, nici măcar în Franța. E adevărat, aceste rezultate slabe de la sfârșitul domniei sale se datorau în

mare parte politicii externe și prăbușirii economiei. Cu toate acestea, următoarele versuri populare sugerează că politica religioasă a lui Ludovic nu era simpatizată:

Ai fi putut, marele nostru rege,
Să fii privit cu-adânc respect
De-ai fi urmat pe Isus și legea lui
Și nu ți-ar fi plăcut așa de mult Compania lui.

Această critică a servilismului dovedit de Ludovic față de iezuiți este semnificativă. El și-a înstrăinat opinia publică în același fel atunci când l-a chemat pe papă să distrugă jansenismul.

În context religios, Ludovic al XIV-lea se dovedește un tactician slab, căci multe dintre eșecurile sale îi aparțin. De multe ori, a încercat imposibilul, amestecându-se în probleme pe care nu le înțelegea sau pe care ar fi trebuit să le lase la o parte. Dacă Saint-Simon o numea pe doamna de Maintenon „guvernanta universală”, lui Ludovic i se potrivește termenul de „agitatul universal”. Prin felul în care s-a ocupat de anumite aspecte cum ar fi jansenismul, a făcut mai mult rău decât bine. Din păcate, acest lucru rezumă politica lui Ludovic în general. Din motive nevinovate, el a adus daune unor cauze pe care încerca să le apere, spre a nu mai pomeni de suferințele pe care le-a pricinuit victimelor sale.

Cu toate acestea, având în vedere eșecul unei mari părți a politicii lui Ludovic al XIV-lea, precum și limitele în cadrul cărora a acționat, este de admirat o anumită tenacitate. Ludovic a guvernat, a avut idealuri, și-a onorat obligațiile așa cum le-a înțeles. Ca rezultat, Franța a rămas o națiune catolică. Într-un sens limitat, dar real, Franța continuă să fie o națiune catolică. Pentru această realitate, ar fi nedrept să-i negăm lui Ludovic al XIV-lea un anume merit.

Să luăm notițe despre „Ludovic al XIV-lea și religia”

Nu vă descurajați dacă nu sunteți familiarizați cu termeni precum „jansenist”, „cvietist”, sau chiar „catolic” și „protestant”. Mulți alții se află în aceeași situație. Luați notițe.

După ce ați făcut acest lucru, cea mai bună tactică pe care o puteți adopta va fi probabil aceea de a urma structura acestui capitol

– adică de a lua notițe metodice referitoare la relațiile lui Ludovic al XIV-lea cu papalitatea și campania sa împotriva hughenotilor, a janseniștilor și a cvietiştilor. O problemă deosebită este interrelaționarea dintre tratativele lui Ludovic cu Roma și celelalte proiecte religioase. Ar fi o idee bună alcătuirea unui rezumat cronologic detaliat dedicat în special problemelor religioase.

Examinatorii se întreabă câteodată dacă politica religioasă a lui Ludovic al XIV-lea a avut succes. Această problemă este ca un câmp de mine. „Succesul” implică în mod inevitabil aspectul „scopurilor”: au fost scopurile sale realiste, le-a realizat el? Scopul lui Ludovic – o Franță organizată și catolică – n-a fost în mod clar atins. Cu toate acestea, în cadrul climatului epocii, el a fost încununat de un surprinzător succes. Referiți-vă la realizările sale, oricât de incomplete vor fi fost.

Să răspundem la întrebări-eseu despre „Ludovic al XIV-lea și religia”

Examinatorii continuă să se concentreze asupra revocării Edictului din Nantes, lărgind câteodată cadrul spre a include felul în care i-a tratat Ludovic al XIV-lea pe hughenoti. Acest lucru nu înseamnă că materialul din acest capitol despre relațiile lui Ludovic cu Roma sau modul în care a rezolvat controversa jansenistă nu vă va fi util dacă vi se cere să evaluați realizările lui Ludovic în ansamblu. Vi s-ar putea cere să evaluați succesul politicii religioase a lui Ludovic al XIV-lea – în definitiv, este o întrebare bună – cu toate că, judecând după ceea ce s-a petrecut până acum, este puțin probabil.

Oricum, haideți să fim realiști și să ne concentrăm asupra revocării. Întrebările au tendința să se axeze pe cauzele hotărârii lui Ludovic al XIV-lea sau pe consecințe. Prin urmare, luați în considerare următoarea întrebare:

Din ce motive a revocat Ludovic al XIV-lea Edictul din Nantes? În introducere, explicați de ce această întrebare este semnificativă din punct de vedere istoric, având în vedere rezultatele deja impresionante ale campaniei lui Ludovic împotriva protestantismului și că el nu era din fire o persoană crudă sau un bigot. Cu toate acestea, el a luat această hotărâre care a provocat o suferință imensă, a dăunat în

mod ireparabil propriei sale reputații și le-a oferit dușmanilor săi un argument propagandistic. Partea centrală a eseului vostru ar trebui să fie dedicată unor explicații posibile. Se poate rezerva câte un paragraf fiecăreia dintre următoarele fraze:

- I) Ludovic a luat hotărârea de a revoca edictul din pricina faptului că nu mai era nevoie de acesta. El considera că, practic, protestantismul dispăruse.
- II) Ludovic a luat hotărârea de a revoca edictul din pricina faptului că el era supus presiunilor din partea confesorilor săi, a opiniei publice și a soției sale.
- III) Ludovic a revocat edictul din pricina faptului că dorea să impresioneze Europa catolică și să câștige câteva puncte în rivalitatea cu împăratul.
- IV) Ludovic a revocat edictul din pricina faptului că dorea să realizeze o uniformitate în Franța, înfrângând astfel amenințarea subversiunii politice și sociale.
- V) Popularitatea măsurilor dovedește că opinia publică era de partea lui Ludovic.

În concluzia pe care o trageți arătați explicația pe care o considerați ca fiind cea mai convingătoare. În plus, puteți sublinia că Ludovic nu putea prevedea viitorul și nici nu putea ști totul despre prezent. El era prost sfătuit și prost informat – nu a fost primul conducător dezavantajat în acest fel! Toți oamenii greșesc. Sau echivalează oare acest lucru cu a pleda într-un mod deosebit de favorabil pentru Regele Soare?

Întrebări bazate pe izvoare despre „Ludovic al XIV-lea și religia”

1 Persecutarea hughenotilor

Citiți cu atenție Proclamația adresată protestanților (pagina 54) și descrierea „dragonadelor” (pagina 55). Răspundeți la următoarele întrebări:

- a) Ce a sperat să realizeze autorul proclamației? (3 puncte)
- b) Au fost prioritățile și principiile lui Ludovic al XIV-lea mai exact reflectate în proclamație sau în descrierea dragonadelor? Explicați-vă răspunsul. (6 puncte)

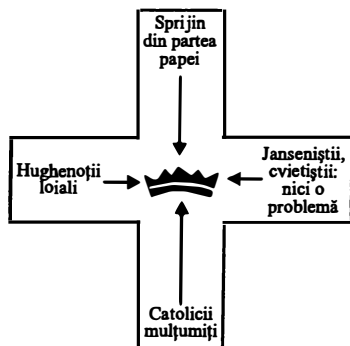
- c) În ce măsură justifică aceste documente descrierea felului în care s-a purtat Ludovic cu hughenoții drept „tiranie”? (6 puncte).

2 Ludovic al XIV-lea și janseniștii

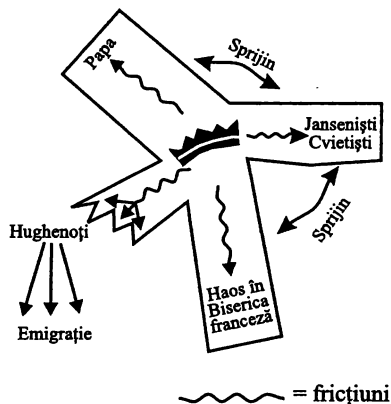
Citiți cu atenție relatarea despre felul în care s-a purtat arhiepiscopul Péréfixe cu maica superioară de la Port-Royal (pagina 63) și criticarea lui Ludovic al XIV-lea (pagina 69). Răspundeți la următoarele întrebări.

- a) De ce a muștrat-o arhiepiscopul pe maica superioară? (3 puncte)
- b) În cel de-al doilea pasaj numiți compania pe care Ludovic al XIV-lea se spune că o favoriza. De ce era el criticat că face acest lucru? (3 puncte)
- c) Ce lumină aruncă aceste documente asupra motivelor lui Ludovic al XIV-lea de a sprijini campania împotriva janseniștilor? (4 puncte)

Situație stabilă
în 1661

Situație instabilă
în 1679-1715

Rezumat: Ludovic al XIV-lea și religia

Finanțele, impozitele și economia

1 Cadrul istoric: realitățile economice în 1661

Dacă evaluăm politica economică și realizările lui Ludovic al XIV-lea și ale miniștrilor săi, trebuie să stabilim parametrii în cadrul cărora a acționat. Ce fel de țară este Franța în timpul domniei personale? Cu ce probleme se confruntă poporul francez? Erau adecvate prioritățile guvernului? Ce oportunități existau pentru realizarea ameliorărilor? Cât de mult spațiu de manevră exista?

Primul lucru care trebuie subliniat este acela că secolul al XVII-lea a fost o epocă de declin economic pentru întreaga Europă. Prețurile și salariile au scăzut, s-a produs o criză în domeniul monedei și al investițiilor, iar numărul de locuitori a scăzut. Această recesiune a afectat cu siguranță și Franța, populația era mai mare în anul 1600 decât în 1700, iar produsul național brut a scăzut cu aproximativ 5% de-a lungul secolului. Prin urmare, imaginea de națiune fericită și prosperă pe care ne-au oferit-o cei ce se ocupau cu propaganda este înșelătoare. Cu toate că este periculos să generalizăm în privința unei perioade în care nu au existat statistici, economia franceză probabil că ar fi fost într-o situație precară indiferent de măsurile luate de guvern.

Lucrul cel mai izbitor este acela că Franța întâmpina dificultăți în asigurarea hranei populației. Având 18,5 milioane de locuitori, țara era mai populată decât majoritatea statelor din Europa; Anglia, Scoția și Țara Galilor din acea perioadă aveau, de exemplu, o populație de 6 milioane de locuitori. Totuși o mare parte a Franței era alcătuită din sol fertil care, combinat cu un climat blând, ar fi putut cu ușurință asigura hrana populației. În practică, acest lucru nu s-a întâmplat. Majoritatea francezilor trăiau la nivelul de subzistență sau sub el, iar recoltele deosebit de proaste aveau drept consecințe foametea. Datorită faptului că existau puține stocuri de alimente, foamea și

spectrul foamei au făcut din domnia Regelui Soare un coșmar pentru cea mai mare parte a populației.

De ce se prezenta situația în acest fel? O explicație parțială o constituie starea îngrozitoare a agriculturii franceze. Țărănimea intra-se într-un cerc vicios de recolte proaste și sol sărac. Pentru că cererea de grâne era atât de acută din pricina necesității de a aproviziona cu pâine o populație sărăcită, s-a produs o concentrare excesivă pe cultivarea solului. Acest lucru a dus la apariția unei crize de animale, care la rândul ei a însemnat pluguri trase în mod inefficient și o lipsă de îngrășăminte naturale. Aratul la adâncime mică și îngrășămintele inadecvate s-au combinat cu sleirea solului, producând sărăcie și incapacitatea de a achiziționa animale, iar această situație s-a perpetuat.

Ce puteau face țăranii într-o situație atât de disperată? Unii dintre ei pur și simplu mureau de foame sau din pricina bolilor care însoțesc malnutriția. Alții și-au părăsit căminele spre a se alătura cetelor din ce în ce mai mari de vagabonzi care terorizau provinciile. Reacția cea mai comună a fost aceea de a face datorii. Au existat mereu țărani mai bogați, proprietari de pământuri sau rentieri aparținând clasei de mijloc a orașului din apropiere care împrumutau bucuroși țăranilor nevoiași, cu perspectiva de a dobândi proprietatea acestora în cazul în care datoria nu era achitată. Se poate remarca faptul că aceste reacții pe termen scurt la adresa dezastrului economic creau, de fapt, probleme din ce în ce mai dificile pe termen lung și din ce în ce mai mulți cerșetori și oameni nevoiași se înghesuiau în azilurile pentru săraci neadecvate și supraaglomerate ale țării.

Reglementările guvernamentale pentru controlul vagabonzilor din Paris indică atitudini oficiale:

- 1 Deoarece nu existau aziluri de săraci pentru a-i adăposti acolo pe cei săraci și pentru a-i pedepsi pe cerșetorii valizi, dar leneși, primăria din Paris a primit o mulțime de săraci din alte orașe și provincii care s-au strâns la porțile sale. Prin urmare,
- 5 ne-am gândit că este rezonabil să rezolvăm pe de o parte situația categoriilor de oameni care trebuie să fie primiți și îngrijiți în chip caritabil în acest azil de săraci, iar pe de altă parte să creăm noi pedepse care să aibă un impact puternic

- asupra acestor vagabonzi. În acest scop, dăm ordin ca să fie
- 10 primiți în mod liber în acest azil al marelui nostru oraș Paris toți copiii sărmani și bătrânii de ambele sexe, cei care suferă de epilepsie, crize și de alte boli de această natură... Mai ordonăm de asemenea ca toate persoanele valide de ambele sexe, în vârstă de peste șaisprezece ani, care sunt în stare să își câștige
  - 15 singure existența, să fie ținute în clădiri separate pentru fiecare sex, unde li se va da doar ceea ce este absolut necesar pentru a-și duce existența, și vor fi folosite la cea mai dură muncă pe care o poate suporta constituția lor.

Autorul satiric Jonathan Swift sugera, ironic, ca progeniturile unor astfel de nefericiți să fie ucise și vândute ca hrană. Reacția autorităților franceze pare a fi la fel de nemiloasă. Cu toate acestea, săracii trudeau în condiții și mai grele.

În Franța din timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea, impozitele se strângeau pe baza principiului: cei mai săraci să plătească cel mai mult. Tuturor greutăților impuse de natură și de autoritățile lipsite de înțelegere li s-au adăugat pretențiile proprietarilor de pământuri, ale preoților și ale perceptorilor guvernamentali. În timpul domniei lui Ludovic chiriile și taxele pretinse de către seniorul local au devenit mai împovărătoare din pricina faptului că nu au fost diminuate, spre a fi în conformitate cu salariile în scădere. Dijma, care echivala în medie cu aproximativ 11% din fiecare produs, reprezenta o obligație stabilită de multă vreme, prin care, teoretic, parohul era întreținut de către enoriașii săi; în practică, cea mai mare parte a banilor strânși ajungeau în vreo mănăstire îndepărtată sau în vreo episcopie bogată. În acest răstimp, guvernul colecta *la taille* (un impozit direct pe pământ pe care trebuiau să-l plătească săracii) și un impozit precum *la gabelle* (un impozit pe sare, care reprezintă o necesitate absolută a vieții). În timpul războaielor în care fusese implicată Franța pe vremea cardinalilor, impozitarea țăranimii fusese efectuată la ceea ce se considera a fi cea mai înaltă limită practicabilă. Totuși, războaiele lui Ludovic al XIV-lea au provocat o creștere suplimentară de 50%. Consecințele au fost o sărăcire la scară națională și ruinarea țăranilor.

Contrastul dintre Franța și Anglia este instructiv. În vreme ce Anglia contemporană nu era tocmai o societate milostivă, proprietarii

de pământuri erau gata să cheltuiască bani pe îmbunătățiri. Ei erau interesați să investească în rase noi de animale și tehnici noi de lucrare a pământului. Există o literatură bogată pe această temă. Pe de altă parte, în Franța nu existau nici literatură, nici investiții. Atât aristocrații, cât și orășenii erau gata să cumpere pământuri, dar cu siguranță nu socoteau că este necesar să mărească la maximum profiturile de pe urma cumpărării lor — ei erau mulțumiți cu statutul social pe care îl conferea proprietatea asupra pământului. În schimb, ei se alăturau percepților sau împrumutau bani guvernului cu dobânzi mari ori cumpărau slujbe (posturi salarizate, ce implicau adesea responsabilități minime, pe care guvernele erau obligate să le vândă spre a-și păstra solvabilitatea). Însă nu se ocupau cu investițiile în îmbunătățiri agricole. Ca urmare, țăranilor nu li se oferea nici un stimul prin intermediul unor concurenți întreprinzători sau al unui sprijin financiar din partea proprietarilor lor de pământuri, dacă erau arendași, și nici vreo ocazie de a-și îmbunătăți proprietatea, având în vedere că tot surplusul lor de venit era absorbit de impozite.

Este oare această imagine prea întunecată? Bineînțeles că șablonul variază. Este puțin probabil ca recoltele să fi fost proaste în toată Franța în același timp — deși comunicațiile erau atât de catastrofale încât era greu ca norocoșii să-i poată ajuta pe ghinionști. Anumite părți ale Franței au scăpat complet de compromiterea recoltelor, dacă au avut parte de un sol și de o vreme propice; altele, precum *le Massif Central*, sufereau o recesiune permanentă. Poate într-un fel rudimentar, satul funcționa ca o comunitate, îngrijindu-se de săracii săi în vremuri de criză. E indubitabil că țăranii au învățat să supraviețuiască după multe chinuri. Spre a evita să aibă copii pe care nu i-ar fi putut întreține, ei se căsătoreau târziu sau practica un rudimentar control al sarcinii. Totuși, istoricii sunt convinși că condițiile pe care le impunea pământul erau îngrozitoare. Cum reușeau țăranii să supraviețuiască, să plătească impozitele și să nu se răscoale mai des, iată niște întrebări de bun simț.

. Dacă ne îndreptăm atenția spre orașe, situația se prezintă la fel de deprimantă. Majoritatea orașelor franceze din timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea erau practic parazitare, trăind pe spinarea țăranimii locale, pe care o exploatau, burghezia urbană cumpărând frecvent proprietăți la prețuri minime. Doar Parisul, cu probabil

400 000 de locuitori, și Lyonul, cu 100 000 de locuitori, ar putea fi socotite azi orașe importante. Orașe-porturi precum Marsilia, Bordeaux și Saint Malo erau adevărate centre de negoț. Totuși, majoritatea orașelor erau doar capitale provinciale, scaune de episcopi sau sate supradezvoltate, dominate de nobilimea locală și locuite de mici negustori și meșteșugari în interiorul zidurilor și de cerșetori sărăciți care trăiau în așezări sărăcăcioase în exteriorul lor. Producția manufacturieră era împiedicată de practicile restrictive ale gildelor, așa cum și comerțul intern era stânjenit de nenumăratele taxe și reglementări locale. Franța nu era, în mod fundamental, o națiune de comercianți sau meșteșugari. Doar 10% din populație nu era folosită la munca pământului, iar din acest procent majoritatea produceau haine și echipamente ieftine pentru țărani. Majoritatea firmelor ce se ocupau cu producția manufacturieră și negoțul erau firme mici. Negustorii care prosperau dobândeau rapid, prin cumpărare, o poziție în cadrul claselor oficiale, abandonând negustoria pentru o existență mai acceptabilă din punct de vedere social.

Căci Franța secolului al XVII-lea era foarte snoabă. Toată lumea îi admira și îi invidia pe nobili, care aveau un stil de viață distinct, la care aveau dreptul și pe care erau obligați să-l păstreze. Ei nu aveau voie să se înjosească făcând comerț. Chiar și administrarea proprietăților, pe care contemporanii lor englezi o socoteau acceptabilă din punct de vedere social, era pentru nobilul francez inferioară singurelor activități cu adevărat aristocratice – curtea, Biserica și armata. În definitiv, nobilul era exceptat de la plata impozitului *la taille* ca recunoaștere a serviciilor aduse statului. Înapoierea economică a Franței nu avea o cauză mai importantă decât această prejudecată la adresa implicării în afaceri și industrie. Conducătorii societății și cele mai strălucite minți ale națiunii întorceau spatele problemelor deficitului național, comerțului muribund și incapacității frecvente de a hrăni în mod satisfăcător milioanele de locuitori ai Franței. Iar atunci când a început domnia personală a lui Ludovic, aceste probleme nu se estompau, ci se acutizau.

Acest lucru se întâmpla într-o mare măsură datorită faptului că și Coroana contribuisese la crearea dificultăților economice ale Franței. Așa cum am văzut, implicarea Franței în război era plătită prin

impozitarea la maximum a țăranilor. Când această sursă a fost epuizată, Coroana a făcut împrumuturi cu dobânzi mari, folosind drept garanție impozitățile viitoare. Cealaltă sursă principală de venituri o reprezenta vânzarea de slujbe. Au fost create nu mai puțin de 45 000 de posturi spre a fi vândute, perpetuându-se astfel o birocrație ineficientă, ereditară și costisitoare. Aici avem exemple clasice de expediente pe termen scurt care creează probleme pe termen lung; nevoia de bani a învins gospodărirea prudentă. În acest fel cardinalii au lăsat Coroana împovărată de datorii enorme, de venituri ipotecate și de o armată întreagă de slujbași neproductivi. În mod inevitabil, dificultățile Coroanei au fost pasate contribuabililor țărani, care au achitat nota de plată pentru nebuniile stăpânilor lor.

Așa încât, spre a fi corecți față de Ludovic al XIV-lea și oamenii pe care i-a numit în fruntea economiei, în 1661 perspectiva unei domnii fericite și prospere era redusă. Un conducător înțelept s-ar fi concentrat asupra evitării războiului, anihilând prejudecățile la adresa negoțului și îmbunătățind în mod considerabil agricultura franceză. Dar este ușor de afirmat acest lucru din perspectiva prezentului; Ludovic avea alte priorități, probabil mai presante, cu toate că Franța se confrunta într-adevăr cu probleme economice serioase în momentul în care a început domnia sa personală.

2 Cariera, politica și realizările lui Colbert, 1661-1683

Economia franceză a fost dominată de către Jean-Baptiste Colbert între 1661 și 1683, anul în care a survenit moartea sa. Acest administrator formidabil și eficient a provocat controverse. Până recent, istoricii l-au admirat atât ca om, cât și ca politician. Ei au fost încântați de presupusa lui origine din rândurile clasei mijlocii, de felul în care a abordat și s-a opus persecutării hughenotilor. Mai presus de orice, ei au comparat credința pe care o avea Colbert în *le bon sense* cu modul în care Louvois urmărea *la gloire* – prioritățile pașnice ale unuia contrastând cu tendințele războinice ale celuilalt. Într-adevăr, Louvois a fost înfățișat drept geniul rău al lui Ludovic al XIV-lea, care treptat l-a înlocuit pe Colbert în ceea ce privește influența dominantă asupra Regelui Soare; se spune că moartea lui Colbert a reprezentat un dezastru atât pentru Ludovic al XIV-lea, cât

și pentru Franța. Totuși, recent s-a sugerat că această imagine este mult prea simplificată. Politica și realizările lui Colbert au fost aspru criticate, și în același timp s-a luat apărarea lui Louvois și a urmașilor lui Colbert în administrarea economiei franceze. Care este adevărul?

Cu siguranță că ascensiunea la putere a lui Colbert n-a avut nimic divin în ea. Succesul său s-a datorat norocului, abilității și datului din coate. Originea umilă a lui Colbert a fost exagerată, căci unchiul său fusese un funcționar cu rang înalt la ministerul de război și cumnatul lui Le Tellier. Într-adevăr, la început Colbert a fost un protejat al facțiunii lui Le Tellier. Totuși, cariera sa a cunoscut o spectaculoasă ascensiune când Mazarin i-a descoperit talentele și regele l-a remarcat pe acest „protejat” al cardinalului. Colbert lucra deja pentru rege înainte de moartea lui Mazarin, având grijă de amantele și bastarzii săi. În opinia lui Mazarin, Colbert era cea mai prețioasă moștenire pe care i-o lăsa lui Ludovic al XIV-lea – fiind discret, eficient și loial. În ajunul morții cardinalului, Colbert a fost numit *intendant des finances*. Acest post implica o mare influență, cu toate că Colbert i se subordona încă lui Nicolas Fouquet, *surintendant*. Ascensiunea lui Colbert depindea de căderea în dizgrație a lui Fouquet.

Colbert era bine plasat spre a provoca căderea lui Fouquet, care administra averea lui Mazarin. Aceasta crescuse de la puținul pe care-l avea cardinalul atunci când s-a întors din exil la 35 de milioane de livre, la moartea acestuia. Colbert știa că această avere era făcută pe spezele statului și că și Fouquet se îmbogățea. Acest lucru făcea și mai ușoară sarcina lui Colbert. În primul rând, îl jignea pe rege. El credea în mod evident că hotărârea lui Ludovic de a fi prim-ministru nu trebuia luată în serios și că în scurtă vreme el va fi urmașul cardinalului. În acest răstimp, ostentația de parvenit a lui Fouquet și legăturile sale amoroase cu soțiile nobililor i-au creat mulți dușmani. În august 1661, el a întreținut curtea într-o splendoare lipsită de tact în noul său palat, Vaux-le-Vicomte. După câteva zile a fost arestat.

Procesul lui Fouquet a fost condus de către Colbert cu un dispreț răzbunător față de justiție. Acuzația că a fortificat Belle-Isle spre a-l sfida pe rege era o absurditate patentată, la fel cum acuzația că furase bani de la stat era complet fondată. Totuși Fouquet i-a implicat în mod inteligent atât pe răposatul Mazarin, cât și pe Colbert. Unul

dintre judecători a argumentat în mod reușit că în aceste împrejurări pedeapsa cu moartea ar fi nedreaptă – și prin aceasta și-a distrus cariera; de acest lucru a avut grijă Colbert. Sentința de expulzare a fost „comutată“ de către rege în închisoare pe viață în fortăreața Pinerolo, unde Fouquet a murit în cele din urmă în 1680.

Cu toate acestea, campania lui Colbert de ruinare a lui Fouquet nu era bazată numai pe ambiție și răutate, el a slujit și interesele regelui. Colbert susținea rezolvarea datoriilor Coroanei printr-o declarație de faliment, prin înființarea unei *chambre de justice* care să investigheze practicile necinstite ale oamenilor de afaceri care împrumutaseră sume de bani Coroanei și abuzaseră de poziția lor. Pe de altă parte, Fouquet credea că aceasta - a nu plăti datoriile Coroanei și a înființa o *chambre de justice* - va influența în rău ordinea financiară, de sprijinul căreia avea nevoie Coroana. Ludovic s-a hotărât să-l sprijine pe Colbert. El a profitat de ocazia de a demonstra că nimeni nu era imun la justiția regală. În plus, împărtășea resentimentul aristocrației la adresa cutezanței lui Fouquet. Mai mult, având în vedere lipsa de popularitate a regimului trecut, Fouquet a slujit de țap ispășitor, în vreme de datoriile Coroanei către Fouquet au fost anulate, iar averea sa dobândită dintr-o lovitură. Totuși, nu toți financiarilor au fost îndepărtați, deoarece Colbert i-a convins că era în interesul lor să slujească Coroana.

Ludovic al XIV-lea a avut dreptate susținându-l pe Colbert, căci acesta era exact omul de care avea nevoie. Colbert își vedea rolul de intendent al finanțelor într-o manieră foarte simplă. El era slujitorul regelui. Accepta indiferența lui Ludovic față de bunăstarea regatului, de prosperitatea poporului francez și de distribuirea impozitării. Franța era proprietatea regelui. Colbert era administratorul proprietății regelui, a cărui datorie era aceea de a găsi bani pentru politica dusă de rege. Regele se concentra asupra războiului și a politicii externe, care în mod inevitabil necesitau bani mulți. Succesul lor depindea de priceperea lui Colbert. Cu toate că Ludovic avea obiceiul deconcertant de a pretinde „toate detaliile“, în realitate el nu era interesat de felul în care strângea Colbert banii, atâta vreme cât existau atunci când avea nevoie de ei.

Ludovic a dovedit că apreciază loialitatea și eficacitatea lui Colbert. După căderea lui Fouquet, Colbert li s-a alăturat lui

Le Tellier și Lionne, care erau membri ai consiliului interior. În 1665 Ludovic I-a numit pe Colbert controlor-general al finanțelor, iar în 1669 ministru al flotei și al casei regale. Din 1664 Colbert a condus proiectele arhitectonice ale lui Ludovic și s-a ocupat de patronajul artelor. El a păstrat aceste posturi – și s-a bucurat de încrederea și sprijinul lui Ludovic – până la moartea sa. Pentru că regele recunoștea loialitatea lui Colbert, el nu avea de obiectat în privința îmbogățirii acestuia. De fapt, Ludovic încuraja acest lucru, iar atunci când fetele lui Colbert s-au căsătorit cu niște duci, Ludovic însuși a contribuit la dota lor.

Colbert dovedea o imensă preocupare față de sarcina sa, muncind de obicei 15 ore zilnic. Devotamentul său auster a făcut ca să fie poreclit „vântul de nord” – datorită rafalelor înghețate de furie la adresa leneșilor și a pungașilor. Abordarea sa era metodică. În fiecare lună îi prezenta regelui un rezumat al situației financiare, iar la sfârșitul anului o evidență a veniturilor și cheltuielilor, plus estimări pentru anul următor. Colbert făcea deseori investigații, obligându-i pe intendenți să prezinte statistici referitoare la populația, impozitarea și capacitatea productivă a localităților lor. Această preocupare față de informația limpede reprezenta probabil principala pretenție a lui Colbert la originalitate. Acest lucru a fost mult apreciat de către birocraticul său stăpân.

Când a fost vorba de gestionarea economiei franceze, politica lui Colbert a fost conservatoare. El a fost influențat de ideile mercantiliste ale epocii: un stat trebuie să acumuleze aur prin încurajarea exporturilor, prin limitarea importurilor și prin interzicerea ieșirii aurului din țară. Colbert pare să fi acceptat că, după cum cantitatea de metal prețios aflată în circulație era limitată, același lucru era valabil și în privința oportunităților de comerț și profit. În mod logic, prin urmare, o națiune nu-și poate îmbunătăți balanța comercială decât prin sărăcirea vecinilor săi. Acest lucru însemna că Franța nu putea prospera decât prin înfrângerea unor rivali străini precum olandezii și englezii.

Colbert a apreciat importanța conducătorilor societății, dând un exemplu. În vreme ce în Olanda oligarhia conducătoare era alcătuită din negustori bogați, în Franța nobilii refuzau din snobism

să facă negoț. Prin urmare, Colbert, l-a convins pe rege să dea o lege în 1669:

- 1 Văzând că negoțul, mai ales cel care se desfășoară pe mare, este sursa fertilă din care statele își extrag bogățiile, că nu mai există mijloace legale și nevinovate de a dobândi averi și, de asemenea, că cele mai bine orânduite națiuni au avut un mare
- 5 respect pentru această preocupare care este considerată a fi una dintre cele mai onorabile îndeletniciri în viața civilă... spunem și declarăm că este dorința și plăcerea noastră ca să li se permită gentilomilor să facă parte din companii, să participe la construirea de corăbii pentru negoț și să ia parte la comer-
- 10 cializarea bunurilor pe care le transportă acestea, fără a fi cenzurați pentru că fac acest lucru și fără a se pretinde că au încălcat statutul de nobil, cu condiția ca ei să nu participe sub nici o formă la negoțul cu amănuntul.

Nu este surprinzător faptul că ministrul Colbert avea, de asemenea, o părere proastă în legătură cu refuzul Bisericii de a participa la acest efort. Remarcând sumbru că „în Olanda nu există călugări”, el a poruncit mănăstirilor să producă postav.

Ce a reușit Colbert să realizeze, de fapt? Rezultatele cele mai impresionante au fost obținute în domeniul finanțelor statului. El s-a asigurat că regele primește o parte mult mai mare decât în trecut din banii strânși de către perceptori; costul anual al strângerii venitului s-a redus de la 52 milioane de livre la 24 de milioane. Investigațiile și dările în judecată au creat un climat în care oamenii erau mai puțin tentați să înșele Coroana. S-a dovedit că mai mulți nobili care au cerut să fie scutiți de impozit pe baza statutului lor erau niște escroci și au trebuit să plătească. Colbert a redus suma totală rezultată de pe urma strângerii impozitului *la taille* de la 42 milioane de livre pe an la 35 de milioane, pentru că era conștient de răul făcut prin sărăcirea țăranilor. El scotea mai mult din impozităriile indirecte, care îi loveau în continuare pe cei nevoiași, dar măcar îi obligau pe cei bogați să plătească ceva. În 1672 suma totală obținută de pe urma impozitării indirecte sporise de la 36 milioane de livre pe an la 62 de milioane. Doar impozitul denumit *la gabelle*, care era extrem de antipatizat, a

adus cu 4 milioane de livre mai mult decât în trecut din pricina faptului că modalitatea sa de strângere a fost îmbunătățită. Colbert a redus plățile către slujbași și a reușit să ia bani cu împrumut de la nou-formatele sindicate ale financiarilor cu o dobândă de doar 5%. Pământurile regale care fuseseră vândute predecesorilor lui Colbert au fost redobândite, iar între 1661 și 1672 totalul sumelor strânse a fost de patru ori mai mare. La această dată bugetul național a arătat un surplus anual.

Colbert a intervenit în sferele comerțului și ale industriei pentru a întări economia franceză. El credea că prin exportul produselor ei Franța poate dobândi aur și argint. Dimpotrivă, membrii claselor avute care cumpărau obiecte de lux străine lipseau țara de metale prețioase. Prin urmare, statului îi revenea sarcina de a încuraja dezvoltarea producției interne. În 1665, Colbert a înființat postăvăria Van Robais de la Abbeville în care în anul 1700 lucrau 2 000 de muncitori, fiind cea mai mare afacere industrială din Franța. I-a ajutat pe negustorii de textile din Languedoc să-i înlăture pe negustorii englezi și olandezi din Levant, numind inspectori însărcinați cu ridicarea standardelor și eliminând taxele care apăsau comerțul în Marsilia. A subvenționat producția de dantele din Auxerre, în Burgundia, și cea de mătase din Lyon. Atelierele Gobelins de tapiserii și atelierele Savonnerie de covoare au fost încurajate prin patronaj regal. Meșteșugarii străini erau mituiți spre a se stabili în Franța și spre a-i învăța pe francezi meșteșugurile lor; trimișii regelui în Suedia, Boemia și republica olandeză erau deosebit de activi în a-i convinge pe manufacturierii de obiecte de lux să accepte patronajul Regelui Soare. Au fost introduse taxe vamale de protecție, au fost abolite unele dintre practicile restrictive ale gildelor, cum ar fi de exemplu la Lyon, iar pentru noile metode de preparare a pielii și de producere a sticlei au fost acordate privilegii monopoliste.

Colbert accepta opinia contemporană conform căreia un stat se întărește prin comerț și prin urmare trebuie să intervină. La porunca regelui, au fost întemeiate patru companii comerciale – Compania Indiilor Orientale (1664), Compania Indiilor Occidentale (1664), Compania Nordică (1669) și Compania Levantină (1670). Capitalul regal trebuia să subvenționeze aceste întreprinderi, pentru că s-a dovedit că persoanele particulare sunt imposibil de convinși să

investească; nici măcar Ludovic al XIV-lea nu putea „vinde” ideea curtenilor săi, în ciuda argumentului adus de el, conform căruia a investi în Compania Indiilor Orientale nu înseamnă „comerț”, din pricina faptului că ea ajuta la răspândirea evanghelizării. Ca întreprinderi comerciale, companiile au constituit o dezamăgire. Cea mai promițătoare a fost Compania Indiilor Orientale, care a întemeiat centre la Surinat și Pondicherry, dar care nu le-a concurat niciodată în mod efectiv pe rivalele ei olandeze și engleze. Pe de altă parte, întreprinderile private l-au urmat pe Colbert, iar numărul negustorilor care făceau comerț peste mări a crescut brusc de la 329 în 1664 la 648 în 1704.

În plus, accentul pus de Colbert pe problemele maritime a stimulat economia internă. Ca urmare a faptului că s-a dezvoltat flota, a fost subvenționată construcția de corăbii, au fost plantate păduri, iar marinarii străini au fost încurajați să se stabilească în Franța. Rochefort și Brest, unde Colbert a înființat arsenale navale, au devenit porturi prospere. Cererea flotei de tunuri și accesorii metalice pentru consolidarea caranelor navelor a stimulat industria metalurgică din Limousin și Dauphiné.

Politica economică a lui Colbert a avut, de asemenea, rezultate durabile în străinătate. El a impus o guvernare organizată în coloniile franceze din Indiile Occidentale și Canada, unde în 1713 existau 15 000 de coloniști francezi. În ziua de azi, într-o mare parte din provincia canadiană Quebec se vorbește limba franceză. Colbert a încurajat explorarea în scopuri comerciale, atât pentru a dezvolta comerțul cu blănuri din Canada, cât și spre a face accesibil spre sud fluviul Mississippi. În acest fel, francezii au fost încurajați să gândească în mod global și s-a stabilit tradiția maritimă a națiunii. Corăbiile comerciale franceze erau în număr mare în Baltica, în Mediterana, în Caraibe și Extremul Orient, iar steagul francez flutura deasupra fluviilor Mississippi și Gange.

Colbert și-a dat toată silința spre a îmbunătăți condițiile de desfășurare a comerțului intern. El aprecia importanța căilor de comunicație. S-au cheltuit 600 000 de livre pentru îmbunătățirea drumurilor. Era, de asemenea, convins că o investiție înțeleaptă a statului ar constitui-o *le Canal des deux Mers*, care lega orașul Bordeaux de Marea Mediterană; contribuabilii au dat 7 500 000 de livre. A fost

creat un sistem poștal cu 800 de oficii poștale și s-a făcut o încercare hotărâtă de eradicare a numeroaselor taxe și vămi interne care stânjeneau desfășurarea comerțului. El a avut parte de oarecare succés în 1664 prin simplificarea impozitelor strânse în *les cinq grosses fermes*, o zonă vamală din provinciile nordice ale Franței.

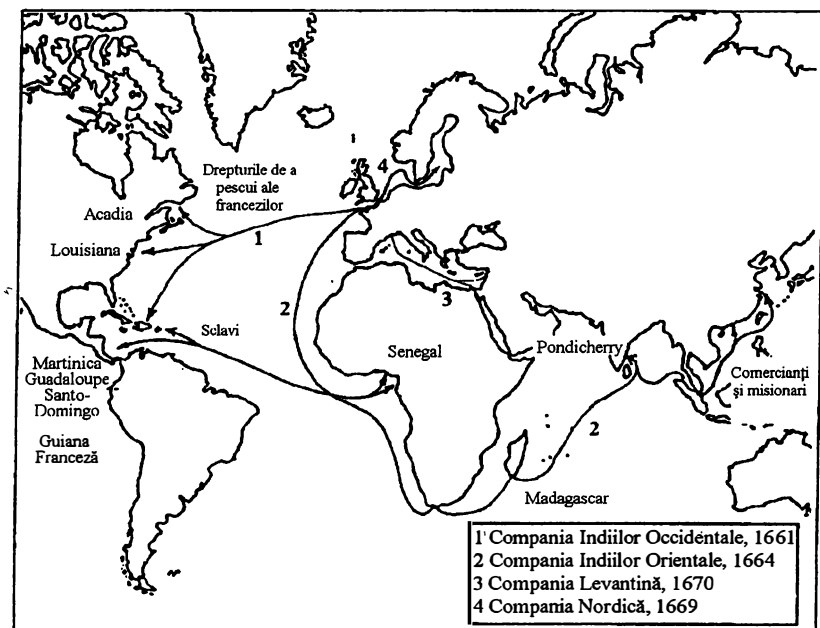
S-a dovedit însă că aplicarea în 1667 a unei măsuri mai ambițioase, menită să simplifice taxele vamale asupra tuturor importurilor și exporturilor pentru întregul regat, este dificilă; prea mulți întreprinzători locali realizau profituri de pe urma aranjamentelor existente. În mod asemănător, Colbert a provocat resentimente prin încercarea de a raționaliza diferitele sisteme de măsuri și greutăți care continuau să existe în Franța; de exemplu 100 de livre de la Paris cântăreau 123,5 la Marsilia și 120,5 la Avignon, Toulouse și Montpellier. Astfel de acțiuni ale statului îi înfuriau pe negustori, care susțineau că schimbările vor genera confuzii inutile, drept pentru care Colbert a retras majoritatea acestor instrucțiuni.

Cu toate acestea, realizările lui Colbert trebuie respectate. El a dovedit o mare eficiență în colectarea banilor pentru rege. Campania sa de eradicare a risipei, a corupției și a ineficienței i-a înspăimântat pe cei leneși și pe escroci. Deși el nu a reușit să-și convingă compatrioții că absurdul sistem francez de reglementări și taxe trebuie desființat, încercările sale de a stimula comerțul și industria franceză au generat un progres real, chiar dacă acesta a fost limitat.

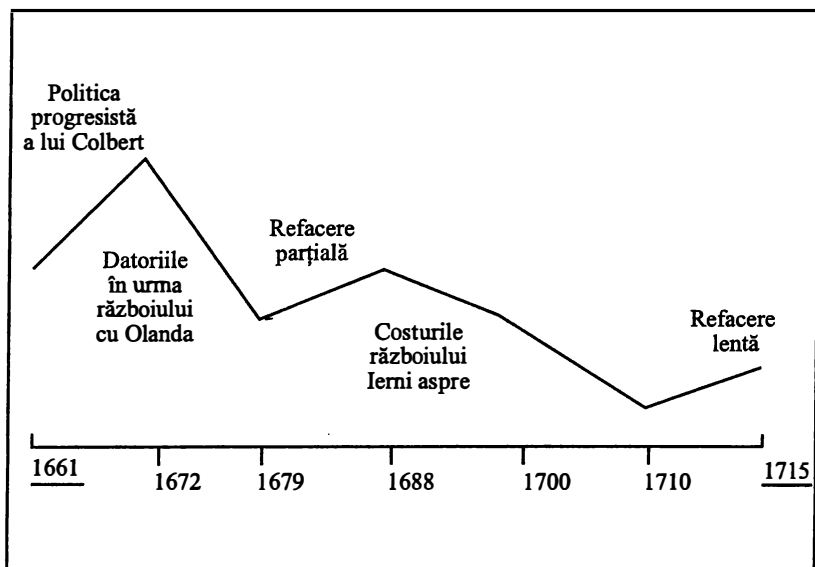
3 O analiză a eșecurilor lui Colbert

Totuși, în 1683, când a murit Colbert, s-a văzut cât de limitate au fost succesele sale; în ciuda eforturilor lui, existau puține realizări convingătoare. Economia franceză continua să fie înapoiată, iar Coroana era din nou falimentară. Ce se întâmplase? Oare fusese subminat sau el era singurul vinovat?

Cea mai mare problemă a lui Colbert o reprezentau olandezii. Era scos din minți de incapacitatea Franței de a fi competitivă. Tot ceea ce încercau francezii să facă, olandezii făceau mai bine. Oriunde se îndreptau industriașii și negustorii francezi, îi găseau pe olandezi. Când Colbert i-a protejat pe producătorii francezi impunând taxe

Expansiunea franceză, 1661-1715

Economia, 1661-1715

vamale, olandezii au ripostat, iar războiul taxelor vamale care a urmat le-a făcut mai mult rău francezilor decât olandezilor. Atunci când au avut loc încercări de întemeiere a unor colonii și de stabilire a unei flote comerciale franceze, ele s-au lovit de faptul că olandezii se aflau deja în posesia pozițiilor-cheie. Negustorii francezi erau în mod persistent subminați de către rivalii lor olandezi, care aveau obiceiul enervant de a vinde în pierdere spre a acapara piața.

Prin urmare, Colbert a conchis că singura soluție era să declare război Provinciilor Unite, să invadeze Olanda și fie să distrugă industria și comerțul olandez, fie să dobândească control asupra lor. Istoricii susțin că lui Colbert îi revine responsabilitatea pentru războiul cu olandezii pe care l-a declanșat Ludovic al XIV-lea în vara anului 1672. Ludovic nu avea nevoie de multe încurajări spre a ataca înfumurata republică. Dar Colbert cu siguranță nu a reușit să-l sprijine pe Lionne, secretarul pentru politica externă, care se opunea războiului. Războiul cu olandezii a distrus tot ceea ce susținuse Colbert. Conflictul a durat până la dezamăgitoare și nesatisfăcătoare pace de la Nijmegen din 1679 (vezi pagina 141); economia franceză făcea față, zi după zi, unor necazuri din ce în ce mai mari. Bugetele echilibrate și surplusurile anuale au devenit de domeniul trecutului, Coroana avea din nou datorii. Trebuiau împrumutați bani cu o dobândă de 10% de la bancherii genovezi, iar veniturile viitoare trebuiau să fie ipotecate la fel ca în epocile trecute de tristă amintire. Nu mai puteau fi acordate subvenții pentru proiectele favorite ale lui Colbert. *La Manufacture Royale de Beauvais*, după ce primise 175 000 de livre între 1665 și 1673, nu a mai câpătat nimic între 1674 și 1678. Colonia din Canada, aflată la început, primise sprijin financiar din partea guvernului francez vreme de zece ani, dar în 1673 i s-a spus că de-acum înainte va trebui să-și poarte singură de grijă. Companiile comerciale s-au trezit în scurtă vreme într-o situație disperată. Compania Nordului își vindea ultima corabie în 1684. În acest răstimp, armata din ce în ce mai numeroasă a regelui distrugea prosperitatea provinciilor unde era încartiruită, în vreme ce în centrul guvernării, cu cât dura mai mult războiul, cu atât Colbert pierdea teren în fața rivalului său Louvois, ministrul de război. Comerțul exterior era pus în primejdie de corăbiile de război olandeze, sprijinite de neîncrederea pe care o

aveau negustorii francezi în instrucțiunile lui Colbert de a merge pe mare în convoi. Interzicerea de către Colbert a schimburilor comerciale între Bretania și inamicul olandez a provocat o rebeliune în toată regula în 1672.

Totuși, nu numai în timp de război refuzau francezii să fie înregimentați. Colbert credea că Franța reprezintă o unitate, că avea un viitor ca țară cu o economie unificată și că bunăstarea națiunii depindea de prosperitatea națională. Prin urmare, el se simțea justificat, în calitate de ministru al regelui, să impună o direcție centrală economiei. Dar n-a reușit să-i convertească pe majoritatea francezilor la propriile sale convingeri. Constituia oare Franța într-adevăr o uniune economică? Majoritatea francezilor erau preocupați de prosperitatea propriei lor zone, Colbert era prea lipsit de imaginație și sensibilitate spre a-și da seama că francezii care locuiau la Bordeaux sau la Saint-Malo erau mai interesați de prosperitatea propriei lor localități decât de cea a Franței în ansamblu. Într-adevăr, oare din punctul lor de vedere exista o economie franceză? Dacă răspunsul era negativ, în acest caz încercările lui Colbert de a subordona interesele locale celor naționale nu putea provoca decât resentimente și neîncredere în rândul provinciilor franceze.

Se pot da mai multe exemple de refuzuri ale provinciilor de a da ascultare politicii intervenționiste a lui Colbert. La Marsilia negustorii preferau să-și folosească argintul și aurul pentru a face importuri din Levant, decât pentru a investi în exportul de bunuri franceze. La Beauvais, reglementările lui Colbert referitoare la producerea de tapiserii și de pânzeturi fine erau ignorate. Barierele cauzate de taxele vamale rămâneau în picioare din cauza faptului că oligarhiile provinciale profitau de pe urma lor, așa cum gildele sfidau încercările lui Colbert de a le abolii privilegiile. Roger Mettam scria: „Singurul indiciu că a existat cândva un ministru, Jean-Baptiste Colbert, care a încercat să raționalizeze și să extindă economia regatului, poate fi găsit în prudența dovedită de către aceste elite locale față de orice măsură luată de guvern în problemele economice“.

Atunci când avea loc un progres, acest lucru se întâmpla din pricina faptului că se ținea cont de interesele locale. Astfel, când a fost întemeiată Compania Indiilor Orientale, arhiepiscopul de Lyon

i-a convins pe negustorii locali să investească 1 000 000 de livre, cu condiția ca sediul central să fie în orașul lor, așa cum doreau ei. Așa s-a întâmplat cu *le Canal des Deux Mers*, care a fost construit din cauza faptului că Pierre Paul Riquet, milionarul local, și arhiepiscopul de Toulouse au fost cooptați din primul moment. Colbert nu și-a dat niciodată seama că proiectele lipsite de sprijinul și entuziasmul local n-au șanse de reușită.

Campania lui Colbert de a mobiliza sprijin pentru ideile sale progresiste era anulată și datorită prejudecăților de clasă. Problema pornea din vârful ierarhiei. Colbert a avut nevoie de 19 luni spre a-l convinge pe Ludovic al XIV-lea să viziteze un arsenal naval. Când Colbert a adunat „cele 150 de fete, iepele, armăsarii, mieii pe care trebuie să-i trimitem în Canada“, regele a obiectat, interzicând emigrația hughenotilor, de exemplu. Nu este de mirare că aristocrația a luat exemplu de la Coroană, rezistând cu strășnicie încurajărilor lui Colbert de a se interesa de economie. La rândul lor, slujbașii și-au îndreptat atenția către nobilime, în loc să investească în noile oportunități economice, în vreme ce negustorii prosperi preferau să investească în interiorul firmei, în loc să-și dezvolte afacerea.

Autoritarismul lui Colbert s-a dovedit, în cele din urmă, a fi contraproductiv. El se plângea că francezii sunt leneși. Dar cine îi putea învinovăți pe nobilii care considerau că, în cazul în care ar fi respectat instrucțiunile lui Colbert de a investi în comerțul pe mare, își vor pierde statutul de nobili îndată ce el va face o investigație în privința evaziunii fiscale? Colbert socotea să singura modalitate prin care francezii puteau învinge era sub conducerea statului. Dar, în timp ce el avea posibilitatea de a da ordin să fie luați criminalii din pușcării, unde erau nefolositori, și duși pe galerele unde, sub bici, puteau fi utili, nu era simplu să înregistreze restul societății.

Lipsa de subtilitate a lui Colbert era pe măsura orbirii sale economice. El nu a reușit să realizeze că agricultura reprezenta coloana vertebrală a economiei franceze. Multe laturi ale politicii sale le-au dăunat țăranilor, de exemplu retragerea monedelor de aramă de calitate inferioară de care depindea negoțul lor. Sau, într-un alt exemplu, datorită necesității de a procura lemn pentru flotă, Colbert i-a gonit pe țărani din păduri. Dacă a arătat interes pentru creșterea cailor, acest lucru s-a petrecut doar din motive militare. A

micșorat *la taille* – dar a făcut acest lucru pentru ca țărani să o poată plăti cu promptitudine. Altminteri Colbert era la fel de indiferent față de agricultură și de bunăstarea mării majorității a populației ca și regalul său stăpân. În loc să subvenționeze industria de bunuri de lux și companiile comerciale neviabile, el ar fi trebuit să investească în cercetări agronomice – sau în manufacturarea unor produse de calitate inferioară și ieftine, pe care francezii își puteau permite să le cumpere. Dar, din nefericire, în ciuda tuturor calităților sale, Colbert era lipsit de simțul realității, lucru care l-a împiedicat să aibă mai mult succes.

4 Economia franceză după Colbert, 1683-1715

Este meritul lui Colbert că dezvoltarea economiei franceze în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea este legată într-o asemenea măsură de numele său. Totuși, după moartea lui Colbert, domnia personală avea să mai continue încă vreme de 32 de ani; în plus, între 1683 și 1715 economia franceză nu a stat pe loc. Este lucru sigur că succesorii lui Colbert au preferat să aibă un statut mai modest; ei erau mai puțin ambițioși, mai puțin autoritari, și nu niște spirite universale așa cum fusese marele controlor-general. Trebuie să recunoaștem că Chamillart, care era pentru rege un excelent partener de biliard, a fost un prost controlor-general (1699–1708), dar el a constituit o excepție. Celelalte persoane numite de către Ludovic nu au fost nici pe departe atât de catastrofale cum sugerau vechile manuale. Franța s-a confruntat cu niște probleme economice colosale pe parcursul ultimilor ani ai domniei. Aceste probleme au provocat reacții interesante și care merită osteneala. Într-adevăr, cercetările au dovedit că, în multe privințe, succesorii lui Colbert i-au fost superiori acestuia.

El a fost imediat urmat de Louvois, care a adoptat, într-o mare măsură, o politică similară – aceleași încercări de a conduce economia națională de la centru, aceleași stimulente oferite spre a favoriza întreprinderile sub formă de privilegii și monopoluri, aceleași planuri năruite datorită ritmului greoi al provinciilor. Instrucțiunile generale pentru vopsitori pe care le-a emis Colbert în 1671 conțineau 371 de clauze; în 1688, ele au fost emise în nou, de această dată conținând 416. Louvois a impus reglementări pentru

însămânțarea drobușorului: „Sămânța trebuie semănată când luna se află în ultimul pătrar în luna februarie, sau în primul pătrar al lunii în martie și atunci când e lună plină, până în luna mai“. În plus, Franța era plină de indivizi care încercau să se asigure că aceste reglementări sunt respectate.

Singura deviere majoră de la principiile colbertiene a reprezentat-o persecutarea hughenotilor. Doamna de Maintenon relatează că Louvois „acceptă ideea cu mai multă promptitudine decât dl Colbert, care se gândește doar la chestiuni financiare și extrem de rar la religie“. Louvois, pe de altă parte, a fost întotdeauna asociat cu politica opusă care a fost introdusă după moartea lui Colbert și care a atins apogeul prin revocarea Edictului din Nantes în octombrie 1685 (vezi pagina 56).

Care au fost consecințele economice ale acestei politici de persecuție? Propaganda protestantă a subliniat că economia franceză a avut de suferit. Acesta a prezentat, așa cum era de înțeles, o poveste despre bine meritata răsplată a intoleranței nechibzuite. Totuși, istoricii și-au pus recent întrebarea dacă persecuția în general și revocarea edictului în particular au contat foarte mult. Franța suferea de aceleași simptome economice care afectau întreaga Europă. Prin urmare, e greu de dovedit că persecutarea hughenotilor a constituit o cauză majoră a scăderii populației cu unu până la trei milioane, scădere care a avut loc în Franța în secolul al XVII-lea, sau a recesiunii în industrie, sau a declinului producției agricole, care a condus la standarde de viață mai scăzute. Chiar și așa, contemporanii s-au gândit cu siguranță că persecuția a dezorganizat comerțul, a dăunat pieței de proprietăți funciare și a împiedicat recrutarea pentru marina militară. În timp ce industrii precum cea a mătăsii de la Lyon începuseră să decadă cu mult înainte de anii 1680, emigrarea a 20 000 de protestanți talentați și harnici nu a avut darul de a ajuta industrii precum cea textilă și a sticlei, cu toate că ei au fost înlocuiți de refugiați catolici din Irlanda și Scoția.

Moartea lui Louvois în 1691 a constituit o linie de demarcație în cadrul politicii economice franceze. Unele dintre cele mai dragi teze ale lui Colbert erau acum puse sub semnul întrebării. Meritele liberului schimb erau examinate în detaliu, așa cum era cazul slăbirii interferenței guvernului în locul unei întăriri a ei. Urmașii lui Colbert au înființat un *conseil de commerce* în 1700; acesta se deosebea de

consiliile de birocrați care dictaseră comunității comerciale în epoca lui Colbert. Mulți dintre membrii săi erau negustori. Guvernul își dădea acum seama că a-i consulta pe cei implicați activ reprezenta un sprijin pentru industrie și comerț. Ca urmare, pe parcursul războiului pentru succesiunea la tronul Spaniei, negustorilor francezi li s-a permis să continue comerțul cu dușmanul, mai ales cu Anglia și Scoția.

Conservatorismul lui Colbert a fost înlăturat în domeniul finanțelor de stat. În 1694 Vauban, unul dintre cei mai buni și mai prudenți generali francezi, a susținut impunerea unui impozit pe venit de 7% fără excepții. Această idee revoluționară a fost inspirată de acuta criză financiară din acel an, care a fost provocată de combinația impozit de război - recoltă compromisă. Controlorul general Pontchartrain (1689–1699), nu a putut merge atât de departe, dar în anul următor el a impus *capitația*, sau impozitul pe cap de locuitor. A fost un experiment foarte semnificativ și interesant. Populația a fost împărțită în 22 de clase în conformitate cu capacitatea lor de plată. Cel mai bogat plătea 20 000 de livre, cel mai sărac o livră. Impozitul a provocat mare vâlvă, numeroși privilegiați au reușit să i se sustragă, iar intendenții și-au pierdut speranța de a-l strânge. Totalul strâns în primul an, de 22 de milioane de livre, a constituit o dezamăgire. Impozitul a fost ridicat în 1697, când s-a încheiat pacea, dar a fost reintrodus în 1702, când războiul a izbucnit din nou. Prin introducerea acestei măsuri radicale, care reprezenta o adevărată încercare de anihilare a jignitoarei nedreptăți a sistemului de impozitare al Bourbonilor, Pontchartrain s-a dovedit a fi mai prevăzător decât Colbert. În același timp, el a dovedit că este foarte abil prin reducerea impozitului *la taille* în perioada dintre războaie (1697–1702) și prin reducerea plăților de *rentes* de la 8,5% la 5%.

Desmarests (1708–1715) a fost la fel de descurcăreț în timpul crizei din 1710, produsă de foamete și de invazia dușmanului. El a introdus *la dixième*. Acesta a fost primul exemplu de impozit pe venit din istoria Europei. În plus, el era dedus la sursă. Din nou, evaziunea în masă, persoanele care se sustrăgeau printr-o plată de obicei insuficientă și revoltele împotriva percepătorilor au redus eficacitatea acestui impozit cu conotații moderne. Cu toate acestea, *capitația* și *la*

dixième au dublat suma rezultată de pe urma impozitării directe – o realizare remarcabilă.

Cu toate că, în domeniul administrației financiare, precum și în alte sfere, războiul s-a dovedit a fi sursa multor „invenții”, dificultățile create de costurile războaielor între 1681 și 1713 au fost atât de grozave încât nimeni, fie conservatori, fie radicali, indiferent cât geniu sau câtă magie ar fi posedat, nu a reușit să găsească o soluție satisfăcătoare. Dar cum ar fi putut un ministru să-și salveze stăpânul care continua să cheltuiască 600 000 de livre pe an cu curtea iacobită de la Saint-Germain? După cum a remarcat un istoric, „absurditățile au făcut casă bună cu situațiile imposibile”. Povestea economiei franceze în ultimii ani ai domniei lui Ludovic al XIV-lea este un lung șir de dezastre. Deprecierea și crearea bancnotelor, împreună cu împrumuturile frenetice și cu vânzările de slujbe nu puteau face altceva decât să întârzie falimentul total care exista la moartea Regelui Soare. În pofida tuturor expedientelor adoptate, inclusiv cea mai nemiloasă impozitare de până atunci, datoria Coroanei era de 2 300 de milioane de livre în 1715.

Gravitatea situației l-a afectat până și pe Ludovic al XIV-lea. El nu mai considera ruina financiară drept o trăsătură acceptabilă a stilului de viață aristocratic. În timpul asprei ierni din 1708–1709, Delfinul a fost asediat de orășenii înfometați din Versailles, în vreme ce doamna de Maintenon nu îndrăznea să-și părăsească apartamentul. În ciuda faptului că Ludovic a topit o parte din tezaurul său în palat, el era satirizat cu răutate și pe larg pentru egoismul și incompetența lui.

Este lucru cert faptul că, de la rege în jos, clasele privilegiate erau protejate de dificultăți. Într-adevăr, financieri precum ex-hughenotul Samuel Bernard făcuseră averi colosale pe seama crizelor prin care trecea Franța. Niciodată n-au lipsit rentierii dornici să cumpere alte și alte slujbe. „De fiecare dată când creai o slujbă, Dumnezeu, creează un prost care s-o cumpere“, îi spunea Pontchartrain regelui. Dar oare erau proști? Obținerea unei pensii din partea guvernului, plus respectabilitatea socială, oferită de faptul de a fi slujbaş, erau considerate un profit gras de pe urma unei investiții. În cazuri extreme astfel de oameni puteau chiar să dobândească statut de nobili și să fie complet exceptați de la impozitarea regulată.

Căci săracii lipsiți de privilegii erau cei care plăteau. Iar ei plăteau în ciuda foametei, a mizeriei și a morții. În pădurile din jurul Versailles-ului copiii recurgeau la canibalism. Țăranii mâncau duminica „hălci” de sânge coagulat extras din vitele lor lihnite de foame. În 1694 Fénelon, arhiepiscop de Cambrai, i-a scris o scrisoare extrem de îndrăznească lui Ludovic al XIV-lea și, cu toate că probabil regele nu a văzut-o niciodată, ea rămâne un comentariu contemporan valabil:

- 1 În acest timp, poporul vostru, pe care ar fi trebuit să-l iubiți ca pe propriii copii și care v-a fost atât de devotat până acum, moare de foame. Cultivarea pământului este aproape cu totul abandonată, orașele și satele sunt depopulate, toate meșteșugurile lăncezesc și nu le mai oferă lucrătorilor pâinea cea de toate zilele. Comerțul a fost nimicit. În consecință, ați distrus jumătate din forțele reale din interiorul statului vostru pentru a apăra cuceriri deșarte în afară. În loc să stoarceți bani de la oamenii sărmani, ar trebui să le dați de pomană și să-i hrăniți.
- 5
- 10 Franța întreagă nu mai este altceva decât un imens azil de săraci, părgăinit și fără provizii... Aceasta este, Sire, starea de lucruri. Traiți ca și cum ați fi legat la ochi...

Istoricii subliniază că Fénelon nu era un observator imparțial (el căzuse în dizgrația regelui), că problemele economice ale Franței nu existau numai din vina lui Ludovic și că anumite părți ale Franței rămăneau prospere. Cu toate acestea, există dovezi spre a justifica descrierea Franței drept un „imens azil de săraci” – iar motivul principal îl reprezentau impozitele devenite necesare din pricina războaielor lui Ludovic al XIV-lea.

Poate că adevărul e că politica economică și realizările lui Ludovic al XIV-lea și ale miniștrilor săi nu prea contau. Dificultățile de a influența o țară atât de mare și de neguvernabilă făceau orice inițiativă inefficientă. Astfel, după toate probabilitățile, de-a lungul domniei au fost introduse prin contrabandă în Franța mai multe bunuri decât au intrat prin vămi. Adăugați hotărârea majorității negustorilor și a oamenilor de afaceri de a nu fi înregimentați de către cineva, cu atât mai puțin de vreun birocrat din Paris aflat la sute de

mile distanță, plus anomaliiile sociale și economice care erau atât de bine înrădăcinate încât doar o revoluție le putea dizloca, și este lucru de mirare că Colbert și urmașii săi au realizat și altceva în afară de colectarea banilor de la contribuabili.

Din păcate, nu există dovezi că acești oameni capabili și inteligenți au identificat prioritățile corecte; cu atât mai puțin au reușit ei să întreprindă acțiunile adecvate. În acest fel, sistemul de impozitare scandalos de nedrept a continuat să-i favorizeze pe cei bogați în detrimentul celor săraci. Agricultură franceză continua să stagneze, era înapoiată și lipsită complet de investiții. Comerțul francez era în continuare împiedicat de nenumărate taxe și reglementări. Coroana era împovărată de mari datorii și de cete întregi de inutili deținători de slujbe. Eșecul lui Ludovic de a face față acestor probleme a lăsat moștenire urmașilor săi o situație dezastruoasă.

Să luăm notițe despre „Finanțele, impozitele și economia”

Examinatorii sunt înclinați să pună întrebări mai ales în legătură cu Colbert. Totuși, ar fi foarte bine dacă v-ați lărgi abordarea spre a include și realizările economice ale domniei. În primul rând, răspunsul vostru în privința lui Colbert va fi îmbogățit prin cunoștințe eficiente despre consecințele politicii sale și ale urmașilor săi. Și, cine știe, s-ar putea să dați peste o întrebare referitoare la economie de-a lungul întregii domnii.

Scoateți în evidență în notițele voastre problemele economice ale Franței de-a lungul domniei personale. Apoi rezumați ascensiunea la putere a lui Colbert și atitudinea față de economie. Era el oare un mercantilist? Trebuie să adăugați la acestea un rezumat al realizărilor și eșecurilor sale, precum și o motivație pentru eșecurile sale. O trecere în revistă a evenimentelor de după moartea lui Colbert va plasa realizările sale în lumina perspectivei. Folosiți argumentele din cadrul capitolului spre a vă formula propria concluzie referitoare la succesul sau eșecul lui Colbert.

Ar trebui să mai rezumați, de asemenea, aspectul economic al revocării Edictului din Nantes. Câteodată, examinatorii pun întrebări concrete în legătură cu această problemă. Dar în orice caz, niște

noțițe bine organizate vă vor oferi posibilitatea de a da profunzime răspunsurilor voastre în alte privințe, pe lângă economie.

Să răspundem la întrebări-eseu despre „Finanțele, impozitele și economia”

Și în acest caz examinatorii încearcă să se concentreze asupra unui anumit aspect – politica, realizările și greșelile lui Colbert. După cum veți fi observat din citirea textului, este vorba de o stare de lucruri bizară, deoarece Colbert a murit înainte de a se fi scurs jumătate din domnia personală a lui Ludovic al XIV-lea. Totuși, „nu este sarcina noastră să ne întrebăm de ce”. Iar o bună înțelegere a întregii istorii economice a domniei va da amploare răspunsurilor voastre în alte probleme, cum ar fi evaluarea globală a Regelui Soare.

Luați în considerare întrebările următoare:

1. A revoluționat Colbert economia franceză?
2. „Colbert și-a servit regele bine, dar Franța mai puțin bine.” Sunteți de acord?
3. Au fost oare prioritățile politicii economice a lui Colbert cele potrivite?
4. Cât de mult succes a avut Colbert în administrarea economiei franceze?
5. Este corect să-l descriem pe Colbert drept mercantilist?
6. De ce nu a avut Colbert mai mult succes în cadrul politicii sale economice?

Totodată, fiți pregătiți pentru:

7. Analizați consecințele economice ale revocării Edictului din Nantes.
8. Analizați consecințele economice pentru Franța ale politicii externe agresive a lui Ludovic al XIV-lea.
9. Era Franța mai puternică sau mai slabă la sfârșitul domniei personale a lui Ludovic al XIV-lea decât fusese la început?

Să ne concentrăm acum asupra întrebărilor referitoare la succesul sau eșecul lui Colbert – cele mai probabile tendințe în cazul unei întrebări despre Colbert în lucrarea voastră. Atunci când răspundeți la întrebări referitoare la gradul de reușită al lui Colbert, introducerea este foarte importantă. Trebuie să stabiliți care erau țelurile lui

Colbert: să facă rost de bani pentru rege, să încurajeze comerțul și industria franceză și să dezvolte Franța ca putere navală și imperială. În mod similar, dacă vi se cere să explicați din ce motive Colbert nu a reușit să facă mai mult, trebuie să stabiliți în introducerea voastră gradul său de reușită; enumerați eșecurile sale cu privire la atitudinile guvernanților, refuzul negustorilor și producătorilor francezi de a fi conduși și înapoierea continuă a agriculturii franceze. Acestea sunt exemple clasice de întrebări unde nu veți mai putea recupera un start greșit. În momentul în care ați stabilit care erau țelurile lui Colbert sau în ce anume constau eșecurile, în cuprins veți avea posibilitatea să dovediți că stăpâniți realitățile economice cât timp a fost Colbert în funcție și reacțiile sale la adresa lor. După aceasta aveți nevoie de o concluzie puternică în care să nu-i lăsați cititorului vreun dubiu în privința răspunsului vostru.

Întrebări bazate pe izvoare despre „Finanțele, impozitele și economia”

1 Starea Franței

Citiți proclamația regală referitoare la azilul de săraci din Paris (paginile 74-75) și scrisoarea lui Fénelon către Ludovic al XIV-lea (pagina 94). Răspundeți la aceste întrebări:

- a) Cât de utile sunt pentru istoric cele două documente ca indicatori ai situației sociale și economice a Franței pe timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea? (6 puncte)
- b) Ce ne spun aceste documente despre atitudinea autorilor lor față de cei săraci și dezavantajați? (4 puncte)
- c) Sugerează aceste documente că autorii lor aveau propuneri constructive pentru îmbunătățirea simțitoare a condițiilor de viață și de muncă ale oamenilor săraci din Franța? Explicați-vă răspunsul (5 puncte)

Societatea franceză în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea

1 Semnificația palatului Versailles

La optsprezece kilometri nord-vest de Paris se află Versailles, strălucitor prin proporțiile sale clasice, incomparabil prin așezarea lui, vast ca mărime și concepție. Acest faimos palat este din totdeauna văzut drept reprezentarea fizică *par excellence* a domniei Regelui Soare.

Pe bună dreptate, căci Versailles a fost proiectat și construit în conformitate cu dorințele lui Ludovic al XIV-lea; fiind un provincial în fundul sufletului său, el a insistat să fie înconjurat de hectare întregi de grădini și heleștee proiectate cu grijă, în vreme ce palatul însuși era compus numai din ferestre și balcoane, fiind „castel“ doar cu numele.

Ludovic a impus concepția sa unor miniștri și curteni șovăitori care preferau confortul și forfota de la Paris sau palatul mai puțin pretențios de la Marly. Morocănosul duce de Saint-Simon detesta Versailles:

- 1 N-am mai isprăvi niciodată dacă am înșira toate cusururile
acelea monstruoase ale unui palat atât de imens de scump,...
grădina de portocali, grădina de legume, locul în care stau
câinii, grajdurile, cel mare și cel mic, la fel o mulțime nemai-
5 văzută de clădiri pentru slujitori; în sfârșit, un oraș întreg, unde
mai înainte nu fuseseră decât o cârciumă nenorocită, o moară de
vânt și castelul acela mic de carton... Acest Versailles al lui
Ludovic al XIV-lea, capodoperă atât de costisitoare... unde
schimbarea bazinelor și a boschetelor a îngropat atâta aur din
10 care nu se mai vede nimic, nici măcar nu a putut fi terminat...
Pretutindeni în parcuri și pe alei au fost puși puieti, dar nu pot
crește. Vânatul trebuie adus tot timpul din altă parte...*

---

* Saint-Simon, *Memorii*, Editura Univers, București, 1990 (n.r.).

Mulți au fost de acord cu Saint-Simon. S-a sugerat că Versailles rezuma tot ceea ce nu mergea în societatea franceză între 1661 și 1715. Contemporanii și istoricii l-au zugrăvit pe Regele Soare înconjurat de curtenii săi care se ghiftuiau în vreme ce Franța murea de foame. Pe lângă acesta, mai există imaginea familiară a lui Ludovic care își ținea captivi nobilii care ar fi putut face altceva într-un nesfârșit ritual steril de curte. Sau, cu toate că se acceptă faptul că palatul este o realizare artistică de excepție, ni se spune că fost destinat elitelor; 90% din populație a fost lăsată în ignoranță. Acest edificiu șubred din punct de vedere moral era onorat de către Biserică, ai cărei episcopi bogați se îngrămădeau pe coridoarele de la Versailles, ignorându-și diocesele, ca să nu mai pomenim despre învățăturile Bibliei referitoare la sărăcie. Căci, mai presus de orice, se spune că Versailles reprezintă scandaloasa inegalitate socială și economică, din moment ce cheltuielile de finanțare a Regelui Soare și dorința de distracție a curtenilor săi erau susținute de bietul contribuabil. Iar săracii erau cei care plăteau cel mai mult.

Totuși, multe din aceste aspecte au fost puse sub semnul întrebării de către istoricii recentți. E posibil ca Versailles să fi fost ostentativ și scump; dar nu *atât* de scump. E posibil să fi fost construit pentru a-l glorifica pe Ludovic al XIV-lea, dar făcea parte dintr-o campanie rațională, bine gândită, cu un scop politic care se poate recunoaște. Ni se spune că Ludovic și episcopii săi și-au luat responsabilitățile în serios, la fel ca și aristocrația; puțini dintre ei erau doar niște simpli trântori de palat. Condițiile de la oraș și de la țară s-ar putea să fi fost mai puțin afectate negativ de programul de construcție decât s-a sugerat, în vreme ce impactul cultural al patronajului regal al artelor a fost larg răspândit și benefic.

Mai presus de toate, ni se aduce aminte că cel ce studiază istoria trebuie să evite judecățile anacronice. Un democrat din secolul XX cu înclinații socialiste poate combate nedreptățile „obscene“ din Franța lui Ludovic al XIV-lea. Însă, așa cum ne amintea L.P. Hartley în *Mesagerul*: „trecutul este o altă Țară – acolo lucrurile se petrec în mod diferit”. Este discutabil că Ludovic al XIV-lea habar n-ar fi avut despre ce anume vorbiți dacă ați fi criticat extravaganța Versailles-ului. Sarcina noastră ca istorici este

de a pătrunde înăuntrul perioadei, nu de-a face judecăți morale din exteriorul ei.

În acest capitol veți avea posibilitatea să decideți dacă portretizarea demodată și ostilă a condițiilor sociale din timpul domniei Regelui Soare este într-adevăr simplistă și eronată. Versailles funcționează atât în calitate de simbol, cât și de catalizator, desființând generalizările facile, făcându-ne să privim din nou realitățile epocii, obligându-ne să folosim dovezile în mod adecvat și să avem înțelegere pentru oamenii din secolul al XVII-lea; umbra măreață a palatului se întinde peste tot acest capitol. La prima vedere, Versailles simbolizează într-adevăr cel mai rău tip de societate pe clase. La o cercetare mai amănunțită, el poate avea un mesaj diferit.

2 Stările

Franța lui Ludovic al XIV-lea era cu siguranță o societate împărțită în clase. Fiecare avea locul său predestinat de Dumnezeu și vai de cei care încercau să spargă tiparul. De exemplu, țăranii erau pedepsiți pentru că purtau mănuși – care erau un privilegiu al nobilimii. Există un contrast pronunțat cu condițiile de peste Canalul Mânecii, unde așa cum se exprimă un observator atent, „bogățiile făceau gentilomi în fiecare provincie a Angliei”. O avere mare ar fi putut, în cele din urmă, să-i dea posibilitatea unui francez să devină nobil; dar era nevoie de timp și stăruință. Conservatorismul social extrem al Franței îl imita pe însuși Ludovic al XIV-lea, care era obsedat de ordine și rang.

Ludovic și contemporanii săi gândeau mai degrabă în termeni de „stări”, decât de „clase”. Diferența în terminologie este semnificativă. Felul în care întrebuițăm noi termenul de „clasă” are deseori conotația recunoașterii că diviziunile sociale sunt superficiale, nejustificate și sunt supuse revizuirii sau anulării. Pe de altă parte, „stările” Franței Bourbonilor se spune că erau predestinate de Dumnezeu și prin urmare permanente; ele aveau o justificare funcțională și erau astfel, în esență, raționale. Existau trei stări: clerul, care se ruga și predica, nobilimea, care apăra regatul pe câmpul de luptă, și starea a treia, în care erau incluși toți ceilalți. Subordonarea stării a

treia față de superiorii ei era considerată a fi dreaptă datorită faptului că singurul lucru pe care îl făceau membrii ei era să câștige bani prin avocatură, manufacturare, negoț sau agricultură – activități dezonorante și înjositoare. Oricât de exagerate ar putea părea atare presupuneri astăzi, aceasta este maniera în care gândeau oamenii secolului al XVII-lea. Prin urmare, stările vor fi termenii noștri de referință în acest capitol care caută să exploreze realitățile societății în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea.

a) Prima stare: clerul

Ce avea de spus prima stare despre „obsценitatea” de la Versailles, despre aristocrații importanți care benchetuiau acolo și despre masele truditoare care achitau nota de plată? Oricare ar fi fost mesajul, el era ascultat cu respect, căci veacul al XVII-lea era religios.

Practic toată lumea credea în existența unei lumi spirituale, care nu era influențată doar de către Dumnezeu și Biserica sa, ci totodată de puterile întinericului. Cu siguranță exista o credință universală în existența Diavolului. Atare superstiție, după cum o putem considera, nu se găsea nicidecum numai printre cei ignoranți. Se spune că slujba din capela regală nu era singura ținută la Versailles, căci amanta regelui, doamna de Montespan, era acuzată că îl adora pe Diavol și că practică slujbe negre. Treptat, rațiunea a învins superstiția. De partea cealaltă a Canalului Mânecii, ministrul de justiție Powell dovedea scepticismul unui englez educat achitând o vrăjitoare datorită faptului că nu exista vreo lege împotriva zborului. Autoritățile judiciare franceze deveneau la fel de sceptice, exista o preocupare în legătură cu folosirea „improprie” a torturii și cu rolul jucat de dușmănie în învinuirile aduse vrăjitoarelor. Cu toate acestea, persecuția vrăjitoarelor persistă în locuri îndepărtate și înapoiate cum ar fi Lorena. Nu doar printre țărani analfabeți Biblia rămânea o carte inaccesibilă, fiind considerată drept un izvor de incantații magice, înțeleasă doar de către preot. O frică profundă și o dragoste profundă față de Dumnezeu erau garanția că prima stare joacă un rol dominant.

În atare condiții, influența clerului asupra societății franceze era considerabilă. Nu este lucru de mirare că aceasta era exercitată cu

stăruință într-o direcție conservatoare și conformistă din punct de vedere social. Acest lucru se datora parțial structurii sociale a Bisericii. Căci în vreme ce majoritatea clericilor francezi erau burghezi, conducerea Bisericii era aristocrată. Această tendință a fost accentuată în timpul domniei personale; în vreme ce în 1661 61% din episcopi ajunseseră prin forțe proprii în această funcție, această cifră scăzuse la 39% în 1715. Ludovic al XIV-lea îi favoriza pe adevărații aristocrați, adesea originari din nesofisticatul sud al Franței, care nu erau atât de tentați să pună întrebări incomode sau să adopte o abordare critică a problemelor sociale. Comparați-l pe burghezul Jacques-Benigne Bossuet, în mod indiscutabil cel mai elocvent și impresionant cleric al generației sale, care a fost răsplătit cu îndepărtata episcopie din Condom, apoi promovat la Meaux, aproape în suburbiile Parisului – dar acolo a rămas –, cu aristocratul Louis-Antoine de Noailles, numit de către Ludovic arhiepiscop de Paris, și care a devenit apoi cardinal. „*Tout Noailles est imbecile*” era verdictul popular în privința capacității mintale a arhiepiscopului, dar sângele său albastru nu era pus la îndoială.

Prima stare consacra și sprijinea *statu-quo*-ul. Bărbații și femeile trebuiau să accepte cu bucurie locul în societate care le-a fost hărăzit de Dumnezeu. Ei trebuiau să privească către viața de apoi, dându-și seama că „aici nu aveam un loc statornic”. „Temeți-vă de Dumnezeu, respectați-l pe rege și nu clătinați barca” este rezumatul evangheliei sociale a Bisericii, exprimată în mod explicit în predici și în mod implicit în „anunțuri” făcute în timpul slujbei care se refereau la probleme precum ultima strângere a impozitului *la taille*. În plus, Biserica îi făcea statului o imensă favoare măturând sub covor nedreptatea socială, prin aceea că devenea ea însăși răspunzătoare pentru alinarea celor săraci. O muncă extrem de necesară și meritorie a fost depusă de către multe organizații religioase de caritate, mai ales în perioadele de foamete. Autoritățile seculare se puteau concentra asupra închiderii vagabonzilor, criminalilor și nebunilor, ignorând în acest timp problemele ridicate de nedreptăți și sărăcie.

Prima stare a sporit prestigiul Coroanei prin aprobarea realizărilor regelui. De fiecare dată când o armată regală era victorioasă, bisericile din întreaga Franță cântau cu conștiinciozitate *Te deum*-ul, vechiul imn de laudă a lui Dumnezeu. În plus, clerul ajuta la

finanțarea politicii Coroanei; cu toate că nu plăteau impozite, preoții votau acordarea către Coroană a unui *don gratuit* – în teorie un dar oferit gratis, dar în practică produsul unor negocieri dure. Și mai valoros era nesfârșitul îndemn din amvoane, de-a lungul și de-a latul țării, de a-l cinsti pe rege. Bossuet era doar cel mai cunoscut dintre numeroșii predicatori care spuneau că rezistența în fața autorității regale echivala cu blasfemia (vezi pagina 59 pentru aprobarea de către Bossuet a revocării de către Ludovic a Edictului din Nantes). Când părintele iezuit Lombard, care predica la Versailles în prima duminică din postul Paștelui, în 1703, le-a cerut curtenilor și soldaților să-l preamărească pe Dumnezeu și abia apoi pe rege, el a creat senzație. Confesorul lui Ludovic, părintele La Chaise, care era, de asemenea, iezuit, a cerut scuze în numele ordinului său. Spre meritul său, Ludovic i-a permis lui Lombard să-și termine seria de predici, dar nu a mai fost invitat și altă dată.

În fapt, cultul regelui atingea apogeul la Versailles. Iată o descriere contemporană a curtenilor în timp ce participă la slujba religioasă:

- 1 Marile personalități ale națiunii se adună în fiecare zi într-un templu pe care îl numesc biserică. La capătul îndepărtat al acestui templu se află un altar consacrat zeului lor, unde un preot celebrează misterele pe care ei le socotesc sfinte, sacre și
- 5 înspăimântătoare. Cei mari formează un cerc uriaș lângă acest altar și stau în picioare, cu spatele către preot și sfintele mistere, cu fețele ridicate către Regele lor, care poate fi văzut îngenucheat într-o galerie și asupra căruia ei par a-și concentra toată puterea inimii și a spiritului.

În ceea ce privește mesajul clerului în domeniul problemelor de zi cu zi, Biserica se afla în plină Contrareformă, „una dintre cele mai mari întreprinderi represive din istoria europeană” (Briggs). Acest lucru însemna că importante aspecte socio-politice referitoare la distribuția bogăției erau ignorate în mod oficial, în favoarea unor preocupări mai tradiționale ale clerului. Cu siguranță nu exista nimic progresist în învățăturile pe care preoții de parohie le transmiteau enoriașilor lor. Confesionalul era folosit spre a induce vinovăție și frică, iar preotul

trebuia să păstreze un index al păcatelor enoriașilor săi. Relațiile sexuale constituiau o arie specială în care acești absoluțiști morali impuneau legea. Căsătoria reprezenta o regretabilă necesitate poruncită de către Dumnezeu spre a le face o favoare oamenilor, care altminteri nu și-ar putea controla impulsurile sexuale. Totuși, chiar și în cadrul căsătoriei, procrearea copiilor era singura justificare a raporturilor sexuale, care nu trebuiau să producă plăcere sub nici o formă.

Starea întâi dezaproba nu numai slăbiciunea morală, ci sexul feminin în ansamblu. Se credea că femeile sunt lipsite atât de inteligența bărbaților, cât și de abilitatea de a se controla. Singura cale sigură ca un bărbat să poată evita poluțiile era aceea de a se feri complet de tovărășia femeilor. „Prietenia cu un om ticălos este mai puțin periculoasă decât conversațiile cu o femeie evlavioasă” era sfatul tipic pentru preoții de parohie. În cazul în care femeile nu puteau fi evitate, ocaziile de a păcătui trebuiau să fie strict limitate. Femeile erau blamate pentru că se făleau cu sânii lor; Molière își bate joc de paranoia clericală în această privință atunci când slujitoarea sa replică: „în cazul ăsta, ești foarte ușor de stârniț”. Clăcile și dansurile de la sate erau descurajate căci erau ocazii pentru tineri de a se întâlni. Membrii unei familii nu trebuiau să doarmă într-un singur pat, spre a evita incestul. Această ultimă prohibiție este un bun exemplu pentru lipsa de realism a Bisericii; nu se conștientiza faptul că țăranii dormeau împreună spre a se încălzi și pentru că ei aveau doar un singur pat – iar dormitul împreună putea să descurajeze incestul în aceeași măsură în care îl promova. La fel de șocantă era indiferența evidentă față de femeile victime ale abuzurilor sexuale din cadrul căminului. În acest răstimp, prin complezența bărbaților, clerul punea chinurile nașterii pe seama păcatului săvârșit de către Eva în grădina Raiului.

Pe de altă parte, „marea represiune” a ridicat cu siguranță standardele în rândul clericilor. La Versailles se aflau foarte puțini episcopi care aveau diocese în altă parte; majoritatea trăiau în propriile lor diocese, organizând seminarii pentru instruirea preoților, făcând vizite și insistând asupra unei decențe și eficiențe de ansamblu. Într-adevăr, preoții de parohie nu prea puteau să-și critice enoriașii dacă ei înșiși duceau o viață scandaloasă. Într-o vizită în dioceza de la Rouen în 1698, episcopul a condamnat 43 de prelați

pentru alcoolism și adulter; având în vedere faptul că în dioceză se aflau 3 000 de preoți, această cifră era foarte mică, în comparație cu standardele existente cu un secol în urmă. A existat o satisfacție generală atunci când Harlay, arhiepiscopul Parisului, a murit de apoplexie fără a primi împărtășania – ceea ce reprezenta în mod clar o răsplată divină pentru viața sa privată dezordonată; succesorul său, cardinalul Noailles, nu putea stârni astfel de critici. Biserica franceză din secolul al XVII-lea producea sfinți precum François de Sales, a cărui orientare în privința aspectelor sexuale era, în mod întâmplător, umană și de bun simț.

În acest răstimp, realismul tempera dogma, din cauza faptului că întregul cler se lupta cu suprapopularea și fărâdelegea în cocioabele urbane și cu superstiția și ignoranța la țară. Deseori, idealurile morale ale absoluțiștilor erau de neatins. Clăcile de la sate au supraviețuit, la fel cum s-a întâmplat cu cultele tradiționale ale sfinților locali, pe care reformatorii le condamnau ca fiind superstiții. Faptul că 10% dintre mirese erau gravide în momentul în care se căsătoreau sugerează că cei care duceau o campanie de segregare sexuală nu se bucurau de un succes total.

Cu toate acestea, contribuția stării întâi la stabilitatea Franței în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea era considerabilă. Clerul coopera cu Coroana spre a produce o societate catolică, conformistă și conservatoare. Nimic nu ilustrează mai bine succesul lor decât aprobarea aproape universală a persecutării hughenotilor (vezi pagina 59). Acest lucru reprezenta triumful propagandei persistente asupra bunului simț și, am putea crede, asupra milei creștine. Dar el este un excelent exemplu al politicii lui Ludovic al XIV-lea, care folosea religia pentru a integra societatea; clerul catolic era complicele său voit, iar majoritatea poporului francez accepta mesajul. Religia era într-adevăr opiul maselor, sau poate că o descriere mai bună ar fi: „cimentul social”.

Prin urmare, ar fi oare anacronic să ne așteptăm ca starea întâi să critice într-o măsură mai mare Versailles-ul și tot ceea ce reprezenta acesta? Probabil. Totuși, faptul că s-au auzit *niște* proteste din partea clerului dă de gândit. Spre sfârșitul domniei, Fénelon, arhiepiscopul de Cambrai, a atacat indiferența regelui față de poporul său. Bossuet a denumit Versailles-ul „orașul celor bogați”. În mod semnificativ, mai mulți prelați radicali au îmbrățișat jansenismul (vezi pagina 65),

care punea întrebări referitoare la justiția socială și lupta pentru niște standarde mai pretențioase decât cele adoptate de către iezuiți, care dominau statul. Bogăția clerului cu funcții înalte și egoismul nobilimii erau puse la stâlpul infamiei în discursuri și pamflete care circulau prin Paris. Dar nu la Versailles; acolo singurul lucru ce se putea dovedi era sprijinul entuziast pe care starea întâi și puternicul edificiu al absolutismului regal și-l ofereau unul altuia cu o indubitabilă consecvență.

b) Starea a doua: nobilimea

Oare a fost Versailles martorul vlăguirii nobilimii franceze? Trebuie oare să acceptăm imaginea, pe care Saint-Simon a zugrăvit-o în mod atât de memorabil, aristocraților cu sânge albastru prinși în plasa ritualului de curte, asemenea unor muște în chihlimbar, în vreme ce administratorii aparținând clasei de mijloc conduceau țara? Domesticirea nobilimii a reprezentat într-adevăr una dintre indiscutabilele realizări ale lui Ludovic al XIV-lea (vezi paginile 36–37). Și este adevărat că, excepție făcând Beauvilliers, toți miniștrii lui Ludovic erau membri ai noii nobilimi care-și făcuseră un renume în calitate de administratori și mai puțin de soldați. Cu siguranță avea loc o creștere spectaculoasă a numărului și influenței nobilimii de robă (așa erau numiți) în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea – un proces care plăcea profund vechii nobilimi de spadă. Dar era oare acesta tabloul complet?

De fapt, Saint-Simon a simplificat o situație complexă. În primul rând, nobilii care țineau cămașa regelui dimineța, la *lever*, sau care îl însoțeau la Marly nu reprezentau decât o mică parte a vechii aristocrații a națiunii. Curtea s-a stabilit la Versailles de-abia în 1682; înainte de această dată n-ar fi fost loc pentru mulțimile de aristocrați în timp ce regele se muta la diferitele sale reședințe. Chiar și după mutarea sa la Versailles, doar maximum 4 000 de membri ai nobilimii puteau fi cazați în apartamentele extrem de aglomerate oferite lor în marele palat; dar în Franța existau în total aproximativ 100 000 de aristocrați.

Cu siguranță, viața la Versailles implica nobilimea în ceremoniale și ritualuri nesfârșite, menite, toate, să sublinieze măreția

Regelui Soare. Ludovic al XIV-lea a trăit și a murit în public. Atunci când se scula din somn (*lever*), el era înconjurat de curteni; era un privilegiu să participi la îmbrăcarea regelui. El lua micul dejun în public, se ușura în public, mergea la slujba religioasă în public, lua prânzul în public, se plimba după-amiaza sau vâna în public, lua cina – masa principală a zilei – în public, juca biliard sau cărți în public și în cele din urmă mergea la culcare în public. În acest moment, *coucher*-ul regelui, era un privilegiu să ții o lumânare în timp ce regele se urca în pat. Exista oare vreo activitate regală care să nu constituie un eveniment public? Este clar că regele se sfătuia cu consilierii săi în spatele ușilor închise. Dar Ludovic a trebuit să-și construiască reședințe retrase în provincie spre a scăpa de ochiul public, ca să se poată bucura de amantele sale.

Acest ritual public fără sfârșit îi implica pe Ludovic și pe nobilii săi în reguli stricte de etichetă. Era o jignire să întorci spatele fie și numai unui *portrait* al lui Ludovic al XIV-lea și exista obiceiul de a-ți scoate pălăria în prezența mesei la care mânca regele, indiferent dacă el era acolo sau nu. Istoricii discută gradul în care Ludovic a introdus un formalism mai mare decât exista în timpul domniilor anterioare; este posibil ca sângele său spaniol, ca să nu mai pomenim de soția sa spaniolă, să fi încurajat ritualurile care fuseseră văzute mai înainte la Madrid, dar nu la Paris. Ludovic însuși era un expert în pompa de curte, dar autoritatea supremă a devenit Monsieur, fratele lui Ludovic. Aristocrația trebuia să se conformeze tiraniei mărunte a acestor Bourboni pedanți în privința etichetei. Ludovic semăna cu o regină a albinelor înconjurată de trântorii ei, aristocrații cu sânge albastru, plini de respect.

Dar erau ei oare doar niște trântori? De fapt, implicarea în viața de curte reprezenta doar una dintre activitățile nobilimii de spadă, căci Ludovic al XIV-lea era încântat de cooperarea lor în eşaloanele cele mai înalte ale bisericii și ale statului. Guvernatorii din provincii erau în mod invariabil nobili. Într-un rol mai puțin exaltat, dar totuși important, găsim aristocrați relativ obscuri, precum François de Castellane, conte de Grignan, care i-a condus în război pe nobilii din Provența, oprind invadarea Franței de către Eugeniu în 1707. Într-adevăr, comandanții militari și navali erau în mod aproape invariabil nobili, în vreme ce până și cei mai asidui curteni continuau

să-și facă tradiționalul *métier* pe câmpul de luptă. În timpul războiului, Versailles semăna cu un spital militar plin de oameni bandajați și în cârje. La fel, am remarcat proporția din ce în ce mai mare de episcopi aristocrați în timpul domniei. În serviciul diplomatic, unde mai mult nobilii de robă se duceau ca ambasadori în republici precum Provinciile Unite sau Veneția, nobilii de spadă monopolizau ambasaderele de la curțile monarhilor „egali” lui Ludovic - Londra, Madrid, Viena. Prin urmare, nu este logică sugestia că nobilimea franceză nu primea nici o responsabilitate.

Într-adevăr, ar fi ciudat dacă ar fi altfel, căci snobii cu sânge albastru de talia lui Saint-Simon aveau în Ludovic al XIV-lea cel mai mare aliat al lor. Ludovic credea profund în importanța rangului, a ordinii și a respectului. Lui îi plăcea tovărășia oamenilor de origine nobilă, juca biliard sau cărți cu ei, fiind convins de faptul că ei nu se vor bizui pe condescendența sa. Subminarea prestigiului nobilimii sau ștergerea diferențelor de clasă era ultimul lucru pe care l-ar fi dorit el.

Totuși, Ludovic a stârnit cu adevărat mânia lui Saint-Simon prin aplicarea unei orientări inițiate pe vremea lui Henric al IV-lea; după cum am văzut, fusese creată și era acum sporită în mod substanțial o nouă aristocrație, nobilimea de robă. Cu toate că se subordona din punct de vedere social nobilimii de spadă, ea exercita o anumită influență în cadrul guvernării. Nobilimea de spadă nu privea cu ochi buni acest proces, având obiecții față de însăși ideea că acești *parvenus* trebuie considerați nobili.

Prin urmare, dacă era atât de snob, de ce a încurajat Ludovic al XIV-lea această creștere în număr a nobilimii de robă, care a constituit o trăsătură însemnată a domniei sale? De ce i-a tratat cu atâta respect, opunându-se, de exemplu, dorinței lui Colbert de a abolii *la paulette* (vezi pagina 41)? Din două motive: el avea nevoie de serviciile nobilimii de robă și de banii membrilor ei. Ludovic prefera ca miniștrii săi să fie nobili de robă; datorită faptului că nu erau membri ai unor familii cu lungă tradiție, ei depindeau de favorurile sale – „protejații” săi. În plus, în timpul domniei personale, atât guvernarea centrală, cât și cea locală au devenit mai birocratice. Miniștrii și secretarii de stat și-au creat propriul lor reazem birocratic, în vreme ce în localități intendenții recrutau *subdélégués* – asistenți

care, spre deosebire de intendenți, proveneau din rândurile aristocrației locale deținătoare de slujbe. Unde puteau acești administratori să fie întâlniți în altă parte decât în parlamente și în municipalitățile urbane? Serviciul în slujba Coroanei producea înnobilare. Totuși, Ludovic al XIV-lea a înnobilat mult mai mulți membri ai burgheziei bogate decât avea nevoie pentru administrația regală. Acești oportuniști sociali proaspăt îmbogățiți plăteau pentru posturile pe care le imagina controlorul-general, atât de disperată după bani era Coroana. Prin urmare, politica externă costisitoare a lui Ludovic explică afirmarea nobilimii de robă.

Totuși, nobilimea de spadă era hotărâtă să se țină la distanță de aceste recente adaosuri la nobilime. Și a avut parte de un mare succes, pur și simplu datorită faptului că erau bine cunoscute calitățile necesare cuiva care pretindea că aparține vechii nobilimi: un arbore genealogic care putea fi urmărit până în secolul al XIV-lea, dovada serviciului în slujba Coroanei pe câmpul de luptă și comportamentul și stilul de viață al unui aristocrat autentic. Putea fi costisitor, dar întotdeauna exista cea mai veche soluție pentru extravaganta unui aristocrat – căsătoria din interes financiar. Totuși, atare *mésalliances* nu aveau loc foarte des; ele îl întristau pe rege și cu toate că fiicele lui Colbert s-au căsătorit cu duci, Ludovic a plătit la un moment dat datoriile unui curtean cu sânge albastru spre a-i salva familia de la o asemenea dezonoare.

Nobilii aveau într-adevăr o viață extraordinară, atât cei de spadă, cât și cei de robă. Atât la curte, cât și în localitățile lor, ei dominau scena socială, expunându-se invidiei inferiorilor lor. În marea lor majoritate, erau suficient de bogați. Nobilimea de spadă monopoliza cele mai bune slujbe din cadrul Bisericii și statului, excepție făcând birocrația regală, unde nobilimea de robă își spunea cuvântul. În ciuda reglementării ce le interzicea să se implice personal în comerț, nobilii erau bine integrați în complexul sistem de spoliere al străngerii impozitelor. Nu numai că erau scutiți de la plata impozitelor; mulți dintre ei făceau averi de pe urma exploatarea celor săraci care trebuiau să plătească impozitele.

Versailles reprezintă corect felul în care starea a doua domina Franța. Acolo se afla izvorul patronajului, unde nobilii trebuiau să vină spre a primi slujbe, pământuri, bani. A nu fi cunoscut la curte

putea fi fatal; „nu-l vedem niciodată” reprezenta sentința lui Ludovic la moarte socială a oricărui nobil care nu și-a făcut simțită prezența – și, asemenea numeroșilor pedanți de salon, lui Ludovic nu-i scăpa nimic. De la Versailles proveneau și ordinele de guvernare a Franței și a imperiului său. Contrar a ceea ce am putea presupune în conformitate cu imaginea tradițională, cei care primeau aceste ordine erau atât nobili de spadă, cât și nobili de robă. Dar indiferent cărei categorii îi aparțineau, ei continuau să fie membri ai stării a doua, principalii beneficiari ai Versailles-ului.

c) Starea a treia

Versailles, „orașul celor bogați”, a fost construit de popor. Chiar și după ce curtea s-a mutat acolo în 1682, existau 22 000 de muncitori care trudeau în clădiri și grădini. Costul în termeni de vieți omenești era în mod notoriu ridicat. Doamna de Sévigné scria despre „mortalitatea ridicată care îi afectează pe muncitori, din rândul cărora în fiecare seară sunt scoase căruțe pline de morți ca și cum ar fi vorba de Hôtel-Dieu; aceste procesiuni melancolice sunt păstrate secrete în măsura posibilului, spre a nu-i alarma pe ceilalți muncitori”. Louvois a distrus gărzile elvețiene ale regelui punându-le să muncească la săparea unui lac în grădinile palatului, în timp ce mii de soldați mureau în încercarea eșuată de a devia cursul râului Eure de-a lungul unui apeduct spre a aproviziona fântânile regale.

Membrii stării a treia nu numai că au construit Versailles, ei totodată au plătit pentru el. În biografia dedicată lui Ludovic al XIV-lea, François Bluche susține că sumele cheltuite de Ludovic cu clădirile sale nu erau excesive. Într-un an extravagant, 1683, ele reprezentau doar 2,35% din cheltuielile naționale; din 1661 până în 1715 Versailles „nu a costat mai mult de 68 de milioane de livre”. „Dacă le considerăm cu obiectivitate”, continuă Bluche, „aceste cifre nu sunt astronomice.” Este posibil. Totuși, problema e că aceste cheltuieli n-au fost achitate de cler și de nobilii care trăiau în lux la Versailles, ci de către restul societății franceze. În plus, în cadrul stării a treia cei care erau cei mai avuți plăteau cel mai puțin.

Viața putea fi într-adevăr confortabilă pentru membrii capabili sau norocoși ai burgheziei. Unii dintre ei reușeau chiar să parvină

social, întemeindu-și ambițiile pe realizări economice solide. În industrie și comerț s-au făcut mari averi burgheze, de exemplu în marile comunități comerciale din Marsilia și Lyon. Tendința particulară a domniei era îmbogățirea în serviciul guvernului, mai ales strângerea impozitelor.

Unul dintre motivele pentru care burghezia dorea să parvină social era acela că orașele nu erau atractive; cu mult mai plăcută era viața de gentilom de la țară! Suprapopularea, proasta igienă și apa poluată făceau ca orașele să fie extrem de nesănătoase; holera, febra tifoidă și ciuma erau ceva obișnuit. Suprapopularea se datora faptului că era prudent să trăiești în interiorul zidurilor medievale; frontierele dintre districte nu erau vulnerabile doar invaziei dușmanilor; nici armatele presupus prietene nu erau bine venite. În interiorul zidurilor înflorea violența, în ciuda eforturilor milițiilor urbane. Iată comentariile unui orașean obișnuit:

- 1 Ce-mi pasă mie sau altuia dintre supuși dacă prințul e fericit și plin de glorie datorită propriilor sale acțiuni și celor ale suitei sale sau dacă țara mea este puternică și temută, în vreme ce eu, neliniștit și nenorocit, duc o viață de opresiune și sărăcie; dacă
- 5 apărat de atacurile dușmanilor, mă aflu mereu amenințat de pumnalul asasinului pe străzile și în piețele orașului, așa încât în deșul pădurii nu mi-e teamă mai mare de a fi jefuit decât în colțul propriei mele străzi; dacă viața la oraș este lipsită de securitate, ordine și curățenie, care ar face-o plăcută și care ar
- 10 aduce calm și prosperitate comunității?

În realitate, adevărații beneficiari ai vieții de oraș erau Ludovic al XIV-lea și membrii oligarhiei locale. Orașele erau supuse unei dominații regale din ce în ce mai mare. Intendenții supravegheau alegerea primarilor și a membrilor consiliilor municipale. Ei se amestecau în gestionarea finanțelor municipale, deseori pe bună dreptate, pentru că orașele aveau tendința de a se îngloda în datorii și astfel nu mai erau capabile să plătească impozitul. Ludovic al XIV-lea a insistat ca forțele polițienești din Paris să fie revitalizate; în 1667 el l-a numit pe La Reynie locotenent al poliției, însărcinat cu menținerea nu numai a legii și ordinii, ci totodată și a igienei

oraşului, a iluminatului stradal şi a cenzurii; în 1715 capitala avea 5 522 de felinare. Această implicare excepţională a Coroanei poate fi explicată prin susceptibilitatea lui Ludovic în privinţa potenţialului de dezordine al capitalei. În general, politica regală se mulţumea cu controlul oligarhiei oraşului, spre profitul reciproc al regelui şi al membrilor privilegiaţi ai burgheziei.

Căci existau cu siguranţă învingători şi învinşi. Nu toţi locuitorii oraşelor urcau pe scara socială. De fapt, majoritatea erau prizonierii unui mediu social şi economic fixat. Majoritatea economiilor urbane erau mai degrabă statice decât dinamice, mai mult parazitare decât creatoare; comerţul şi manufactura erau sufocate de taxe şi reglementări şi depindeau de comunităţile agricole locale de ţărani, care de foarte multe ori se confruntau ele însele cu o recesiune puternică. Comunităţile urbane erau de obicei dominate de judecători şi alţi funcţionari regali; modalitatea de avansare era aceea de a li te alătura, căci cu siguranţă nu ai fi putut învinge. Majoritatea locuitorilor din oraşe nu puteau face nici una, nici cealaltă, căci municipalităţile şi gildele represive făceau imposibilă înjghebarea unor afaceri pe cont propriu a meşteşugarilor; aceştia erau înregimentaţi şi exploataţi fără nici un fel de perspectivă de ameliorare a situaţiei lor. De exemplu, muncitorii din manufacturile de mătase de la Lyon erau amendaţi dacă lipseau o zi de la serviciu, dacă petreceau prea mult timp cu mesele, îşi duceau uneltele acasă, foloseau un limbaj urât la serviciu sau nu respectau instrucţiunile. La Saint Maur des Fosses, lângă Paris, muncitorii trebuiau să înceapă ziua stând în picioare lângă războaiele lor de ţesut, făcându-şi semnul crucii şi oferindu-şi munca lui Dumnezeu – sub pedeapsa cu concedierea.

Dacă mizeria vieţii urbane era la antipodul celei de la Versailles, în comunităţile rurale contrastul între cei bogaţi şi cei săraci era şi mai conturat. Pe măsură că domnia lui Ludovic al XIV-lea înainta în timp, ţăranii mai bogaţi care erau proprietari de pământ şi care posedau unelte şi animale se distanţau de vecinii lor mai puţin norocoşi. Pretenţiile din ce în ce mai mari ale perceptorilor îi obligau pe ţăranii mai puţin capabili să facă datorii. În plus, agenţii pentru impozite ai guvernului aveau tendinţa de a conspira cu ţăranii mai bogaţi pe seama celor mai nevoiaşi; aşa cum remarcă istoricul Pierre Goubert, „într-un sat francez nu exista nimic democratic”.

Cu toate acestea, nu trebuie exagerată starea precară a vieții în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea; sau măcar trebuie să dovedim prudență în privința generalizării. Comunitatea din cadrul satului își purta singură de grijă. Era o societate extrem de unită, în care străinii erau evitați, excentricii erau persecutați, fiind asimilați vrăjitoarelor, iar foarte des percepatorii guvernului erau bătuți. Marea majoritate a țăranilor trăiau și mureau în ritmul clopotului bisericii de parohie în care erau botezați. Comunitatea se bucura de festivalurile și clăcile ei, iar ritualul ei concura cu cel din satul vecin.

Poetul și eseistul englez Joseph Addison ne-a lăsat această imagine plină de viață a poporului francez în 1700:

- 1 Nu mi-a trecut niciodată prin cap că în lume există o asemenea splendoare sau sărăcie adunate la un loc, așa cum am întâlnit. Cu greu se poate imagina pompa care însoțește orice este legat de rege, dar în același timp îi face pe supușii săi să meargă
- 5 desculți. Totuși oamenii sunt cei mai fericiți din lume și se bucură de beneficiile climatului și ale firii lor, întotdeauna veselă și nepăsătoare, pe care nici măcar libertatea și belșugul nu le pot conferi altor nații... la țară nu poți întâlni decât veselie și sărăcie. Toată lumea cântă, râde și moare de foame.

Cu toate acestea, existau perioade în care nu se putea râde și cânta. Într-adevăr, din când în când comunitățile țărănești protestau în mod violent. În 1675, țăranii din Bretania inferioară s-au răsculat împotriva stăpânilor lor și a percepțiilor regali. Conducătorii lor au redactat o carte denumită Codul țăranului, care este un document revelator:

- 1 1. Dreptul de a cere o parte din recoltă și de a pretinde prestări de munci, așa cum cer nobilii, va fi abolit.
2. Taxa de vatră (sau fumăritul) va fi folosită spre a se cumpăra tutun, care va fi distribuit împreună cu pâinea sfințită la slujbele
- 5 parohiale, spre mulțumirea enoriașilor.
3. Vicarii și preoții vor fi plătiți cu un salariu fix pentru serviciile pe care le fac enoriașilor lor și nu vor putea să pretindă dreptul la

nici un fel de zeciuială sau să ceară nici un fel de plată suplimentară pentru celelalte îndatoriri religioase ale lor.

10 4. Dreptatea va fi împărțită de oameni capabili, aleși din rândul cetățenilor noștri onorabili; care vor primi un salariu... hârtiile cu pecete nu vor mai fi tolerate de către ei, așa încât până și amintirea hârtiei cu pecete va fi dată uitării.

7. Vânătoarea va fi interzisă pentru toată lumea; indiferent
15 despre cine ar fi vorba, din prima zi a lui martie până la jumătatea lui septembrie, iar columbarele vor fi arse și se va da permisiunea de a se omorî porumbeii în câmp.

8. Va fi permis să mergi la moară atunci când dorești, iar morarii vor fi obligați să dea înapoi făină în aceeași greutate cu grâu.

20 (Semnat) Sfărâmătorul de țeste și Poporul

Împrejurările care au produs acest manifest remarcabil erau excepționale. Războiul cu olandezii (1672–1679) a dăunat profund comerțului Britaniei, provocând de asemenea o impozitare fără precedent. În plus, Bretania nu era o provincie tipică, în sensul că făcea parte din Franța doar din secolul al XV-lea. Când revolta a fost înăbușită, un observator i-a auzit pe țărani strigând „*mea culpa*” – „singurele cuvinte franțuzești pe care le știau” („*mea culpa*” înseamnă în latină „e vina mea”).

Cu toate acestea, știm din alte izvoare că nemulțumirile pe care le înșira Sfărâmătorul de țeste erau extrem de tipice pentru societatea rurală franceză în ansamblu: indignarea cauzată de trufia și lăcomia nobililor care distrugau recoltele cu prilejul vânătorilor și ai căror porumbei, care produceau stricăciuni, nu puteau fi omorâți de țărani, ura provocată de impozitele pe sare și de noile impozite, precum cel introdus recent pe hârtia pentru documentele legale, opoziție la obligația de a-i plăti preotului mai mult decât era rezonabil și neîncredere în morari, care erau niște pungași proverbiali. Amenințările neîndurătoare la adresa celor care nu erau dispuși să coopereze dovedesc cât de disperați erau conducătorii răscoalei; și în mod sigur ei urmau să fie spânzurați după ce guvernul se va alia cu aristocrația locală și va suprima răscoala un ajutor armatei. Dreptatea nu era nicidecum împărțită de „oameni capabili, aleși din rândul cetățenilor noștri onorabili”, nici atunci, nici ulterior.

Era ca și cum Versailles-ul se afla la un milion de mile depărtare, Regele Soare locuia într-o altă lume, îndepărtată de preocupările stării a treia. La un moment dat, când un negustor a fost primit la palat, Ludovic al XIV-lea habar nu avea cum să se comporte cu el. Cât despre țărani, atunci când Monsieur i-a atras atenția regelui asupra suferințelor lor, Ludovic a replicat: „Nu-ți face griji, frate, cu astfel de probleme. Dacă patru sau cinci mii de astfel de *canailles* ar muri, s-ar micșora oare Franța?”.

3 Artele

Realizările artistice și culturale ale domniei pe care le rezumă Versailles-ul nu s-au întâmplat pur și simplu, ele au fost plănuite, avându-se în minte obiective definite. Regele și asistenții săi au pus în aplicare, în mod deliberat, o campanie culturală al cărei punct culminant l-a constituit mărețul palat. Am văzut că Versailles era locuința regelui, centrul curții și al guvernului. El reprezenta totodată mostra exuberanței artistice și culturale franceze. Această înflorire a spiritului creator francez nu a fost tocmai o dezvoltare naturală, într-o mare măsură ea a fost forțată, cu scopul nu numai de a glorifica Franța, ci totodată de a face să fie acceptată o imagine flatantă a stilului de domnie al lui Ludovic al XIV-lea. Acesta este mesajul pe care îl transmite Versailles, aruncând o lumină semnificativă asupra legăturii dintre politica, societatea și arta franceză.

Mulți istorici au recunoscut în mod implicit existența acestei campanii culturale. Totuși, în lucrarea sa *The Fabrication of Louis XIV* (Felul în care a fost fabricat Ludovic al XIV-lea - 1992), Peter Burke a analizat în mod explicit această manipulare a mediilor de informare. El a arătat modul în care artiștii, arhitecții, muzicienii, scriitorii erau recrutați în mod metodic spre a glorifica Franța, personificată de către Ludovic al XIV-lea.

În primii ani ai domniei, Colbert a dirijat această ofensivă culturală. Când Ludovic l-a numit în slujba respectivă, el i-a spus lui Colbert: „Îți încredințez ceea ce este cel mai prețios lucru din lume, și anume gloria mea”. Regele însuși era un patron perspicace, extrem de conștient de importanța rolului pe care îl pot juca artele în exacerbarea imaginii regimului. Dar Colbert a fost cel care a oferit viziunea

dinamică. În calitate de superintendent al clădirilor, el a adoptat în domeniul artelor același rol tiranic și intervenționist ca și cel pe care l-a avut în direcționarea economiei. Într-adevăr, Colbert nu a pierdut niciodată din vedere prioritățile economice; celebra Galerie a Oglinzilor de la Versailles era o reclamă pentru sticla franceză, în vreme ce tapiseriile care înfățișau triumfurile lui Ludovic erau confecționate la atelierele regale de la Gobelins, subvenționate de guvern.

În mod tipic pentru el, soluția lui Colbert a fost aceea de a-i înregimenta pe artiștii, sculptorii și arhitecții francezi, cerându-le să intre în *L'Academie Royale de Peinture et de Sculpture* (1663). Acesteia i-au urmat Academiile de Știință (1666), de Arhitectură (1671), de Muzică (1672) și *La Comedie Française*, care a fost întemeiată în 1680 spre a se încuraja teatrul francez. Colbert a fost sfătuit de un cabinet intern de esteți și intelectuali precum Charles Perrault, printre altele autorul *Scufilei Roșii*, și Charles le Brun, care a extins patronajul Academiiilor asupra altor artiști și a executat el însuși tablouri ce au influențat stilul epocii.

Colbert era de părere că Parisul reprezenta locul ideal de preamărire a gloriei regelui. El a coordonat reconstrucția Luvrului, palatul regal din centrul Parisului, recrutându-l pe arhitectul italian Bernini, care se bucura de o faimă internațională. Totuși, Ludovic s-a opus nu numai planurilor lui Bernini, ci și propunerilor lui Colbert de cheltuieli suplimentare pentru Luvru. El pusese deja ochii pe Versailles; Bernini a fost trimis acasă, singurul lucru care amintește de vizita sa în Franța fiind un bust al tânărului rege (vezi pagina 120).

Burke susține că moartea lui Colbert în 1683 a însemnat o linie de demarcație în campania de „inventare” sau „desfacere” a imaginii lui Ludovic al XIV-lea. Lui i-a urmat Louvois, care a adoptat un stil mai agresiv. De exemplu, în orașele mai importante au fost ridicate 20 de statui ecvestre enorme ale regelui, teoretic ca răspuns la entuziasmul public spontan, în practică la ordinul domnului de Louvois. O statuie a lui Ludovic în Place des Victoires din Paris purta inscripția „Omului nemuritor”, pe care multe persoane credincioase au considerat-o a fi o blasfemie. Au fost realizate și puse în circulație colecții de medalii, care ofereau un rezumat insidios al istoriei domniei – de exemplu, „Douăzeci de orașe din Flandra capturate de

Delfin”, „Două milioane de calviști convertiți”. Mai presus de orice, Louvois supraveghea dezvoltarea neconținută a Versailles-ului, centrul cultului Regelui Soare. La un moment dat, Louvois a mobilizat sute de pădurari pentru ca o pădure care nu-i plăcea lui Ludovic să se prăbușească pur și simplu sub ochii lui – un truc copiat peste câteva veacuri de Martin Bormann spre a-i da satisfacție lui Hitler.

Timp de douăzeci de ani Versailles jucase deja un rol semnificativ în prezentarea imaginii lui Ludovic. Acesta se îndrăgostise de locul respectiv pe vremea când era doar un pavilion de vânătoare nepretențios construit de către tatăl său într-o pădure liniștită. În luna mai a anului 1664 el a organizat pentru curte niște spectacole fastuoase, *Plăcerile Insulei fermecate*, teoretic în onoarea reginei, cu toate că toată lumea își dădea seama că, de fapt, cea cu farmecele era amanta lui Ludovic, Louise de la Vallière. Regele însuși a făcut parte dintr-un grup de călăreți figuranți. Lully, muzicianul curții, a dirijat orchestra, iar Molière a scris *Tartuffe* special pentru această ocazie. Lui Ludovic i-a plăcut această parodiare a ipocriziei clerului, cu toate că atât mama, cât și soția sa au fost ofensate. Nu trebuie scăpat însă din vedere că piesa era un exercițiu de publicitate, plină de complimente la adresa Regelui Soare.

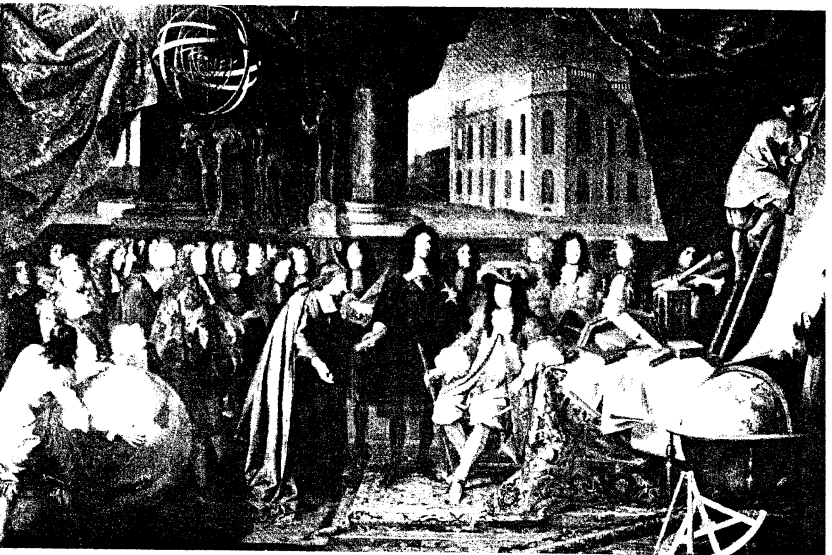
Când Ludovic a luat hotărârea de a transforma Versailles în cel mai frumos palat din lume, a folosit la început trioul care făcuse ca Vaux-le-Vicomte al lui Fouquet să fie de o frumusețe atât de agresivă: arhitectul Le Vau, pictorul Le Brun și peisagistul Le Nôtre. Împreună ei au creat impresionantul ansamblu de grădini, lacuri, statui și clădiri care îi delectează azi pe turiști. Totul se conformează unui plan perfect. La un moment dat, când doamna de Maintenon se plânga în legătură cu frigul, Ludovic a replicat: „Ei bine, în schimb vom muri în chip simetric”.

Întregul palat îi face publicitate lui Ludovic al XIV-lea. Peste tot Ludovic este comparat cu Apollo, zeul-soare. Ludovic apare de asemenea ca Jupiter, regele zeilor, și ca Neptun, zeul mărilor. Influența lui Le Brun este evidentă, mai ales în preferința lui pentru ordine și etichetă; el a respins o naștere a lui Christos în care erau incluse și animale umile. Tabloul său *Traversarea Rimului în prezența dușmanului*, care poate fi văzut în Galeria Oglinzilor, este tipic; este o lucrare

de propagandă impresionantă și pompoasă, zugrăvind victoria armatei franceze asupra olandezilor în 1672; Ludovic și generalii săi apar îmbrăcați ca eroi romani. Prejudecățile clasice ale Academiei se întâlnesc și în tabloul *Iason sosind în Colchida*, de Charles de Lafosse, de pe tavanul Salonului Diane; artistului i s-a permis să producă un studiu mult mai viu, cu oameni reali.

Însuși Ludovic al XIV-lea a insistat să fie consultat înainte ca artiștii săi să-și pună ideile în practică. De exemplu, a respins propunerile inițiale ale lui Le Brun pentru Galeria Oglinzilor, insistând asupra faptului că în tablouri trebuie să apară el însuși, nu eroii antichității, și că legendele care subliniau triumfurile domniei sale trebuiau să fie în franceză și nu în latină, pentru a le înțelege toată lumea. Ludovic a inspirat de asemenea decorațiile ce înconjoară scara ambasadorilor, care comemorează triumfurile sale asupra Spaniei, Olandei și imperiului. Ambasadorii care urcau această scară spre a fi primiți de rege se simțeau fără îndoială copleșiți pe măsură ce urcau treptele.

Portretele regelui se aflau peste tot; probabil că Ludovic a petrecut o parte însemnată a vieții sale pozând artiștilor săi. Câteodată este amintit un anumit eveniment. De exemplu, există o pictură a dogelui Genovei cerându-i scuze lui Ludovic al XIV-lea pentru că făcea corăbii pentru flota spaniolă; el venise la Versailles spre a se umili. Burke a subliniat faptul că oamenii care îi făceau publicitate lui Ludovic stăpâneau chiar și tehnica „evenimentului de media”, adică un eveniment care nu a avut niciodată loc; este vorba de splendidul portret al lui Testelin înfățișându-l pe Ludovic prezidând Academia de Științe pe care n-a vizitat-o niciodată (vezi pagina 119). Asemenea portrete îl reprezintă pe Ludovic în floarea vârstei, îmbrăcat splendid și extrem de sigur pe el. Merită să le comparăm cu portretul lui Rigaud, datând din 1700 (vezi coperta I); cu toate că fața este cea a unui bătrân, copleșit de griji și de dureri, atitudinea continuă să fie plină de încredere în sine. Parodia sarcastică a lui Thackeray la adresa lui Rigaud este doar parțial adevărată (vezi pagina 120), căci el este lipsit de îndemânarea pictorilor de portrete regale; era nevoie și de altceva în afară de frizeri și cizmari spre a-l prezenta publicului pe Regele Soare.

Ludovic al XIV-lea la Academia de Științe, tablou de Testelin

Ludovic al XIV-lea, bust de Bernini

Vă dați seama imediat că majestatea este confecționată din perucă, pantofi cu toc înalt și mantie... în acest fel produc frizerii și cizmarii zeii pe care îi adorăm.

Caricatură de William Thackeray

Grijile provocate lui Ludovic al XIV-lea de vârsta înaintată erau făcute suportabile de către muzicienii de la curtea sa, căci Versailles era totodată centrul de dezvoltare al muzicii franceze. Jean-Baptiste Lully era un compozitor versatil, regizor și coleg al lui Molière în producerea baletelor și pantonimelor la care lua parte Ludovic însuși. Lully a făcut avere din muzica de curte îndepărtându-și cu iscusință rivalii. Ludovic al XIV-lea adora opera lui Lully, care, în ciuda faptului că e puțin insipidă, încă își păstrează farmecul. Regele era el însuși un pasionat muzician amator, care cânta la lăută și la ghitară și interpreta vocal într-un mod destul de lipsit de sonoritate. După moartea lui Lully a stat el însuși de vorbă cu candidații pentru postul de organist de capelă. Vizitatorii veneau de la depărtare pentru a auzi corul regelui.

Totodată Versailles-ul îi atrăgea pe scriitorii care erau bucuroși să înalțe laude Regelui Soare. Am remarcat rolul lui Molière; în schimb Ludovic îl proteja de dezaprobarea manifestată de bigoți – una dintre cele mai iluminate acțiuni ale sale. Racine, care scria tragedie de o calitate similară comediei lui Molière, era un alt propagandist de curte. „Te-aș fi lăudat mai mult dacă m-ai fi lăudat mai puțin”, i-a spus la un moment dat Ludovic lui Racine. Cu toate acestea, l-a luat cu el în campanie în calitate de istoric oficial al său. Calitatea acestei literaturi sponsorizate de stat este o problemă de opinie. Ludovic l-a întrebat o dată pe Racine cine era cel mai mare scriitor al domniei. „Molière”, a răspuns Racine. „Serios?”, a replicat regele. „Mă surprindeți, dar și știți mai multe lucruri despre astfel de probleme.” Cu siguranță Molière continuă să fie o lectură plăcută, chiar și în traducere. La fel de notabile erau realizările Academiei de Științe; printre mulții învățați de renume, Colbert îl recrutase pe olandezul Huygens, care a construit telescopul și ceasul cu pendul. Ludovic însuși s-a alăturat teoretic căutărilor literare, producând niște amintiri elegante și extrem de vanitoase spre a-l instrui pe Delfin; dar ele au fost, în mare măsură, scrise de către alții.

De asemenea, Delfinul era supus propagandei de către gânditorul favorit al regelui, Jacques-Benigne Bossuet, episcopul de Meaux cel plin de elocință. S-a remarcat cu asprime că niciodată nu s-a risipit o erudiție atât de formidabilă pentru un elev atât de nepromițător, cu toate că s-a sugerat că Delfinul nu era atât de stupid

pe cât părea. Totuși, este îndoielnic dacă el a profitat de pe urma prezentării istoriei de către Bossuet, în care Moise îi domina pe filosofi francezi moderni precum Descartes, Sf. Augustin corecta criticile biblice periculoase ale lui Richard Simon, iar vechii romani îl invitau pe Delfin să-i imite pe câmpul de luptă; ei nu se puteau compara cu Ludovic al XIV-lea, care, „fiind egal în valoare cu cei mai celebri antici, îi depășește prin evlavie, înțelepciune și dreptate”. Dovada evlaviei lui Ludovic era eradicarea ereziei.

Totuși, în mod destul de neconvenabil, epoca a produs minți mai vii decât cea a lui Bossuet. Căci Ludovic al XIV-lea nu putea distruge libertatea de gândire care circula nestăvilită prin întreaga Europă. Chiar și în sfera ideologică, circulau idei neliniștitoare (vezi pagina 65); Bossuet a cerut suprimarea atât a criticii biblice strălucit de neconvenționale a lui Simon, cât și a scrierilor janseniste și cvietiste. Într-adevăr, cenșura era impusă într-o măsură din ce în ce mai mare către sfârșitul domniei. Sub influența iezuiților, Ludovic a interzis operele lui Descartes. Dar el nu putea suprima scrierile protestante ale antimonarhistului exilat Jurieu sau ale raționalistului sceptic Bayle și nici nu-l putea împiedica pe Huygens să-și dea demisia din Academia de Științe în semn de protest față de atrocitățile săvârșite de francezi pe pământul său natal. Poezii triviale care îl atacau pe rege și pe doamna de Maintenon îi sfidau pe cenșori, în timp ce Fénelon îi spunea regelui, într-o proză cumpănită și destul de infatuată, că ar trebui să-i fie rușine. În vreme ce această critică reprezenta mai degrabă o reacție la adresa Versailles-ului decât produsul său, palatul dădea naștere unui critic de geniu, ducele de Saint-Simon; istoricii pun sub semnul întrebării credibilitatea lui, dar citează cu toții din el. În acest răstimp, la sfârșitul domniei, Voltaire și Montesquieu priveau lumea cu un scepticism amuzat; Ludovic deja nu mai avea contact cu ideile moderne, fiind un impediment și o povară pentru mințile mai vioaie ale Franței.

Totuși, creatorii de imagine ai lui Ludovic al XIV-lea s-au adaptat circumstanțelor schimbătoare. El a reacționat la criticile la adresa patimii sale pentru glorie militară și satisfacții sexuale imitându-l pe strămoșul său, Ludovic cel Sfânt. În 1689 regele a topit în mod ostentativ celebrul serviciu de masă din argint de la Versailles, spre a cumpăra pâine pentru poporul său înfometat. Ludovic a făcut apel la

publicul francez din nou ca un părinte al poporului său într-un ultim efort în 1709, în proza plină de elocință a lui Torcy.

Această modificare de accent s-a reflectat în înfățișarea schimbătoare a marelui palat. Atunci când a devenit locuința lui Ludovic al XIV-lea în 1682, amanta sa, marchiza de Montespan, trebuia să primească un apartament. I s-au oferit câteva încăperi splendide, situate în capătul scării celei mari, plus o anexă la parter sub apartamentele regelui – faimoasele camere de baie. Și ce baie! Pereții erau decorați cu picturi de Le Brun, sculpturi și coloane de marmură, în vreme ce cada era făcută dintr-un singur bloc de marmură în valoare de 15 000 de livre. După douăzeci de ani scena se schimbase. Ultimul adaos la palat a fost capela sobră a lui Mansart, construită din piatră, nu din marmură, conținând un templu dedicat lui Ludovic cel Sfânt. Montespan fusese alungată cu mult timp în urmă. Acum tovarășa favorită a regelui era foarte rezervată lui soție, doamna de Maintenon, principala lor preocupare nemaifiind plăcerea trupului, ci mântuirea sufletului.

Nu toate realizările culturale ale domniei proveneau de la Versailles. În afară de literatura subversivă și critică pe care am amintit-o, artiști precum Claude Lorrain și Watteau pictau spontan și cu compasiune scene din viața țăranilor. Nu este de mirare că acești artiști erau ignorați de către creatorii de imagine regală. Totuși, impresionează în mod deosebit sofisticarea și eficiența industriei mediatice de la Versailles inspirată de guvern. Un număr considerabil de artiști, muzicieni și scriitori talentați ofereau o prezentare, ambalată cu grijă, a absolutismului regal. Prin calitățile sale artistice, Versailles-ul făcea ca Franța să fie conformistă și să aibă un cult pentru rege.

4 Concluzie: s-a sfârșit cu oglinzile?

Există argumente puternice spre a susține că Versailles a ajutat la extinderea dezbinărilor din societatea franceză în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea. Prin izolarea de națiune a regelui, a miniștrilor și curtenilor săi, Versailles a contribuit în mod semnificativ la acest proces. El este o ilustrare și în același timp o cauză a inegalității sociale și economice din ce în ce mai mari.

Totuși, imaginea tradițională a primelor două stări care duceau o viață complet lipsită de scop la Versailles trebuie să fie revizuită.

Nobilii erau mult mai implicați în lumea reală decât se aprecia de obicei, împărțind o putere reală și niște profituri reale cu regele și miniștrii săi. În acest răstimp, clerul îi încuraja pe membrii mai puțin privilegiați ai societății să accepte supuși nedreptățile grosolane pe care le reprezenta Versailles-ul și rolul dominant al regelui și al primelor două stări.

Probabil că principala contribuție a Versailles-ului la stabilitatea socială a domniei a fost propaganda. Căci *imaginea* absolutismului sacru și centralizat care emana de la Versailles se baza parțial pe fapte și parțial pe manipularea mijloacelor de informare. Era vorba nu numai de o prezentare inteligentă, ci și de prefăcătorie. Este semnificativ felul în care Ludovic însuși era obsedat de *aparențe*, de crearea unei impresii adecvate. O dată a răcit pentru că s-a agitat timp de jumătate de oră până să se hotărască ce perucă să poarte. Iar când a întâmpinat-o pe soția-fetiță a nepotului său, Marie-Adelaide de Savoia, era îngrijorat că ea nu prea se pricepea să facă reverențe. Într-o scrisoare către doamna de Maintenon, el repetă: „Va trebui să *facem* ceva cu reverențele acestea”.

Ludovic dădea tonul la Versailles. Afectarea sa este evidentă în relatările despre conversații: „Cât e ceasul?” „Cât dorește Majestatea Voastră”. „Când va naște soția dumitale?” „Când va spune Majestatea Voastră” „Mă tem că te vei uda.” „Sire, ploaia nu e niciodată udă la Marly”. Versailles-ul este impresionant și în ziua de azi. Dar oare întreaga sa cultură nu era un luciul de fațadă pretențios, un joc al fățarniciei în care Ludovic însuși excela, dar pe care alții nu-l puteau respecta sau pe care nu doreau să-l respecte?

De exemplu, Ludovic al XIV-lea avea maniere elegante, dar propriile sale rude nu îl imitau întotdeauna. Saint-Simon oferă o descriere vie a vărului lui Ludovic, ducele de Vendôme. Acest aristocrat *roué*, ușor de recunoscut după apărătoarea nasului său, devastat de sifilis, obișnuia să dea porunci și să primească vizitatori șezând pe *chaise-percée* (closet portabil). „El evacua în cantități copioase, iar oala era dusă în văzul întregii asistențe. În zilele în care se bărbiera, era folosită aceeași oală.” Era ca și cum Vendôme interpreta o parodie stângace a ritualului de curte al lui Ludovic al XIV-lea. Ca nu cumva să se creadă că acest lucru reprezenta pur și simplu modalitatea neconvențională în care se purtau soldații în

campanie, comparați acest fragment de conversație de la Versailles, așa cum a fost descris de către cumnata lui Ludovic al XIV-lea, cea de-a doua soție a lui Monsieur, Liselotte:

- 1 Într-o seară, eram numai noi patru în acest salon după cină, respectiv Monsieur, eu, fiul meu și fiica mea. După o lungă tăcere, Monsieur, care nu ne considera o companie potrivită pentru conversație, a tras un vânt extrem de sonor, s-a întors
- 5 către mine și a rostit: „Ce este asta, Madame?”. M-am întors cu spatele către el, am tras un vânt asemănător și am spus: „Asta este, Monsieur”. Fiul meu a zis: „Dacă despre asta este vorba, pot face și eu precum Monsieur și Madame”, și a tras și el un vânt sonor. După aceasta am început cu toții să râdem și am
- 10 ieșit din încăpere.

Așa cum am văzut în primul capitol, fratele lui Ludovic, cumnata sa și nepotul său aveau toate motivele să-l disprețuiască pe Regele Soare și spoiala sa de comportament civilizat. Oare avem de-a face cu un dispreț de înțeles față de afectarea Versailles-ului, a lui Ludovic al XIV-lea și a curții lui?

Dacă rafinamentul aparent al vieții de curte era o fațadă, el face ca succesul campaniei de relații publice de la Versailles să fie cu atât mai remarcabil. Thackeray sugera că Ludovic al XIV-lea a fost inventat de către frizerul și cizmarul său. Totuși, am stabilit în acest capitol că fabricarea Regelui Soare și a Versailles-ului însemna mai mult decât atât. Este extrem de frapant faptul că așa de puțini contemporani ai lui Ludovic și-au dat seama de subterfugiu.

Peter Burke susține că fabricarea lui Ludovic al XIV-lea viza trei tipuri de audiență: francezii, străinii și posteritatea – inclusiv noi. Probabil că respectiva campanie a avut impactul cel mai redus asupra stării a treia. Ofensiva mediatică a lui Ludovic nu a reușit să-i diminueze prea mult lipsa de popularitate în rândul celor săraci către sfârșitul domniei sale. Cu toate că oricine putea admira statuile și arcurile de triumf care înfățișau în mod marcant gloria lui Ludovic, majoritatea realizărilor artistice și literare ale domniei au constituit cu adevărat o cultură a elitelor. Registrele parohiale dovedesc că 70% din cei care se căsătoreau nu știau să-și scrie numele; prin urmare, ei

nu puteau fi afectați de producțiile literare ale păturii culte de la Versailles. Un procent și mai însemnat nu a avut niciodată ocazia de a asculta muzica lui Lully sau de a se bucura de piesele lui Molière.

Prin urmare, ce segmente ale societății franceze încerca Ludovic să impresioneze? Fără îndoială, pe cele care 'contau. Teoretic, oricine putea vizita Versailles și admira curtea dacă era îmbrăcat într-o ținută potrivită și își permitea să închirieze o sabie. Practic, aceasta însemna nobilimea de robă. Ludovic era bucuros ca astfel de oameni să-l admire de la distanță, cu condiția să nu-i strice grădinile. Totuși, adevărata audiență pe care o viza ofensiva culturală a domniei o constituia aristocrația. Prin felul în care îl imitau pe Regele Soare, nobilii arătau cât de mult îl admirau, cât de eficientă era campania mediatică.

Reputația Regelui Soare în străinătate este remarcabilă. Propaganda lui Ludovic al XIV-lea era menită să inducă atât teamă, cât și admirație. Mulți conducători europeni ajunseseră să se teamă de agresiunea franceză mai mult decât o justifica situația. Căci, într-o anumită măsură, amenințarea, creată în mod deliberat, a absolutismului francez de nestăvilit era un mit. Până la urmă însuși succesul mediatic francez s-a întors împotriva lui, în așa fel încât Ludovic s-a trezit confruntându-se cu niște coaliții formidabile care îl depășeau cu mult. *Nec pluribus impar* (nu egal cu cei mulți) s-a dovedit a nu fi adevărat. Dar propagandiștii francezi vroiau ca Franța să fie atât admirată, cât și temută. Propaganda mediatică excesivă a lui Ludovic al XIV-lea a dus la o imitație servilă. Copii ale Versailles-ului s-au răspândit în întreaga Europă, mai ales la Viena, Sankt-Petersburg și Madrid. Conte de Montagu a fost doar unul dintre numeroșii gentilomi de țară care au construit un mini-Versailles. Manierele franceze, stilurile franceze de pictură, literatura franceză erau la modă. Cu toate că milioane de francezi vorbeau propriul lor dialect, limba franceză a devenit limbajul diplomatic și de societate din întreaga lume.

Dar ce se întâmplă cu posteritatea? Este sigur că specialiștii în mediatizare au dorit să impresioneze generațiile viitoare. Temeliile clădirilor lor conțineau medalii introduse în zidărie, cu intenția de a fi descoperite peste veacuri. Palatul Regelui Soare a fost construit spre a dura. Faima lui Ludovic și chiar notorietatea sa sunt tributare succesului campaniei de fabricare. În ziua de azi, chiar și cei mai critici istorici conced că Ludovic al XIV-lea a fost un „mare rege“. Cât despre

Versailles, unde putea Reich-ul lui Bismarck să fie proclamat altundeva decât în Galeria Oglinzilor (ianuarie 1871) și unde putea să fie semnat tratatul care însemna sfârșitul aceluiași imperiu decât în același cadru incomparabil (mai 1919)? Sunteți martorii popularității din ziua de azi a Versailles-ului ca atracție turistică. Ludovic ar fi satisfăcut în mod sardonice de hordurile de americani, japonezi și de alte naționalități care forfotesc azi împrejurul palatului Versailles, echipați cu aparate de fotografiat în loc de săbii. Când am vizitat ultima dată mărețul palat, în mod evident el nu-și pierduse farmecul, chiar dacă celebrele oglinzi ar fi trebuit curățate!

Astăzi coridoarele marelui palat nu mai poartă ecoul muzicii lui Lully, clinchetul bilelor de biliard sau sunetul înăbușit al râsetelor în timp ce bărbații își pierdeau averile, iar femeile virtutea. Cu toate acestea, Versailles continuă să reprezinte în mod elocvent atât un ideal, cât și o evadare. Idealul era reprezentat de o societate catolică conservatoare dominată de o monarhie absolută. Nu era nicidecum un ideal absurd sau nedemn. Totuși, versiunea lui Ludovic al XIV-lea a acestui ideal implica o evadare, o îndepărtare deliberată de la imperfecțiunile societății franceze. În loc să încerce să facă schimbări sau îmbunătățiri, Ludovic și miniștrii săi au glorificat, au ridicat în slăvi și au reprezentat în mod greșit statu-quo-ul.

Versailles nu este, în istorie, singurul exemplu de ascundere a adevărului dezagreabil îndărătul unei fațade strălucitoare. Pompa îndeplinește această funcție. Deschiderea parlamentului, o slujbă complicată la catedrală, ritualul tribunalelor, complimentele servile cu ocazia zilei fondatorului unei școli importante – toate acestea proclamă atât idealismul, cât și un impuls defensiv de ascundere a unor defecte admise în secret. Dar nimeni nu a putut să obțină rezultatele scontate cum a făcut-o Regele Soare. Acesta este mesajul Versailles-ului.

Să luăm notițe despre „Societatea franceză în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea”

Este cel mai puțin probabil să vi se pună întrebări de examen referitoare la conținutul acestui capitol: un eseu ocazional despre condițiile sociale, poate o întrebare despre rolul nobilimii, posibil ceva în legătură cu artele, cu referire specială la Versailles. Dar o

atare întrebare ar fi una singură de-a lungul anilor, în comparație cu, să zicem, zece despre politica externă a lui Ludovic sau despre revocarea Edictului din Nantes.

Prin urmare, este îndoielnic dacă e nevoie să parcurgeți acest capitol, luându-vă notițe integral. Probabil că cea mai bună tactică ar fi aceea de a-l citi rapid (spre a ști ce conține și spre a-l putea folosi drept „sursă” de detalii și idei în alte subiecte de examen) și de a nota doar câteva titluri care vă vor servi mai târziu ca să vă aduceți aminte punctele principale. Un eseu despre politica religioasă a lui Ludovic al XIV-lea, de exemplu, va fi îmbogățit de materialul din acest capitol referitor la rolul social al stării întâi.

Totuși, nu înseamnă că acest capitol nu este important. Departe de așa ceva. Ar fi o idee foarte înțeleaptă să luați notițe detaliate despre inegalitatea și nedreptatea epocii. Dacă faceți acest lucru, să aveți tot timpul în atenție Versailles-ul, făcând un rezumat „rapid” al rolului și semnificației sale. Îndeosebi ar trebui să vă referiți la felul în care folosea Ludovic al XIV-lea propaganda. S-ar putea să vi se pună întrebări bazate pe lucrarea lui Peter Burke, *The Fabrication of Louis XIV*; fiți pregătiți.

Întrebări bazate pe izvoare despre „Societatea franceză în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea”

1 Portretele lui Ludovic al XIV-lea

Studiați cu atenție portretele lui Ludovic al XIV-lea de Rigaud (coperta I) și de Testelin (pagina 119), bustul lui Bernini (pagina 120) și caricatūra lui Thackeray (pagina 120). Răspundeți la următoarele întrebări:

- a) Ce ne spun aceste izvoare despre schimbările prin care au trecut de-a lungul vieții sănătatea, personalitatea și caracterul lui Ludovic al XIV-lea? (6 puncte)
- b) Sunteți de acord cu sugestia implicită a lui Thackeray conform căreia adevăratele trăsături ale lui Ludovic al XIV-lea erau ascunse de către pictorii și sculptorii de curte? Explicați-vă răspunsul. (6 puncte)

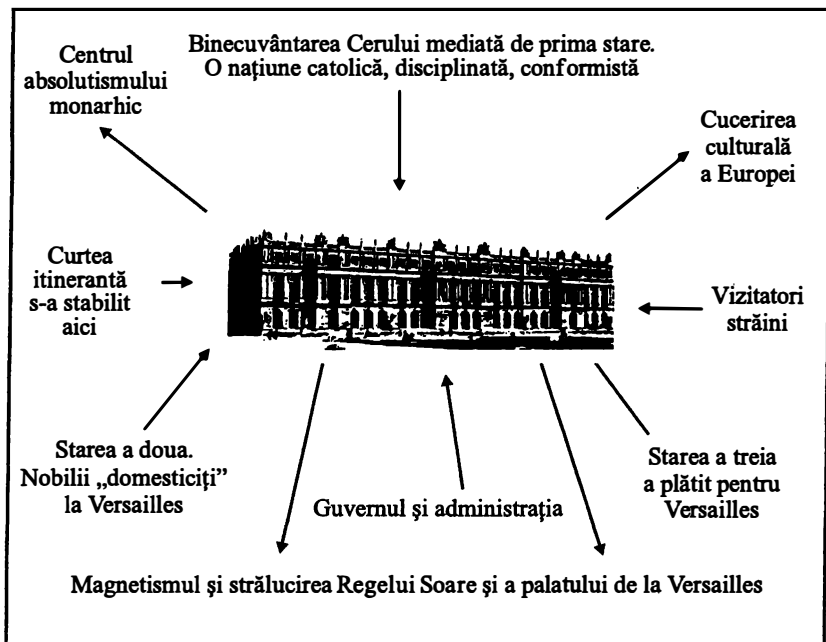
- c) În ce fel pot fi folosite portretele drept dovezi de către istorici? (3 puncte)

2 Viața la țară în Franța

Citiți cu atenție descrierea făcută de Addison Franței rurale (pagina 113) și manifestul Sfărâmătorului de țeste (paginile 113-114).

Răspundeți la următoarele întrebări:

- Bazându-vă pe ceea ce știți despre condițiile de trai din Franța în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea, în ce măsură vă surprinde descrierea lui Addison? (4 puncte)
- Explicați referirile Sfărâmătorului de țeste la I) impozitele pe hârtie, II) dreptul de a omorî porumbei, III) vânătoria pe ogoarele țăranilor și IV) puterea clerului. (8 puncte)
- Explicați I) contextul publicării manifestului Sfărâmătorului de țeste și II) motivele celor care l-au scris (8 puncte).

Rezumat: Societatea franceză în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea

Ludovic al XIV-lea și politica externă – anii de început, 1661-1684

1 Atitudini și obiective

Politica externă a lui Ludovic al XIV-lea a reprezentat întotdeauna o problemă discutabilă. Criticii săi l-au comparat cu Hitler, zicând că avea aceleași ambiții nemăsurate, aceeași disponibilitate de a risca declanșarea unui război, aceeași indiferență față de suferința umană, aceeași inutilitate finală. Totuși, Regele Soare a avut și apărători. Atât François Bluche, cât și Ragnhild Hatton au susținut că politica externă a lui Ludovic era concepută în adevăratul interes al Franței, că Ludovic are meritul unor realizări autentice și că contemporanii săi erau mai pregătiți să pornească la război decât el. În următoarele două capitole se vor prezenta dovezile, inclusiv relatări și judecăți contemporane, și vor fi exprimate opiniile autorului de față. Dar cititorul trebuie să aleagă unde se află adevărul.

În cadrul primei secțiuni vom explora atitudinile lui Ludovic al XIV-lea față de politica externă și vom lua în discuție ce anume încerca el să realizeze. Merită oare principiile în baza cărora acționa și scopurile politicii sale externe respectul sau disprețul nostru? Precauția este un lucru esențial. Nu e vorba numai de înclinație și de perspectiva istorică. Trebuie să evităm, de asemenea, capcana generalizării prea rapide a evenimentelor unei domnii extrem de lungi. Este imposibil ca punctul de vedere al lui Ludovic să fie același în 1715 ca în 1661. În același timp, acest lucru nu respinge posibilitatea unor priorități constante, urmărite cu perseverență.

Cu siguranță că Ludovic al XIV-lea a fost partizanul unei atitudini fundamentale de-a lungul domniei. El era convins că este pe deplin îndreptățit să conducă personal politica externă a Franței. Considera că, din cauza faptului că politica externă constituie o prerogativă regală, Dumnezeu îl dotase cu calitățile necesare spre a

reuși; în memoriile sale el se laudă cu bunul său simț și autocontrolul înăscut. Ludovic adăuga acestor daruri lăsate de la Dumnezeu o abordare perfect profesională, căci era harnic și bine informat. El era mereu la curent, prin intermediul serviciului său diplomatic răspândit în lumea întreagă și al experimentațiilor consilieri din țară. Prin urmare, Ludovic avea sentimentul că dominația pe care o exercita asupra politicii externe franceze era justificată; se cuvenea ca el însuși să fie cel care să ia deciziile și să determine prioritățile.

Care erau aceste priorități? Răspunsurile pe care le-au dat istoricii au fost cu siguranță influențate de înclinațiile fiecăruia. Admiratorii lui Ludovic i-au atribuit o mai mare perspicacitate și consecvență decât avea cu adevărat, iar dușmanii l-au acuzat de ambiții pe care nu le-a nutrit niciodată. De exemplu, s-a pretins că Ludovic al XIV-lea era un politician prevăzător, care țintea la pacificarea Europei în interesul general, deși în realitate avea tendința de a fi mai degrabă egoist. Pe de altă parte, acuzația conform căreia el urmărea dominația universală era un mit lansat de către dușmanii săi. În chip asemănător, așa-zisa campanie dusă de Ludovic pentru întemeierea unei religii universale reprezenta o născocire a propagandei protestante.

Poate că cea mai dăunătoare alegație este cea conform căreia Regele Soare era excesiv de preocupat de *la gloire*. Cu siguranță, Ludovic era obsedat de curajul militar al tatălui și bunicului său și de victoriile repurtate în timpul domniilor lor. Câteodată, o ambiție legitimă și de înțeles de a-și pune amprenta pe politica europeană și de a menține tradiția familiei degenera în dorința de a face paradă și de a obține triumfuri ieftine pe seama altora. Acest lucru se întâmpla mai ales la începutul domniei sale. Uneori, Ludovic gândea prea mult în termeni dinastici și nu suficient în privința bunăstării oamenilor afectați de politica sa. Dar Regele Soare nu era nici un monstru, nici un aventurier iresponsabil. Cu toate că era capabil de acțiuni egoiste, el și-a luat în serios rolul de „rege preacreștin”, acceptând obligațiile atât față de Dumnezeu, cât și față de poporul său.

Acestea nu intrau în mod obligatoriu în conflict cu gloria. Căci trebuie să înțelegem că, pentru Ludovic și contemporanii săi, glorie însemna mai mult decât dobândirea unei reputații militare. Glorie însemna integritate profesională și loialitate față de principii. De

aceea Ludovic n-ar fi susținut niciodată asasinatul ca armă împotriva dușmanilor săi; o asemenea derogare de la buna-cuviință ar fi fost contrară gloriei sale. În mod similar, predarea teritoriilor care erau esențiale pentru apărarea Franței ar fi diminuat gloria lui Ludovic. Prin urmare, dacă se acceptă faptul că Ludovic a urmărit cu consecvență gloria, trebuie să ne amintim că termenul implica nu doar o simplă dobândire de reputație în calitate de războinic, ci împlinirea adevărată și idealistă a *rațiunii sale de a fi* în calitate de rege.

Faptul că Ludovic urmărea să dobândească glorie l-a făcut să ia parte la succesiunea la tronul Spaniei. A existat întotdeauna posibilitatea ca Ludovic însuși sau un membru al familiei sale să obțină ca recompensă Spania și imperiul ei, căci în luna iunie a anului 1660 Ludovic al XIV-lea se căsătorise cu Maria Tereza, fiica lui Filip al IV-lea al Spaniei. În septembrie 1665, socrul lui Ludovic, Filip al IV-lea, a murit, lăsând tronul fiului său minor Carol al II-lea. Această faptură plâpândă și demnă de milă – era paralizat și suferea de sifilis – nu dădea semne că va trăi prea mult. Monarhii Europei așteptau cu nerăbdare moartea lui Carol Suferindul – nu în ultimul rând Ludovic al XIV-lea, pentru că era căsătorit cu sora mai mare a lui Carol și era hotărât să profite cât se poate de mult de pretențiile la tron ale soției sale. Nimeni n-ar fi putut prezice că trista existență a lui Carol va dura până în noiembrie 1700. Câteodată Ludovic părea a-și fi pierdut răbdarea cu cumnatul său cel bolnav care refuza să moară și că renunțase la problema destinului uriașului imperiu spaniol, în favoarea unor acaparări de teritorii pe termen scurt. Cu toate acestea, acest subiect exista tot timpul acolo ca prioritate și l-a preocupat mereu pe Ludovic al XIV-lea.

Nici securitatea națională a Franței nu a încetat să fie o prioritate. Într-o mare măsură, politica externă a lui Ludovic era dictată de marile evenimente din 1648. Tratatul de la Münster, care a pus capăt Războiului de treizeci de ani, fusese capodopera lui Mazarin. Franța obținuse cele mai bune concesii posibile din partea Habsburgilor (împăratul și regele Spaniei), care fuseseră neutralizați temporar în încercările lor de a domina Europa și de a umili Franța. Totuși mai multe probleme fuseseră lăsate nerezolvate din cauza faptului că nici una dintre părți nu fusese dispusă să accepte înfrângerea. Îndeosebi soarta Alsaciei rămăsese extrem de neclară.

Împăratul cedase provincia regelui Franței, dar clauza 89 exclusese orașul Strasbourg, capitala. În mod similar, stăpânirea franceză asupra orașelor Metz, Toul și Verdun fusese acordată de către Habsburgi cu părere de rău, dar soarta Lorenei, pe care o controlau aceste trei fortărețe, rămăsese indecisă. Nici un rege al Franței nu putea dormi liniștit câtă vreme asemenea probleme nu erau hotărâte, căci o frontieră răsăriteană vulnerabilă și slab apărată îi invita la invazie pe dușmanii națiunii, așa cum se întâmplase de atâtea ori în trecut.

În mod asemănător, evenimentele recente demonstraseră vulnerabilitatea frontierei nord-estice a Franței. În 1636 o armată spaniolă invadase Franța venind din Țările de Jos și fusese oprită doar la Corbie, practic la marginea Parisului. În vremea Frondei, Franța fusese invadată din aceeași zonă de trădători ajutați de spanioli. Frontiera dintre Franța și Țările de Jos spaniole lăsată moștenire de către predecesorii lui Ludovic era nesatisfăcătoare – în neorânduială, illogică și greu de apărat. În depărtare se zărea Rinul, dar era improbabil ca un rege al Franței să fie lăsat să-și împingă frontiera atât de mult către nord. În termeni practici, nu existau granițe naturale de tipul unor munți sau râuri mari, iar frontiera existentă era plină de adâncituri și ieșituri neviabile. Acest lucru reprezenta o provocare pe care Ludovic nu o putea ignora. Așa cum am văzut, gloria includea menținerea securității naționale. Dacă era necesar, se va vărsa sânge și se vor cheltui averi pentru acest țel.

Ipoteza că lui Ludovic al XIV-lea îi plăcea prea mult războiul, așa cum se presupune că a recunoscut pe patul de moarte, reprezintă o altă problemă. O discuție referitoare la această întrebare supremă este cel mai bine să fie amânată până la concluzia capitolelor noastre despre politica externă a lui Ludovic. Acum este suficient să stabilim că Regele Soare avea principiile sale și că ambițiile sale nu erau exagerate. În plus, el avusese parte de o moștenire plină de probleme: o țară vulnerabilă, înconjurată de dușmani invidioși, într-o Europă instabilă.

2 Căi și mijloace, 1661-1667

Ce șanse avea Ludovic al XIV-lea să-și realizeze planurile în momentul în care a debutat domnia sa personală? Spre a răspunde la această întrebare trebuie să examinăm punctele forte și slăbiciunile Franței în comparație cu cele ale vecinilor săi. Și trebuie să stabilim în ce măsură a reușit Ludovic al XIV-lea să pregătească Franța pentru bătăliile în care s-ar fi implicat în cazul în care ar fi dorit să-și atingă scopurile.

În 1661 Europa era instabilă și în același timp extenuată. Pacea din Pirinei (1659) dintre Franța și Spania pusese capăt aproape unei jumătăți de veac de războaie dinastice care implicaseră practic întreaga Europa, cu excepția Insulelor Britanice. Acest conflict gigantic între Spania și Sfântul imperiu romano-german, conduse de Habsburgi, pe de o parte, și Franța Bourbonilor și aliații ei, pe de altă parte, a provocat ruina și nenorocirea a milioane de oameni. Îndeosebi Germania fusese distrusă sistematic. Chiar și țări precum Franța, al cărei teritoriu fusese aproape neatins de lupte, erau slăbite de pe urma cheltuielilor de război. Întreg secolul al XVII-lea a fost o perioadă de recesiune, de scădere a prețurilor și de diminuare a populației în Europa. Cu toate că atare generalizări sunt riscante datorită naturii inegale atât a dezastrelor naturale, cât și a distrugerilor de război, poate că e motivat să susținem că acest declin economic general fusese exacerbat de războaie. Lucrul care se poate spune în completă siguranță este acela că la începutul domniei personale a lui Ludovic al XIV-lea exista un vid de putere în mare parte din Europa, generat de sărăcirea și extenuarea generală.

Totuși Franța era mai puțin istovită decât vecinii ei și era bine plasată spre a exploata acest vid de putere. Conducătorul ei, tânăr, inteligent și dinamic, personifica potențiala autoritate și influență a țării. Diplomația și inițiativele militare ale lui Richelien și Mazarin făcuseră ca Franța să dobândească o poziție puternică în comparație cu celelalte puteri europene. Ludovic își alesese drept moto locuțiunea latină *Nec pluribus impar*, care înseamnă „nu egal cu cei mulți”; o traducere mai bună ar fi „sunt superior întregii lumi”. În 1661 părea a fi un moto potrivit.

Nu înseamnă că resursele Regelui Soare se aflau într-o stare perfectă în momentul în care și-a început domnia personală. Nici pe departe. În timp ce armata era reorganizată și reechipată, flota lui Richelieu practic se dezintegrase. Corpul diplomatic era demoralizat de moartea lui Mazarin. Mai presus de orice, vistieria, de care depindea totul, avea datorii mari. Totuși, au fost remarcabile rapiditatea și eficiența cu care Ludovic al XIV-lea a transformat această situație sumbră.

Sub conducerea regelui, Colbert a refăcut finanțele regale, în vreme ce Le Tellier și fiul său Louvois au făcut schimbări în administrația armatei. Un departament de război, care răspundea în fața secretarului de stat, superviza reglementările militare, salariile și pensiile, spionajul, mișcările de trupe și întăririle. O inovație importantă a fost depozitul general al armatei, un centru de aprovizionare cu alimente a trupelor, care elimina nepopularele încartiruiți în casele civililor. Treptat, cumpărarea actelor de numire a ofițerilor a diminuat în favoarea selecției pe bază de merit, așa încât unul dintre cei mai mari militari ai lui Ludovic, Vauban, a fost în stare să ajungă mareșal al Franței, fără a cumpăra nici măcar o dată vreo promovare.

Au urmat alte reforme. Martinet, inspectorul-general al infanteriei, a introdus marșul în același pas și a ajuns de pomină pentru disciplina sa. *L'esprit de corps* se îmbunătățea în rândul regimentelor de infanterie, care purtau acum uniforme și se întreceau între ele, în sensul bun, pe câmpul de luptă. Și-au făcut apariția artileria separată, unitățile de geniu și infanteria marină. Vauban și-a demonstrat cunoștințele în știința fortificațiilor și a inventat baioneta modernă, dându-i posibilitatea soldatului francez să tragă cu muscheta și, simultan, să-și străpungă adversarul cu baioneta. Colbert a înființat arsenale pentru manufacturarea tunurilor. Când Ludovic a creat 37 de noi regimente de cavalerie în decembrie 1665, avea sprijinul administrativ necesar – ba chiar și pentru mai spectaculoasa dezvoltare a armatei de mai târziu.

Regele însuși era extrem de interesat de toate aceste evenimente. El era foarte fericit atunci când își trecea în revistă trupele sau când se afla în campanie. Probabil că a luat rareori micul dejun în „teritoriul nimănui” dintre cele două tabere, așa cum a procedat Wilhelm de

Orania înaintea bătăliei de la Boyne, în timp ce ghiulele îi decapitau pe ofițerii din statul său major, dar Ludovic comanda pe câmpul de luptă și nu există nici un grăunte de adevăr în acuzația că ar fi fost un laș. Realitatea este că, spre deosebire de Wilhelm de Orania, el avea numeroși comandanți capabili și că sprijinul cel mai bun pe care îl putea da armatelor sale era în spatele frontului, prin coordonare și administrare. Acesta a fost rolul lui Ludovic de-a lungul primilor șase ani ai domniei sale, iar el l-a îndeplinit foarte bine.

Un alt mit este cel conform căruia Ludovic al XIV-lea nu era interesat de flotă. Cu toate că era soldat prin înclinație și educație, era prea inteligent spre a nu-și da seama de importanța puterii navale. În 1662, a cumpărat orașul Dunkerque de la regele Angliei, cu 5 000 000 de franci, apreciind valoarea sa ca bază navală. În 1665 l-a numit pe Colbert responsabil cu afacerile navale și l-a sprijinit în mod constant. Ca urmare, flota franceză a sporit de la nouă nave de linie în 1660 la 112 în 1683. Dacă sunt incluse vasele de toate tipurile, totalul francez la acea dată era de 220, cu 45 mai multe decât avea Royal Navy. La Brest, Toulon și Rochefort existau arsenale navale, care mențineau o prezență navală formidabilă atât în Atlantic, cât și în Mediterana. Tehnicienii francezi au pus la punct un obuz sofisticat care era mult mai dezvoltat decât orice proiectil comparabil tras de pe corăbiile olandeze sau engleze. S-a creat o tradiție a științei navigației franceze, dând posibilitatea corăbiilor lui Ludovic al XIV-lea să se comporte foarte bine atât în fața englezilor, cât și a olandezilor.

În acest timp, Ludovic al XIV-lea a preluat cu fermitate controlul diplomației franceze, sprijinindu-i pe reprezentanții ei printr-o combinație de amenințări și mită. În scurtă vreme, principii și episcopii germani, regii Angliei, Ungariei și Poloniei, precum și nobilii suedezi erau plătiți de Franța. Între timp, Royal Navy trebuia să salute steagul francez, ambasadorul spaniol trebuia să-i facă loc colegului francez la Londra, iar papa trebuia să-și ceară scuze după un scandal între gărzile sale corsicane și cele ale ambasadorului francez. Era limpede că regele preacreștin nu glumea.

Într-adevăr, cu cooperarea înțeleptului și experimentatului secretar de stat pentru afaceri externe, Hugues de Lionne, Ludovic al XIV-lea a dobândit în scurtă vreme succese diplomatice și mai solide. În 1662 a fost semnat un tratat comercial și de apărare cu Provinciile Unite.

Carol al II-lea al Angliei a fost convins să se căsătorească cu o prințesă portugheză și, pentru că Portugalia era aliata Franței, acest lucru reflecta faptul că Anglia se afla acum pe orbita din jurul Regelui Soare. Inițiativele militare îi susțineau pe diplomați. Olandezii erau sprijiniți în lupta contra episcopului de Münster, iar trupele franceze au ajutat, în 1664, la salvarea Vienei, amenințată de otomani.

3 Războiul de devoluție, 1667-1668

Statu-quo-ul din Europa a fost alterat în mod drastic de moartea lui Filip al IV-lea al Spaniei în 1665. Așa cum am văzut, lui i-a urmat la tron fiul său minor și bolnav, Carol, văduva lui Filip fiind regentă. Ludovic al XIV-lea credea că această slăbiciune temporară a guvernului spaniol putea fi exploatată în avantajul Franței. Vulnerabila frontieră nord-estică putea fi întărită fie prin smulgerea unor concesiuni de la Madrid prin diplomație, fie prin lupte.

Prin urmare, Ludovic a luat hotărârea de a avansa pretenții la moștenirea spaniolă în numele soției sale. Avocații francezi au folosit un argument ingenios pentru a lua o parte din Țările de Jos spaniole. Exista o veche lege flamandă – dreptul de devoluție – conform căreia atunci când un bărbat se căsătorea pentru a doua oară, proprietățile sale trebuiau să fie atribuite copiilor din prima căsătorie. Maria Tereza era fata primei soții a lui Filip al IV-lea, Carol era copilul celei de-a doua. Prin urmare, Maria Tereza era moștenitoarea legitimă a teritoriului din acea parte a lumii. Acest argument era, în realitate, cusut cu ață albă, pentru că dreptul de devoluție se aplica doar proprietății particulare, iar regina spaniolă, regentă la acea dată, a respins cererea franceză. Acest lucru l-a făcut pe Ludovic să facă referire la un adagiu și mai vechi – că posesiunea reprezintă un argument legal. Prin urmare, el s-a pregătit să invadeze ceea ce pretindea a fi proprietatea soției sale.

Acest document trimis de către Ludovic al XIV-lea curții spaniole arată lumina în care dorea să fie văzută agresiunea lui:

- 1 Nici ambiția de a poseda noi teritorii, nici dorința de a dobândi glorie prin arme nu l-au inspirat pe regele preacreștin să păstreze drepturile soției sale, regina; dar n-ar fi oare rușinos

- pentru un rege să lase ca toate privilegiile de sânge și legale să
 5 fie violate în persoana sa, a soției sale și a fiului său? Ca rege, el se simte obligat să prevină această nedreptate; ca stăpân, să se opună uzurpării și, ca tată, să păstreze patrimoniul fiului său. El nu dorește să folosească forța spre a deschide porțile, ci dorește să între precum un soare binefăcător, prin razele dragostei sale,
 10 să răspândească oriunde în țară, în orașe și în casele oamenilor, influența blândă a abundenței și a păcii care vin în urma sa... Pentru că pronia nu a hotărât să existe un tribunal lumesc în care regii să poată cere să li se facă dreptate, regele preacreștin nu poate recurge pentru aceasta decât la propriile sale arme.

Spre a folosi un eufemism, Ludovic era zgârcit cu adevărul. Documentul său reprezenta o propagandă, cu toate că nu era nicidecum neobișnuit pentru epoca sa. În realitate, Ludovic era încântat de ocazia de a demonstra starea excelentă a recent reformatei sale armate și de a conduce.

Timp de mai multe luni, mașina de război franceză demonstrase faptul că e pregătită de luptă. La o paradă în luna mai 1666, cavaleria Casei regale și gărzile franceze și elvețiene îi salutaseră pe rege și pe regină, cu Delfinul, în vârstă de patru ani, mărșăluind în fruntea regimentului, spre delectarea părinților săi. Aceasta era prima paradă dintr-un lung șir, care a culminat cu marea trecere în revistă de la Amiens din anul următor, când grupul regal îi includea nu numai pe rege și pe regină, ci și pe doamna de la Vallière, amanta pe punctul de a fi înlăturată, și pe doamna de Montespan, noua stea – o tovarășie foarte ciudată într-adevăr. Dar armata alcătuită din 50 000 de oameni pe care o trimitea în teritoriile disputate nu avea nimic ciudat.

Castel-Rodrigo, guvernatorul Țărilor de Jos spaniole, cu doar 20 000 de soldați, nu-i putea împiedica pe francezi să se „servească” cu numeroase orașe importante și valoroase, îndeosebi Douai, Charleroi, Oudenaarde și Lille. Comanda operațională o avea Turenne, iar Vauban conducea asediile. Ludovic se afla în elementul său, când făcând paradă în fața soției și amantelor sale, când dormind în condiții de campanie cu trupele lui. El arăta ars de soare și mai subțire, dar cerințele vieții cazone nu-l împiedicau să-și aranjeze mustața în oglindă vreme de o jumătate de oră în fiecare dimineață.

Succesele Franței au continuat, demonstrând superioritatea armatei sale și faptul că Ludovic al XIV-lea era pregătit să o folosească. Anglia și Provinciile Unite erau suficient de impresionate spre a pune capăt războiului pe care-l purtasera și au convins Suedia să li se alăture într-o alianță triplă. Aceasta a fost semnată la Haga, în ianuarie 1668, și era menită să limiteze câștigul lui Ludovic al XIV-lea. Ludovic a replicat începând negocierile cu împăratul Leopold referitoare la posibila împărțire a imperiului spaniol. Înainte ca aceste negocieri să-și vădească roadele, Ludovic l-a trimis pe Condé să cucerească Franche-Comté – în plină iarnă. Condé a fost ales de Louvois, în dauna lui Turenne, care devenea din ce în ce mai nesupus față de „civilii” care conduceau războiul. („Nu se pot trimite astfel de ordine celui mai stupid om din întregul regat!”, se plânsese el în legătură cu una dintre misivele lui Louvois.) Condé a profitat de ocazia oferită, iar Franche-Comté a fost cucerită până la jumătatea lunii februarie.

Ludovic a dovedit acum moderație. El i-a sprijinit pe porumbei (Lionne, Colbert și Le Tellier) împotriva uliilor (Louvois, Turenne și Condé) atunci când spaniolii au fost pregătiți să stea de vorbă. Prin tratatul încheiat la Aix-la-Chapelle în mai 1668, Franța a fost de acord să redea Spaniei Franche-Comté, cu condiția ca ea să păstreze multe dintre cuceririle făcute în Țările de Jos spaniole. Vauban era acum în stare să demareze crearea unei rețele complexe de fortărețe, inclusiv Armentières, Oudenaarde și Lille. În mod ironic, majoritatea acestor cuceriri se aflau în Flandra valonă, unde dreptul de devoluție nu se aplica.

În acest fel s-a terminat primul dintre războaiele lui Ludovic al XIV-lea. El a fost relativ lipsit de pierderi de vieți omenești, constituind un exemplu clasic de război-fulger, așa cum spera întotdeauna Ludovic să poarte. Dar cu toate că disponibilitatea distructivă a artei războiului din secolul al XVII-lea este insignifiantă din punctul de vedere al epocii moderne, s-au produs suferințe inevitabile oamenilor care trăiau în cetățile cucerite de Turenne și în Franche-Comté atunci când a fost cucerită de către Condé. Totuși, nu există indicii că Ludovic ar fi știut acest lucru. „Preacreștinul Marte”, cum îi spuneau contemporanii, simțise pentru prima dată gustul sângelui. În memoriile sale, Ludovic apare

ca fiind extrem de împăcat cu sine; el era mândru de succesele armatelor sale și de propria sa moderație în calitate de învingător. Într-adevăr, frontierei nord-estice a Franței i s-au adus adăugiri valoroase.

Însă Ludovic al XIV-lea era și extrem de furios. Obiectul mâniei sale îl reprezenta nerecunoștința umană. Vinovații erau olandezii. Uitând faptul că Franța îi protejase în trecut, ei avuseseră neobrăzarea să se combine cu suedezii și cu englezii împotriva binefăcătorului lor. Ei chiar îl satirizau pe Ludovic în poezii umoristice, spre a nu pomeni de excluderea mărfurilor franceze prin intermediul taxelor vamale. Hotărârea lui Ludovic de a le da „viermilor” o lecție a fost probabil rezultatul cel mai important al războiului.

4 Războiul cu olandezii, 1672-1679

Cu toate că există argumente pentru războiul de devoluție, care a avut drept rezultat o creștere a securității Franței, războiul cu olandezii este mai greu de justificat. Între 1668 și 1672, Ludovic s-a pregătit pentru invadarea Olandei, cu o vizibilă sete de răzbunare, în vreme ce miniștrii săi și-au reprimat orice rezervă pe care ar fi avut-o în legătură cu justetea acestei întreprinderi.

Nu însemna că Regele Soare dorea un război lung și scump. Dimpotrivă, acest război urma să fie o altă lovitură fulgerătoare, plănuită cu meticulozitate, condusă excelent și terminată prin atingerea scopului propus. Olandezii urmau să primească o lecție, pentru ca pe viitor să nu se mai amestece în acțiunile Regelui Soare de înglobare a Țărilor de Jos spaniole. Nu este verosimil ca Ludovic să fi sperat a cuceri porțiuni mari din teritoriile olandezilor. Dacă, în plus, comerțul lor ar fi putut fi distrus, acest lucru ar fi fost pe placul lui Colbert, care devenise un convertit de ultimă oră la ideea războiului împotriva olandezilor.

Ludovic a parcurs etapele necesare pentru izolarea Provinciilor Unite. Lionne îi mituia pe suedezi spre a se retrage din Tripla Alianță. Apoi el a negociat cu Carol al II-lea un tratat, ale cărui detalii au fost finalizate de soția lui Monsieur, Minette, sora lui Carol. Detaliile acestei înțelegeri, care a fost semnată în mai 1670

la Dover, i-au produs lui Ludovic o enormă plăcere. În schimbul banilor francezi, Carol a promis să se declare catolic și să se alăture Franței în războiul contra olandezilor protestanți. Într-o notă trimisă lui Lionne, Ludovic se referea, încântat, la „continuarea contactelor cu Anglia pentru atacarea și distrugerea Olandei”.

Pregătirile pentru apropiatul război includeau reocuparea Lorenei, pentru limitarea potențialului acces al inamicului spre Țările de Jos și pentru protejarea frontierei răsăritene a Franței. Între timp, se făceau ultimele pregătiri în vederea mobilizării armatei franceze. Olandezii, care erau pe bună dreptate îngrijorați, și-au trimis ambasadorul spre a oferi oricâte concesii ar fi fost necesare. Doamna de Sévigné a descris ceea ce s-a întâmplat.

- 1 Regele a primit în audiență ieri... pe ambasadorul Olandei... Ambasadorul și-a prezentat scrisoarea regelui, care nu a citit-o, deși olandezul a propus să i se dea citire... Ambasadorul a expus foarte pe larg justificările care erau menționate în scrisoare și a
- 5 spus că domnii din Statele Generale... nu dăduseră niciodată dovadă de lipsă de respect și că totuși auziseră că toată această înarmare nu avea drept scop decât să se năpustească asupra lor... Regele luă cuvântul și spuse, cu maiestate și o grație minunată, că știa că dușmanii lui erau asmuțiți împotriva sa; că a crezut că
- 10 prudența îi impunea să nu se lase surprins și că aceasta îl obligase să devină atât de puternic pe mare și pe uscat, pentru ca să fie apt să se apere, că... va face ceea ce va găsi mai profitabil pentru gloria și în favoarea statului său; și i-a dat apoi de înțeles ambasadorului, dând din cap, că nu aștepta nici o replică*.

La 6 aprilie 1672, Franța a declarat război Provinciilor Unite. Pe la jumătatea lunii iunie, soldații lui Ludovic cuceriseră 40 de orașe olandeze, iar olandezii își abandonaseră fortărețele Barierei (cetăți ce aveau rolul de a apăra Țările de Jos spaniole de atacurile Franței – n.r.). Amsterdamul putea fi cucerit dacă Ludovic ar fi acceptat sfatul lui Condé de a trimite cavaleria. Dar el a creditat sfatul mai prudent al lui Louvois și Turenne, iar șansa a fost ratată. Evenimentele viitoare

---

* Doamna de Sévigné, *Scrisori*, în Clasicismul, vol. II, Editura Tineretului, București, 1969 (n.r.).

vor dovedi cât de serioasă a fost greșeala lui Ludovic. Totuși, în atmosfera îmbătătoare din vara anului 1672, se părea că visurile regelui erau pe punctul de a se împlini. La 22 iunie, Jan de Witt, conducătorul olandez care fusese întotdeauna în favoarea unor relații prietenești cu Franța, a trimis emisari spre a discuta termenii predării. Olandezii s-au oferit să plătească o despăgubire și să cedeze Franței întregul teritoriu olandez aflat la sud de râul Maas.

Ludovic al XIV-lea a respins ofertele olandeze, având în vedere că Louvois era sigur că pot fi obținute concesiile și mai importante. Așa că luptele au continuat. Ca urmare a acestei prelungiri a războiului s-au petrecut mai multe lucruri. În primul rând, împăratul Leopold și principele elector de Brandenburg și-au trimis armatele în sprijinul republicii olandeze. „Sunt prins într-un război de lungă durată”, a remarcat Ludovic. În al doilea rând, olandezii i-au oprit pe invadatori deschizând stăvilarele și inundând provincia. În al treilea rând, o mulțime de oameni din Amsterdam i-au linșat pe Jan și Cornelius de Witt, aducându-l astfel pe Wilhelm de Orania la putere ca stathouder – un post rezervat dinastiei de Orania în vremuri de criză. Spre uluirea lui Ludovic, Wilhelm și-a asumat conducerea mișcării de rezistență a țării sale. El își va dedica restul vieții salvării Olandei și zădărnicii planurilor lui Ludovic al XIV-lea.

Iată un alt exemplu al nerecunoștinței olandeze! Ludovic intervenise frecvent în favoarea lui Wilhelm. Ludovic chiar îl invitase pe acesta să se căsătorească cu una dintre fiicele lui nelegitime, provocând replica: „familia mea e obișnuită să se căsătorească cu fiice de rege, nu cu bastardele lor”. Ludovic l-a subestimat cu consecvență pe Wilhelm de Orania. Fizicul anemic, sănătatea șubredă și personalitatea respingătoare ascundeau o minte ascuțită și o inimă curajoasă. În mod ironic, pe vremea când era tânăr, Wilhelm admirase Franța și pe formidabilul ei monarh. Dar evenimentele vor dovedi, în detrimentul lui Ludovic, că Wilhelm putea urî cu aceeași intensitate.

În mod sigur, el nu era un mare general. Cu toate că războiul ajunsese într-un grad ce depășea cu mult intențiile lui Ludovic, în cei cinci ani care au urmat trupele franceze nu au avut dificultăți în a obține victorii. În ciuda formării unei alianțe antifranceze în 1673, care includea imperiul, Brandenburg, Spania și Lorena, Ludovic

putea scrie în memoriile sale: „Prin urmare, am pus capăt aceluia an fără a-mi face reproșuri în vreo privință și fără a considera a fi ratat nici măcar o singură ocazie de a asigura și extinde limitele regatului meu”. Și, într-adevăr, în Țările de Jos francezii au cucerit și alte orașe. Franche-Comté era din nou cucerită. Turenne a câștigat victorii spectaculoase asupra trupelor imperiale înainte de a fi ucis de o ghiulea rătăcită, în iulie 1675. În vreme ce, în iarna anului 1678, aveau loc negocierile de pace, Ludovic al XIV-lea a grăbit lucrurile printr-o campanie rapidă de cucerire a Ghentului.

În acest răstimp, flota s-a achitat în mod onorabil de sarcină. Olandezii erau experimentați și bine echipați pe mare, așa încât la început n-a fost prea ușor pentru orgoliul lui Colbert. În bătălia din Golful Sole (1672), o flotă anglo-franceză a fost zdrobită de olandezii conduși de Ruyter. Dar francezii și-au luat revanșa peste patru ani, când i-au învins pe olandezi la Agosta, în Marea Mediterană; de Ruyter a murit din pricina rănilor. În acest răstimp, în Atlantic corsarii francezi aduceau daune comerțului olandez.

Cu toate acestea, avantajul păcii era acum evident pentru toată lumea, inclusiv pentru Ludovic al XIV-lea. După ce intrase în război fără entuziasm, Anglia se retrăsese în 1674 și se aliase acum cu Olanda prin căsătoria nepoatei lui Carol al II-lea, Maria, cu Wilhelm de Orania. Suedia, care intrase în război de partea lui Ludovic, fusese învinsă de principele elector de Brandenburg la Fehrbellin (1675). În primul rând, economia franceză era sleită din pricina războiului. Armata franceză ajunsese la 280 000 de soldați, dar, în ciuda mărimii și profesionalismului ei, ajunsese într-un impas. Se dovedea a fi o treabă dificilă găsirea unor succesori ai lui Turenne și Condé, care se retrăseseră, jigniți de amestecul lui Louvois. Era momentul să se echilibreze situația.

Ca rezultat al negocierilor prelungite de la Nijmegen (Nimègue) din vara anului 1678, Franța a păstrat Franche-Comté și orașele din Flandra, respectiv Saint-Omer, Aire, Ypres, Cambrai, Bouchain și Valenciennes. Freiburg întărea frontiera răsăriteană a Franței. Pe de altă parte, Ludovic a înapoiat olandezilor cuceririle sale făcute în partea cea mai de nord. În februarie 1679, două alte tratate au fost semnate la Nijmegen – între împărat și Suedia și între împărat și Franța. Ludovic s-a oferit să-i dea Lorena ducelui ei – care era un

prinț al imperiului –, dar în termeni atât de umilitori încât ducele a preferat să rămână în exil, lăsându-i pe francezi să-i ocupe ducatul.

În acest fel s-a sfârșit războiul cu olandezii. Ludovic nu a fost mulțumit cu ceea ce dobândise, și l-a concediat după aceea pe Pomponne pentru că nu obținuse niște condiții de pace mai bune. Totuși, alții au fost impresionați. Principele elector de Brandenburg scria: „în prezenta stare de lucruri se pare că nici un principe nu va mai avea de acum înainte parte de siguranță și de avantaje decât în prietenia și alianța cu regele Franței”. Era probabil semnificativ faptul că negocierile de la Nijmegen erau purtate în franceză și nu în latină, care până atunci fusese limbajul acceptat al diplomației. După câteva luni municipalitatea Parisului i-a acordat lui Ludovic al XIV-lea titlul de „cel Mare”.

Totuși, neliniștea lui Ludovic era mai justificată decât credea. El era cu siguranță conștient de alarma creată de victoriile sale. Într-adevăr, în memoriile sale el atribuie coaliția antifranceză din 1673 faptului că armatele sale avuseseră parte de prea multe succese. „Avantajul pe care armatele mele l-au dobândit asupra Provinciilor Unite a depășit așteptările tuturor și au stârnit în același timp ura și gelozia, vecinilor mei.” Dar este îndoielnic dacă Ludovic aprecia gradul în care Franța era acum urâtă și privită cu neîncredere.

Căci versiunea de imperialism francez a lui Ludovic al XIV-lea provocase o forță și mai periculoasă decât împăratul Leopold și Wilhelm de Orania. Comițând atrocități în Olanda și în Palatinat, trupele franceze se comportaseră urât în raport cu standardele epocii, provocând critici peste tot. Ludovic nu a reușit să aprecieze importanța opiniei publice, privind afacerile externe dintr-un punct de vedere în mare măsură dinastic. Evenimentele vor dovedi că n-a avut dreptate.

Existau chiar și motive mai radicale pentru lipsa de satisfacție a lui Ludovic. Deși câștigurile franceze erau destul de reale, justificau oare ele războiul? Având în vedere ostilitatea larg răspândită față de Franța pe care o provocase războiul, fusese oare greșită decizia de a-i ataca pe olandezi? A trebuit oare Ludovic al XIV-lea să atace Olanda? Biograful lui Ludovic, François Bluche, denumeste războiul cu olandezii „inevitabilul conflict”, întemeindu-și argumentul pe opoziția de neînălțurat a Provinciilor Unite față de expansiunea franceză în Țările de Jos spaniole. De asemenea, Bluche subliniază rivalitatea

economică dintre Olanda și Franța, precum și adânc înrădăcinata antipatie dintre catolici și protestanți. Cititorul trebuie să hotărască dacă aceste argumente justifică descrierea războiului drept „inevitabil”.

În fapt, Ludovic și-ar fi putut atinge țelurile continuând politica predecesorilor săi, care serviseră bine interesele franceze. Pe vremea cardinalilor, Franța se aliase cu olandezii și cu principii germani spre a întări poziția diplomatică și strategică a Franței în Europa. Prin atacarea olandezilor în 1672 și prin prelungirea războiului, Ludovic întorsese spatele politicii predecesorilor săi. Schimbarea de curs a lui Ludovic ar fi fost mai logică dacă ar fi continuat alianța încheiată de Pomponne cu împăratul, care avusese ca rezultat tratatul de împărțire din 1668. Îndepărtându-l și pe Leopold, Ludovic provocase o adevărată coaliție cosmopolită antifranceză prevestitoare de rău pentru viitorul Franței. Câștigurile pe termen scurt ale războiului cu olandezii nu au compensat daunele pe termen lung aduse poziției internaționale a Franței.

În plus, chiar și Ludovic recunoștea că, datorită dorinței sale de a anexa teritoriul spaniole, ducea un război greșit contra cui nu trebuia. Într-un document revelator din octombrie 1671, el se referea la „eforturile de a-i împiedica pe spanioli să se alăture olandezilor, apoi de a-i face să li se alăture”. Cu alte cuvinte, olandezii trebuiau întâi umiliți, apoi spaniolii trebuiau încurajați să se alăture pentru ca și lor să le fie răpit teritoriul de care avea nevoie Franța. În acest caz, de ce mai era nevoie să se pornească război contra olandezilor? Hotărârea de a-i ataca era în mod clar emoțională, nu rațională. După ce olandezii au fost pedepsiți, adevăratul scop continua să fie cucerirea Țărilor de Jos spaniole. Dacă aceasta reprezenta într-adevăr principala prioritate franceză, atunci politica potrivită pe termen lung a lui Ludovic consta în liniștirea olandezilor, nu în umilirea lor.

Chiar și așa, dacă Ludovic ar fi acționat cu prudență după Nijmegen, el ar fi făcut să fie uitată ura și suspiciunea pe care le provocase. Acum urma să demonstreze că succesul este mai greu de suportat decât nenorocirea.

5 De la Nijmegen la Regensburg, 1679-1684

Dacă Franța era din punct de vedere economic stânjenită de războiul cu olandezii, același lucru se întâmpla cu dușmanii ei. Cu toate că Wilhelm de Orania dorea să continue lupta, nimeni nu vroia să-l urmeze. Carol al II-lea al Angliei era încântat să devină din nou lefegiu al Franței, în vreme ce principele elector de Brandenburg își dădea acum seama că era mai înțelept să te aliezi cu regele Franței decât să-i fii dușman. Cât despre împăratul Leopold, el era obosit de război, iar atenția îi era distrasă de amenințarea otomanilor. Prin urmare, ca o consecință imediată a păcii de la Nijmegen, a existat un vid de putere și mai favorabil Franței decât cel de la începutul domniei personale a lui Ludovic al XIV-lea.

Ludovic avea toate motivele să exploateze din plin această situație. În timp ce dușmanii săi își lăsau la vatră soldații, Ludovic își menținea armata la nivelul de 140 000 de soldați. Amenințarea cu forța, combinată cu mita și cu diplomația plină de inițiativă vor face minuni: Diplomatul plin de inițiativă se afla la îndemână. În noiembrie 1679 regele l-a concediat pe Pomponne, secretarul său de stat pentru afaceri externe: „Am suferit prea mulți ani de pe urma slăbiciunii, a încăpățănării, a lenei și a incompetenței lui. M-a costat scump și nu am profitat de toate avantajele pe care le-aș fi putut avea. Trebuie să-i poruncesc să se retragă”. Ludovic l-a pus în locul lui Pomponne pe Colbert de Croissy.

Această numire a fost plină de semnificații. Colbert de Croissy era un jurist experimentat, care știa pe de rost Tratatul de la Münster. El cunoștea la fel de bine frontierele răsăritene ale Franței, căci fusese intendent în Alsacia și președinte al parlamentului din Metz. Fusese ambasador la conferința de pace de la Nijmegen, care, după cum își dădea foarte bine seama, nu înlăturase nicidecum părțile neclare ale înțelegerii din 1648. Colbert de Croissy era hotărât să exploateze în numele regelui său stăpân, tocmai aceste părți.

S-au înființat tribunale cunoscute sub numele de *Chambres de Réunion* – la Tournai pentru Flandra, la Besançon pentru Franche-Comté, la Metz pentru Alsacia. Scopul acestor curți era acela de a investiga pretențiile franceze la stăpânirea teritoriului care în Evul Mediu fusese „dependent” de orașele ocupate acum de Franța. Colbert de

Croissy a descoperit mai multe „dependențe” de acest fel care erau acum supuse dezbaterii din aceste *Chambres de Réunion*. Aceste tribunale în mod invariabil dădeau decizii în favoarea regelui Franței, iar hotărârile lor erau sprijinite de artilerie, dacă era necesar.

Această politică a „reuniunilor” avea o semnificație dublă. În primul rând, teritoriul dobândit era considerabil: Montbeliard, provincia Chiny și orașele din Saar și Alsacia Inferioară. În al doilea rând, identitatea celor persecutați marca un nou început, căci până atunci Ludovic luase teritorii de la dușmanii tradiționali ai Franței, Habsburgii, sau de la olandezi, care, era convins, deveniseră dușmanii lui. Dar acum el își jefuia prietenii – principii germani, care consideraseră dintotdeauna Franța drept protectoarea lor, sau regele Suediei al cărui ducat de Zweibrücken era declarat „dependent” de Franța de către tribunalul din Metz.

Proteste împotriva invocării de către Ludovic a acestor cutume de mult uitate au fost inutile. El nu a părut impresionat atunci când Carol al XI-lea al Suediei a rupt cu indignare relațiile diplomatice. Când ducele de Württemberg și principele elector de Trier au făcut apel, la rândul lor, la Dieta imperială împotriva reuniunilor lui Ludovic, ambasadorul francez a explicat cu șiretenie că stăpânul său aplica clauzele tratatelor de la Münster și Nijmegen și că scopurile lui Ludovic erau pur defensive. E posibil ca așa să fi fost în realitate, dar era o palidă consolare pentru cei care fuseseră jefuiți atunci când Vauban și-a făcut apariția spre a construi fortificațiile „defensive”. El dorea să înființeze *le pré carré*, cum a ajuns să fie cunoscută frontiera de nord-est a Franței (în traducere, „pajiște pătrată” – era terenul pe care aveau loc duelurile; „zonă-tampon” este o redare mai potrivită). Ludovic al XIV-lea și Louvois erau în continuă mișcare, inspectând ultimele capodopere ale lui Vauban, menite să permanentizeze reuniunile.

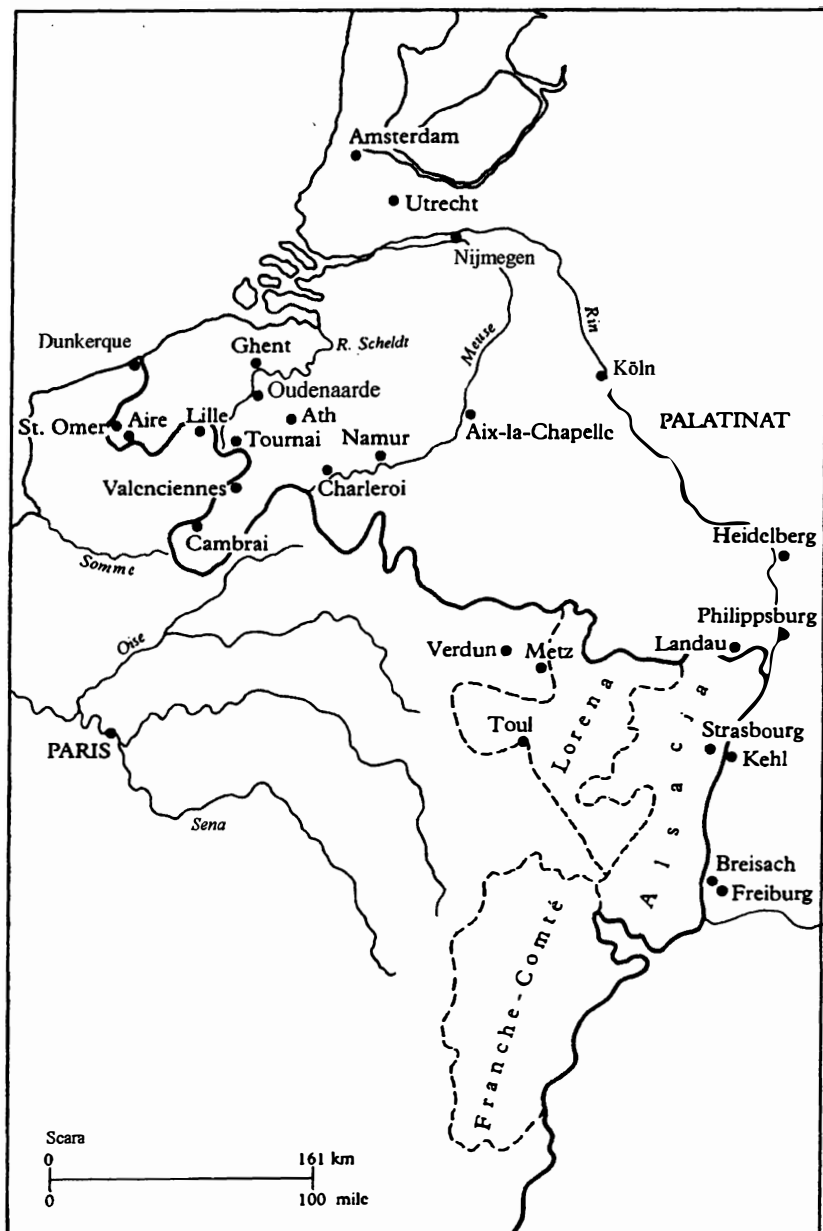
În septembrie 1681 expansiunea franceză a provocat o alarmă și mai extinsă. Ludovic al XIV-lea, Louvois și 30 000 de soldați au cucerit Strasbourgul. Acesta era un oraș liber al imperiului față de care Franța nu putea emite nici un fel de pretenții. Ludovic i-a mulțumit pe catolici insistând să înceteze slujbele protestante din catedrală. Un *Te Deum* magnific l-a întâmpinat pe Ludovic când a intrat triumfal în oraș; el se afla într-o caleașcă aurită trasă de opt cai. Simultan, forțele

franceze au ocupat fortăreața Casale din nordul Italiei, care avea o importanță vitală. Altă muncă „defensivă” pentru Vauban!

Agresiunea franceză a continuat în detrimentul Habsburgilor. Tribunalul regal de la Metz a înaintat pretenții pe care regele Spaniei a refuzat să le accepte. Guvernatorul Țărilor de Jos spaniole a fost informat, prin urmare, că o armată franceză va fi încartiruită în provinciile sale. Louvois a condus această operație, incluzând o cerere de răscumpărare de trei milioane de livre. Genova, aliata Spaniei, a fost bombardată de flota franceză și arsă din temelii. În octombrie 1683, Carol al II-lea a declarat război, dar nu putea face mare lucru spre a zădărnici planurile franceze. La fel de neajutorat era și împăratul Leopold, datorită faptului că era implicat într-o luptă pe viață și pe moarte cu rebelii unguri și cu invadatorii otomani. El a raportat o mare victorie la Kahlenberg în septembrie 1683, care a salvat Viena, dar i-au trebuit încă cinci ani spre a pacifica teritoriile sale din răsărit. Ludovic s-a lăudat, făcând pe virtuosul, cu faptul de a nu fi atacat teritoriile împăratului în 1683. Dar în iunie 1684 el i-a pricinuit cea mai mare supărare prin cucerirea Luxemburgului. E de înțeles de ce dușmanii regelui Franței îl porecliseră pe acesta „Preacreștinul Turc”.

La armistițiul de la Regensburg (Ratisbona) din august 1684, Spania și imperiul au recunoscut ultimele cuceriri ale lui Ludovic al XIV-lea. S-a acceptat ca reuniunile să devină permanente, în vreme ce Franța urma să păstreze Strasbourgul și Luxemburgul pentru următorii douăzeci de ani, pe perioada cărora va funcționa un armistițiu. Construirea unei mărețe fortărețe la Strasbourg indica faptul că Ludovic intenționa ca izbânda lui să fie permanentă. Aceasta a fost capodopera lui Vauban, construită cu materiale transportate pe apa Rinului pentru ca fortăreața să fie terminată înainte ca să poată obiecta cineva. Opinia publică franceză a fost încântată de faptul că pacea de la Nijmegen fusese „rectificată”.

Era totodată o perioadă înfloritoare pentru expansiunea franceză peste mări (vezi harta de la pagina 86). Vârful de lance al acesteia îl constituia activitatea misionarilor, îndeosebi cea a iezuiților francezi din Cochîn-China și Siam. În Africa de vest a fost explorat teritoriul situat între Senegalul francez și Niger. Comerțul cu sclavi înflorea între coloniile africane ale Franței și posesiunile ei antileze, precum Santo-Domingo și Martinica. Exploratorii francezi conduși de

Frontiera de nord-est a Franței la moartea lui Ludovic al XIV-lea

Cavelier de la Salle au urmat cursul fluviului Mississippi până la mare; ei l-au numit râul Colbert, după patronul lor, iar colonia Louisiana, după regele lor. În nordul îndepărtat, coloniștii francezi rivalizau cu englezii, mai numeroși; Ludovic al XIV-lea a reacționat numind un guvernator pentru întregul nord al Canadei.

Contemporanii erau impresionați de stilul expansiunii franceze, de splendoarea ambasadelor franceze, inclusiv de jocurile de artificii având ca motiv soarele, de literatura franceză, care deseori îl ridica în slăvi pe Regele Soare, de arta și arhitectura franceză și, mai presus de toate, de Versailles. Părerile pot diferi în privința lui *Louis le Grand* („Ludovic cel Mare”), dar era cu siguranță *le grand siècle*. Graba internațională de a imita tot ceea ce era francez, de a vorbi franceza și de a vizita Franța indica fără nici un dubiu cea mai profundă admirație și mult respect.

Se spune adesea că Ludovic al XIV-lea a atins apogeul realizărilor sale prin armistițiul de la Regensburg. Este cu siguranță fascinant de imaginat locul pe care l-ar fi avut în istorie dacă ar fi murit la sfârșitul anului 1684. Având în vedere succesele sale remarcabile în război și diplomatie, care se reflectau, de asemenea, în primatul cultural al Franței în lumea civilizată, i-ar fi contestat cineva titlul de „cel Mare”?

Cum explicăm realizările lui Ludovic al XIV-lea între 1661 și 1684? Fără îndoială că ele se datorau combinației dintre forța Franței și slăbiciunea rivalilor ei. E posibil ca resursele franceze să fi fost solicitate la maximum în anumite momente, dar în 1684 ele nu arătau nici un semn de prăbușire. Într-adevăr, în 1688 armata ajunsese să numere 300 000 de soldați, în timp ce arsenalele navale de la Toulon și Brest erau tot mai eficiente. Diplomazia lui Ludovic era în continuare sprijinită de mituirea în aparență ineputabilă. Pe de altă parte, dușmanii lui Ludovic fuseseră întotdeauna o adunătură pestriță, deseri în totală neorânduială. Realitatea era că burghezii olandezi urau războiul mai mult decât se temeau de Franța, atâta vreme cât politica franceză era suficient de rezonabilă. Ludovic a învățat din greșelile sale, drept care, la mijlocul anilor 1680, Wilhelm de Orania nu a reușit să-și mobilizeze concetățenii la acțiune tocmai fiindcă Ludovic al XIV-lea a avut grijă să respecte susceptibilitățile olandeze. Împăratul Leopold ajunsese doar treptat

un rival semnificativ al lui Ludovic al XIV-lea; după cum am văzut, el avea alte probleme, mai presante. Principii germani erau proverbiale pentru egoismul lor și pentru faptul că nu se putea pune bază pe ei; dacă se ajungea la o înțelegere cu ei sau, mai degrabă, dacă erau mituiți, ei își trădau întotdeauna aliații. Cât despre Anglia, politica sa externă era dezordonată, iar forțele ei armate au fost neglijabile până în anii 1690, când Wilhelm de Orania a transformat situația.

O mare parte din merit pentru impresionanta demonstrație îi revine lui Ludovic însuși. Nu era vorba pur și simplu doar de un vid de putere în favoarea Franței. Ludovic al XIV-lea a deținut rolul cel mai important pe scena internațională și a folosit cu dibăcie avantajele comenzii unificate pe care o exercita și care contrasta cu confuzia haotică a dușmanilor săi. El a exploatat de asemenea în mod inteligent poziția geografică a Franței. Dușmanii nu știau niciodată din ce parte vor veni loviturile; asediul Ghentului în 1678 și al Strasbourgului în 1681 sunt bune exemple în acest sens.

Totuși realizările lui Ludovic al XIV-lea au niște puncte slabe. În primul rând, aparenta putere a Franței în 1684 era înșelătoare. Ragnhild Hatton susține că Ludovic era, pe bună dreptate, îngrijorat de intențiile împăratului Leopold: „La epoca respectivă, Ludovic era convins, la fel ca și unii dintre sfetnicii săi, că în momentul în care Leopold va face pace cu turcii, el va porni împotriva Franței”. În plus, Hatton accentuează natura incompletă a campaniei lui Ludovic de întărire a securității Franței, mai ales la frontiera nord-estică, vulnerabilă tot timpul. În ciuda eforturilor lui Vauban, lipsa unei bariere naturale făcea imposibilă o soluție satisfăcătoare în mod permanent. Combinația acestor doi factori explică continuarea neobosită a politicii de cucerire a lui Ludovic, care nu era nici exagerată, nici iresponsabilă. Nici un rege francez patriot nu putea sta liniștit atâta vreme cât exista o frontieră încă deschisă invaziilor Habsburgilor.

În al doilea rând, cu toate că aceste argumente sunt destul de logice, nu trebuie să fii militant protestant antifrancez spre a susține că metodele lui Ludovic au exacerbat în mod inutil situația. Dinții dragonului au fost sădiți în anii 1680. Într-adevăr, Pomponne, fostul ministru de externe al lui Ludovic, a adus exact această critică: „Este foarte adevărat că reuniunile erau bazate pe Tratatul de la

Münster, dar modalitatea în care funcționau nu era întotdeauna de natură defensivă”. Sau să luăm devastarea de către armata franceză a Țărilor de Jos spaniole în 1684. Iată instrucțiunile lui Louvois către omul său de la fața locului:

- 1 Regele fiind informat că spaniolii au incendiat două hambare de fân și cereale aflate la marginea satelor Avenelle și Sepmenier, în districtul administrativ Avesnes, Majestatea Sa mi-a poruncit să vă aduc la cunoștință că dorește să incendiați
- 5 douăzeci de state cât mai apropiate de Charleroi și să împrăștiați înștiințări în care să se spună că este vorba de represalii pentru arderea celor două hambare; dorința regelui este ca Gauchelys, Guernets și Fleurus să se afle printre ele și să luați măsurile convenite spre a o îndeplini, încât în aceste douăzeci de
- 10 sate să nu mai rămână în picioare nici măcar o singură casă; pe viitor, imediat ce veți fi înștiințat despre ceva similar, veți acționa de aceeași manieră, fără a mai aștepta ordine de la Majestatea Sa; cele de mai sus trebuie duse la îndeplinire de un detașament pe care îl veți conduce personal și care va fi
- 15 suficient de numeros încât să nu existe teama de unirea garnizoanelor din Namur și Charleroi.

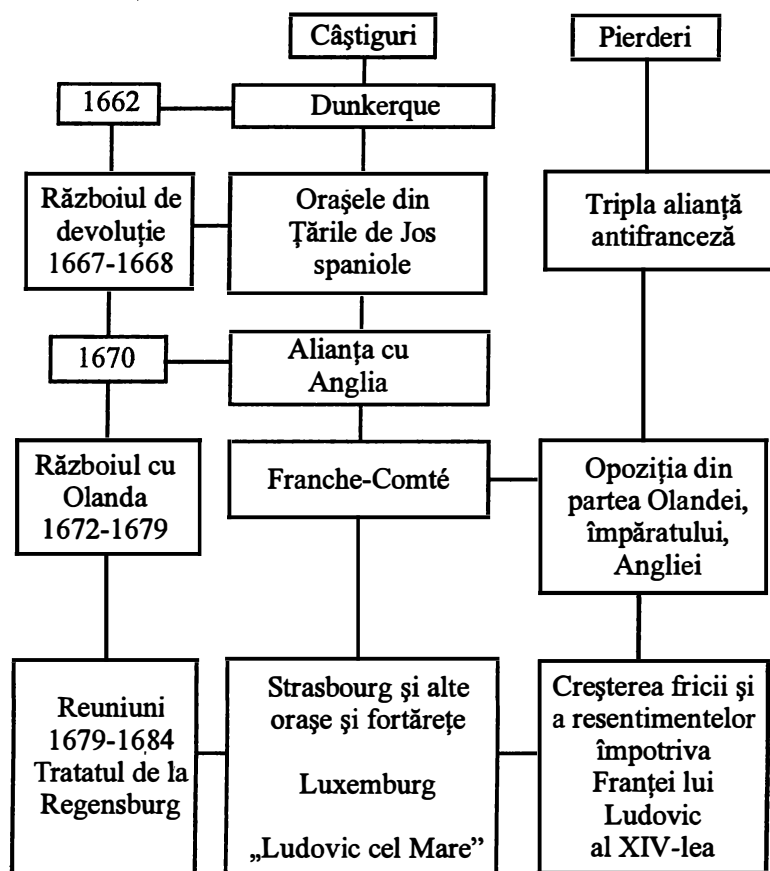
Data la care au fost date aceste instrucțiuni era 18 februarie 1684; în acest fel, oameni nevinovați și neajutorați au fost lăsați fără case în toiul iernii.

Chiar și manifestările mai puțin dăunătoare ale imperialismului francez au provocat resentimente. Monumentul din Place des Victoires care comemora pacea de la Nijmegen i-a jignit atât pe prieteni, cât și pe dușmani. La fel s-a întâmplat și cu porțile orașului Paris, care au fost transformate în arcuri de triumf în stil roman; basoreliefurile lor îl înfățișau pe Ludovic în chip de Hercule, învingându-și dușmanii. Carol al XII-lea al Suediei îl disprețuia pe Ludovic pentru că permisesese expunerea unor statui care-l înfățișau. Un diplomat englez critica „această Mare Cometă care a apărut în ultima vreme, regele francez, care se așteaptă nu numai să fie privit, ci chiar adorat de întreaga lume”. Nu toată lumea s-a entuziasmat de gallomania extinsă. Un contemporan

german scria dezaprobativ: „Astăzi totul trebuie să fie francez – limba, straiele, mâncarea, muzica, bolile. Cele mai multe curți germane trăiesc în stil franțuzesc, iar cel ce vrea să facă o carieră trebuie să știe limba franceză și, mai presus de orice, să fi fost la Paris”.

Spre a rezuma, poziția Franței în momentul în care s-a semnat armistițiul de la Regensburg era extrem de puternică. Combinația de resurse naturale, șansă și abilitate a dat roade. Totuși, nu se poate spune că Ludovic al XIV-lea și poporul său au întrebunțat succesul cu rezerva și finețea pe care ar fi trebuit să le dovedească în mod ideal. Cinismul reuniunilor, felul în care regele a exploatat faptul că împăratul lupta împotriva otomanilor, distrugerile săvârșite de armata franceză au dus la acumularea unei indignări la scară largă. Regele Franței și marea sa țară erau admirați, dar francezii erau, în același timp, priviți cu neîncredere și temuți. Poate că o comparație corectă s-ar putea face cu dominația exercitată asupra lumii occidentale de către America după cel de-al doilea război mondial; aceeași agresiune culturală, aceeași aroganță, aceeași goană a tuturor spre a copia modelele americane. Totuși, nici un conducător american nu a jucat rolul lui Ludovic al XIV-lea; poate că J.F. Kennedy ar fi reușit, dacă ar fi avut timp. Asemenea americanilor, francezii vor avea în scurtă vreme Vietnamul lor.

Rezumat: Ludovic al XIV-lea și politica externă, 1661–1684

Ludovic al XIV-lea și politica externă – anii de la sfârșitul domniei, 1684-1715

1 Originile Războiului de nouă ani

Ultimul sfert de veac al domniei lui Ludovic al XIV-lea va fi dominat de război. Franța va fi implicată în conflicte cu o alianță europeană foarte întinsă, care era hotărâtă să anuleze toate realizările anterioare ale politicii externe dusă de Ludovic. Nu vor mai exista victorii ușoare pentru mașina de război a Regelui Soare; într-adevăr, Franța va lupta în scurtă vreme pentru existența ei. Reformele interne ale lui Colbert, succesele administrative ale lui Louvois și minunile culturale ale domniei au fost puse în pericol de aceste războaie. Sute de mii de oameni au pierit în lupte, iar milioane de oameni au murit de foame – atât în Franța, cât și în Europa.

Ce anume a provocat această tragedie catastrofală? A fost oare urmarea inevitabilă a megalomaniei Regelui Soare, așa cum au susținut criticii săi? A fost vorba oare de faptul că puterile Europei au spus „ajunge” și s-au aliat în sfârșit împotriva tiraniei franceze? Sau, așa cum au susținut apărătorii lui Ludovic, Franța a fost victima invidiei și a resentimentului? A fost oare vorba de faptul că dușmanii lui Ludovic nu puteau să-și dea seama că „robusta sa politică externă” (Bluche) nu era ofensivă, ci defensivă, menită să reducă riscul declanșării unui război?

În primul rând, trebuie explicată izbucnirea războiului costisitor și neconcludent din 1688 - 1697. Acesta era cunoscut drept războiul Ligii de la Augsburg, dar istoricii îl numesc acum Războiul de nouă ani.

Ludovic al XIV-lea nu a dorit acest război, dar l-a declanșat datorită paranoiei sale legate de securitatea națională. Cu siguranță, la sfârșitul anilor 1680, Ludovic a devenit mai temător. El era din ce în ce mai conștient că raportul de forțe era în defavoarea Franței. Acest lucru s-a întâmplat în parte datorită faptului că împăratul

rezolvase problemele sale din Europa de est – a redobândit treptat controlul asupra Ungariei, iar în august 1687 a câștigat marea bătălie cu turcii de la Mohacs. În scurtă vreme, trupele sale, călite în luptă, vor fi desfășurate în Europa de vest. „De acum înainte, germanii trebuie considerați adevărații noștri dușmani”, remarcă Louvois furios, adresându-i-se lui Vauban, care își concentra din ce în ce mai mult talentele sale defensive la frontiera răsăriteană a Franței. S-a dovedit că Louvois are dreptate în iulie 1686, când împăratul și mai mulți principii germani s-au aliat cu Suedia și Spania, formând Liga de la Augsburg în vederea contracarării agresiunii franceze.

În acest răstimp, Franța a fost greu lovită de o recesiune a comerțului și de recolte dezastruoase. Conștiinciosul succesor al lui Colbert, Le Peletier, a cerut reduceri ale cheltuielilor guvernului. Prin urmare, Ludovic își putea permite să cheltuiască mai puțin de 50 de milioane de livre pe an pentru armată și fortificații în perioada 1685–1687, comparativ cu 70 de milioane între 1680 și 1684. În plus, starea de sănătate și disciplina soldaților erau subminate de politica lui Louvois, care îi folosea la construirea palatelor și la devierea râurilor pentru fântâni. Nu se putea plăti construcția unor corăbii noi pentru flotă. Franța pierdea și războiul tehnologic. Exilații hughenoti divulgaseră englezilor și olandezilor secretul obuzului inventat de francezi, în vreme ce nu mai erau timp și nici bani spre a se echipa armata franceză cu modelul îmbunătățit de muschetă cu cremene și cu baionetă atașabilă.

Acțiunile lui Ludovic trebuie evaluate în acest context de anxietate și pesimism. O grijă deosebită stârneau Philippsburg și Köln. Philippsburg se afla în mâinile împăratului și amenința Alsacia Inferioară, mai ales Strاسبourgul, care reprezenta cea mai dragă captură a lui Ludovic. Toate pregătirile lui Vauban erau în primejdie dacă Philippsburg nu era al francezilor. Arhiepiscopia din Köln era la fel de importantă. Era un avanpost catolic într-un teritoriu protestant. Era vitală din punct de vedere geografic și strategic, de exemplu, oferindu-i lui Ludovic al XIV-lea acces spre Olanda în 1672. De pe vremea lui Mazarin, arhiepiscopul de Köln fusese o marionetă a francezilor, iar cel ce ocupa postul acum, Maximilian Henric de Wittelsbach, era de încredere, fiind ținut pe linia dorită de către asistentul său pro francez Wilhelm Egon von

Fürstenberg. Dar Maximilian Henric era în vârstă și nu se putea spera că va mai trăi mult.

Din păcate pentru Franța, Ludovic al XIV-lea și-a complicat problemele prin adăugarea unei dimensiuni religioase. Mai întâi, în octombrie 1685 el a revocat Edictul din Nantes, anulând toleranța de care se bucuraseră protestanții francezi din 1598. Scriitorii protestanți au exagerat rezultatele acestei măsuri (vezi pagina 91), dar acest lucru a constituit cu siguranță un dar pentru propagandiștii antifrancezi din Germania, Olanda și Anglia. A provocat totodată emigrarea a zeci de mii de soldați și marinari protestanți care au îngroșat rândurile dușmanilor Franței. În al doilea rând, Ludovic s-a implicat într-un conflict de lungă durată și dăunător cu papalitatea. Acest conflict a crescut în intensitate în noiembrie 1687, când, la ordinele lui Ludovic, ambasadorul francez a refuzat să coopereze cu Vaticanul în campania de stârpire a răufăcătorilor care exploatau imunitatea diplomatică. Papa Inocențiu al XI-lea a ripostat excomunicându-l public pe ambasadorul francez și pregătindu-se să-l excomunique pe Ludovic însuși. Acesta a contraatacat prin propagandă, afirmând că prejudecățile antifranceze ale papei țineau de nebunie. În plus, așa cum abia aștepta, cel mai vârstnic fiu al Bisericii a recurs la violență împotriva Sfântului Părinte. Ludovic a îngrozit întreaga Europă punând mâna pe statul papal de la Avignon, din sudul Franței.

Adevărata nebunie a conflictului lui Ludovic al XIV-lea cu Roma a devenit evidentă la 3 iunie 1688, când Maximilian Henric, arhiepiscopul de Köln, a murit în mod inoportun. Căci nu numai că numirea noului arhiepiscop trebuia să fie confirmată de papă, dar, totodată, în cazul în care alegerea era discutabilă, papa avea ultimul cuvânt. Candidatul lui Ludovic era omul plătit de francezi, von Fürstenberg. În mod inevitabil, imperialii au ales un candidat – pe Iosif-Clement de Bavaria, în vârstă de 17 ani, fratele principelui elector. În cele din urmă, adunarea canonicilor din catedrală a votat în mod neconcludent, drept care cazul a fost trimis la Roma.

Trebuie subliniat încă o dată că, din punctul de vedere al lui Ludovic al XIV-lea, nu era vorba de o furtună într-un ecleziastic pahar cu apă. Securitatea franceză depindea de alegerile din Köln. Prin urmare, Ludovic s-a străduit să aibă câștig de cauză în fața papalității. Reacția sa normală ar fi constat în mituirea papei. Dar, din

păcate, Inocențiu al XI-lea era vestit ca incoruptibil. De aceea Ludovic a încercat să-l liniștească pe Inocențiu. El a trimis un negociator, pe marchizul de Chamlay, spre a face concesii și a explica motivul pentru care papa trebuie să-l sprijine pe candidatul francez. El urma să scoată în evidență faptul că vârsta candidatului imperial era de doar 17 ani, în timp ce, pe de altă parte, Fürstenberg era un prelat cu experiență și cu o calificare adecvată. În plus, Chamlay urma să transmită următorul mesaj din partea stăpânului său:

- 1 Orice refuz din partea Sanctității Sale de a da bulele necesare nu va face decât să declanșeze un război în imperiu, căruia cu greu i se va putea pune capăt și care va duce la pierderea tuturor avantajelor obținute de creștinătate și care au fost
- 5 garantate doar din cauză că eu nu am dorit să profit de pe urma împrejurărilor favorabile spre a emite pretenții în numele Coroanei mele asupra statelor învecinate... în vreme ce forțele împăratului erau ocupate în Ungaria.

Nu vom ști niciodată cât de eficientă ar fi fost această abordare nu tocmai subtilă, căci papa a refuzat din capul locului să-l primească pe Chamlay. Prin urmare, Ludovic s-a pregătit să folosească forța. Un cardinal francez a fost instruit să-i citească papei un document care anunța sosirea iminentă a armatei franceze în Italia, care îl va pedepsi pentru atitudinea sa nerezonabilă; papa urma să fie singurul vinovat pentru vărsările de sânge care vor urma. Inocențiu al XI-lea a ascultat cu atenție documentul și, după două zile, la 18 septembrie 1688, i-a acordat tânărului Iosif-Clement arhiepiscopia Kölnului.

Ludovic se decisese că forța reprezenta acum singurul răspuns la felurile sale probleme. Invadarea Italiei a fost însă amânată datorită unei acțiuni militare la frontiera răsăriteană a Franței, unde se considera a fi pericolul cel mai acut. Ludovic a publicat un alt document justificativ, de această dată adresat împăratului. Regele preacreștin era pe punctul de a recurge la arme împotriva dorinței sale, cu intenții complet defensive; singurul lucru pe care și-l dorea era ca armistițiul de la Regensburg să devină permanent. El regreta că trebuie să apeleze la arme câtă vreme împăratul încă se lupta cu

turcii. Dacă s-ar fi iscat vreun război, acesta ar fi fost în întregime din vina dușmanilor lui Ludovic, îndeosebi papa, împăratul și principii germani. Ludovic le-a acordat dușmanilor săi răgaz spre a fi de acord cu negocieri semnificative până în ianuarie 1689.

Nu e nevoie să ne punem întrebări în privința sincerității lui Ludovic atunci când pretindea că intențiile sale sunt defensive, că dorea să negocieze, că va fi mulțumit dacă dușmanii săi vor confirma înțelegerea de la Regensburg. Dar el a încurcat itele, emițând amenințări care aveau o eficacitate din ce în ce mai mică. Iar acum își anula argumentația recurgând la forță înainte de expirarea ultimatumului pe care îl acordase dușmanilor săi. Fără îndoială că această nouă inițiativă era menită să fie o altă operație limitată, al cărei scop era acela de a face mai puțin probabil un război major. Dar Ludovic al XIV-lea a provocat războiul pe care încerca să-l evite.

La început, totul a decurs bine pentru francezi; la sfârșitul lunii septembrie 1688, a început asediarea orașului Philippsburg, care a fost cucerit la 29 octombrie. A fost o realizare spectaculoasă. În plus, a urmat un șir de victorii franceze în Palatinat. Cu toate că nu a putut fi cucerit și Kölnul, au fost ocupate mai multe locuri importante, precum Mannheim, Heidelberg și, mai la sud, arhiepiscopia Trierului. Frontiera răsăriteană a Franței era acum mai sigură ca niciodată.

Totuși, aceste neîndoielnice succese au fost umbrite de uluitoarea campanie în Anglia a lui Wilhelm de Orania. Spionajul francez era la curent cu faptul că această expediție reprezenta o posibilitate. De-a lungul verii anului 1688, Wilhelm își desfășurase în mod abil armata la Nijmegen spre a-i lăsa pe francezi pradă confuziei, căci el era bine plasat fie spre a interfera cu planurile franceze de pe Rin, fie spre a porni contra aliatului lui Ludovic, regele Angliei. Când, în cele din urmă, Ludovic a trecut la acțiune, atacând Philippsburgul, tabăra olandeză a respirat ușurată. La 8 octombrie, Wilhelm a convins Statele Generale să-l sprijine în invadarea Angliei. La 11 noiembrie a ridicat ancora. La sfârșitul anului a debarcat, a neutralizat forțele armate engleze, l-a izgonit pe socrul său din țară și a aranjat ca el și soția sa să fie încoronați ca monarhi comuni ai Angliei. Raportul de forțe se schimbase.

Ludovic al XIV-lea a fost criticat pentru că permisesese să aibă loc invazia lui Wilhelm și „Revoluția glorioasă” care a urmat. Bineîn-

teles, din perspectivă istorică, este clar că Ludovic ar fi trebuit să-și păstreze amenințarea la adresa Provinciilor Unite spre a descuraja o invazie a Angliei, căci aliatul lui Ludovic, Iacob al II-lea, s-a dovedit a fi incapabil să-și poarte singur de grijă. Într-adevăr, dacă Ludovic ar fi fost cu adevărat isteț, n-ar fi trebuit să invadeze Olanda în toamna lui 1688, în loc de primăvara lui 1672?

Dar Ludovic nu merită această critică. Hotărârea lui de a iniția o ofensivă împotriva Germaniei și de a-l lăsa pe Wilhelm de Orania să-și vadă de ale lui era realistă. Nimeni n-ar fi putut prezice evenimentele care se desfășurau acum în Anglia, căci șansele nu erau de partea succesiunii lui Wilhelm. Faptul că a evitat flota engleză, că și-a condus greoaia sa armada prin furtunile de noiembrie (ce vreme și-a ales!), că a acostat pe un țărm ocupat de inamic (cea mai dificilă operație de la Cezar la Montgomery) – toate acestea sfidau orice predicție. În mod asemănător, când Iacob al II-lea a încununat o uluitoare paradă de stupiditate prin fuga sa, lăsând cu amabilitate regatul uzurpatorului lui, Ludovic a fost uimit și consternat, în mod firesc. El avea toate motivele să pună la îndoială dacă Wilhelm, care în mod normal era extrem de precaut, va invada, dacă va ajunge cu bine, dacă va reuși să încheie o înțelegere satisfăcătoare cu Iacob al II-lea (căci el nu putea folosi violența față de tatăl soției sale) sau cu englezii cei xenofobi.

Ludovic al XIV-lea a greșit în momentul în care și-a amplificat problemele într-o manieră ce devenise tipică. Spre a-și întări sistemul defensiv de la frontieră, Ludovic a acceptat sfatul lui Louvois de a se retrage din Palatinat, devastându-l între decembrie 1688 și mai 1689; această nefericită parte a Germaniei, inclusiv Worms, Speyer și Heidelberg, a fost rasă până la temelii. Efectul acestei politici raționale, dar nemiloase a fost dezastruos în ce privește opinia publică germană. Războiul este întotdeauna o meserie respingătoare, dar această săvârșire a unor atrocități deliberate a fost percepută ca depășindu-le pe cele convenționale ale războiului. Bluche subliniază că și alți comandanți militari, precum Carol al XII-lea al Suediei și Marlborough, au recurs la tactici similare. Dar contemporanii credeau că inițiatorul lor este Ludovic.

Cu toate acestea, atunci când se iau în considerare originile Războiului de nouă ani, Ludovic trebuie să fie achitat de vina de a-l fi

provocat în mod deliberat. El nu era nici ațâțător la război, nici megaloman. Nu ținea monarhia mondială, și nici măcar dominația asupra Europei. Cu atât mai puțin își dorea războiul prelungit și costisitor care a devenit realitate. Gândirea lui era pur defensivă, obiectivele sale erau rezonabile și în interesul adevărat al Franței. Adevărata acuzație la adresa Regelui Soare este aceea că a fost stupid. Căci pe parcursul acestor ani Ludovic nu și-a dat seama de impactul acțiunilor sale asupra altora. Nu a reușit să vadă cât de necinstite erau justificările pentru reuniuni. Nu a putut să-și dea seama cât de găunoase păreau autofelicitățile pentru reținerea sa, atâta vreme cât împăratul era prins în lupta pe viață și pe moarte cu otomanii. Devastarea Palatinatului a avut urmări la care nu s-a gândit niciodată, la fel și în încercările sale de a-l intimida pe papă. Ludovic s-a grăbit să recurgă la forță și să pună mâna pe noi teritorii; acestea au fost mijloacele prin care și-a rezolvat întotdeauna problemele. Când Bluche susține că „spre deosebire de Wilhelm de Orania, Ludovic nu a avut instinctul de prădător”, contemporanii ar fi putut replica: „Ai fi putut să ne înșeli”.

2 Războiul de nouă ani, 1688–1697

Războiul de nouă ani a fost îngrozitor – o încheștare neconcludentă care a provocat multe pierderi de vieți omenești și distrugerii. Pe câmpurile de luptă îmbibate de sânge din Flandra s-a ajuns într-un impas. Iar în vreme ce pe mare existau ocazii pentru acțiuni decisive, nici una dintre conducerile celor două armate nu avea viziunea de a le folosi. Totuși, soarta a fost decisă cu siguranță în Insulele Britanice. Wilhelm de Orania, acum Wilhelm al III-lea, și-a eliminat rivalii la precarul său tron. Revoltele puse la cale de iacobiți (sprijinitorii exilatului Iacob al II-lea) au fost reprimare în Scoția, în timp ce o provocare irlandeză, condusă de Iacob în persoană și sprijinită de Ludovic al XIV-lea, a fost, de asemenea, sortită eșecului.

Felul în care s-a purtat Ludovic cu Iacob al II-lea arată calitățile și defectele sale. Nimeni n-ar fi putut fi mai binevoitor față de monarhul detronat. Din milă față de un om lovit de ghinion și din solidaritate față de un alt rege, Ludovic i-a dat lui Iacob palatul de la Saint-Germain și bani spre a-l întreține. „Iată locuința voastră”, i-a

zis Ludovic lui Iacob. „Când voi veni aici, voi fi oaspetele vostru tot așa cum voi veți fi al meu când veți veni la Versailles.“ Pe de altă parte, Ludovic a judecat greșit sprijinind încercările lui Iacob de a-și redobândi tronul. Curtenii francezi l-au „citit” pe Iacob al II-lea: „când vorbești cu el, îți dai seama de ce se află aici”. Pe de altă parte, Ludovic al XIV-lea îl socotea în mod clar pe Iacob al II-lea un cal câștigător; aidoma unei persoane împătimate după pariuri, el irosea bani, oameni și timp pentru o cauză pierdută. Ludovic îi asculta mult prea mult pe Iacob și pe tovarășii săi de exil care pierduseră contactul cu Anglia, dar care continuau să creadă că restaurația iacobită era iminentă.

În 1689–1690, Ludovic a investit în campania irlandeză bani, oameni și corăbii care ar fi putut fi trimiși în altă parte. Cu toate că flota franceză s-a comportat onorabil în bătăliile de la Bantry Bay și Beachy Head, Iacob al II-lea s-a dovedit a fi un conducător incapabil, irlandezii catolici au luptat fără consecvență, iar Wilhelm al III-lea a câștigat cruciala bătălie de la Boyne (10 iulie 1690). „Irlandezii au fugit!”, striga Iacob al II-lea în timp ce galopa spre Dublin. Riscând foarte mult, flota franceză i-a adus pe Iacob și pe adepții săi înapoi la Saint-Germain.

În acest răstimp, Franța se confrunta cu o formidabilă coaliție continentală, Prima Mare Alianță. Olandezii au declarat război în noiembrie 1688. După șase luni, li se alăturaseră imperiul, Brandenburgul, Spania, Anglia și Bavaria. Savoia a devenit membră a coaliției în iunie 1690. Matematic vorbind, Franța era depășită numeric: 220 000 de oameni luptau cu 150 000. Totuși, Franța poseda avantajul unei comenzi unificate, în timp ce coaliția alcătuită din dușmanii ei era dezavantajată de neîncredere reciprocă, confuzie și scopuri contradictorii. Ludovic al XIV-lea l-a rechemat pe Luxembourg, care s-a dovedit a fi cel mai bun general din ambele tabere. În plus, armata era administrată eficient de către Louvois, iar flota de Seignelay. Prin contrast, codașul coaliției era Wilhelm de Orania. „Ce curajos e, pe tot ce am mai sfânt că merită coroana!”, exclamau englezii săi în timp ce Wilhelm îi conducea în bătălie. Însă era un strateg nefericit și lipsit de imaginație, care avea ghinionul să aibă subordonați nepotriviți și trupe prost instruite; probabil că este unul dintre cei mai frecvent învinși generali din istorie.

Soldații lui Ludovic al XIV-lea au susținut campanii încununate de succes în Italia și Spania. Dar în Flandra, cel mai important teatru de luptă, situația se afla într-un impas deznădăjduit. Aveau loc „multe marșuri și contramarșuri”, după cum se spune, în vreme ce înaltele comandamente rivale își asediau unul altuia fortărețele. Armatele franceze aflate sub conducerea personală a lui Ludovic au cucerit Namur în 1692, dar datorită incompetenței comandantului francez Villeroy, Wilhelm al III-lea l-a recucerit după trei ani – probabil cea mai mare realizare militară a sa. Luxembourg l-a învins pe Wilhelm al III-lea la Steenkirk și Neerwinden, ceea ce i-a oferit lui Ludovic al XIV-lea o „enormă satisfacție”, dar acestea nu erau niște victorii decisive.

Cele mai dramatice evenimente s-au întâmplat pe mare. Până în mai 1692, flota franceză, comandată de Tourville, a dominat Canalul Mânecii. Dar un comitet de „experți” de pe uscat, din care făcea parte și Iacob al II-lea, au dat de înțeles că Tourville este un laș și l-au șantajat moral spre a accepta bătălia cu o flotă engleză superioară, în rada portului Hougue. Francezii au fost copleșiți. Iacob al II-lea, uitând ce tabără trebuia să sprijine, nu s-a putut abține să nu aplaude dibăcia flotei engleze, pe care o comandase el însuși în vremuri mai fericite. Când amiralul învins s-a întors la Versailles, curtenii se așteptau să fie pedepsit. Dar Ludovic al XIV-lea nu era un patron meschin:

- 1 Sunt mulțumit de comportamentul vostru și de cel al întregii flote; am fost învinși, dar ați câștigat glorie, atât pentru voi, cât și pentru națiune. Ne-a costat câteva corăbii, dar această situație va fi remediată anul viitor și cu siguranță vom birui
- 5 dușmanul.

Așa s-a și întâmplat. După ce a primit bastonul de mareșal, Tourville a câștigat în 1693 bătălia de la Lagos*, în urma căreia 75 de corăbii olandeze au fost distruse sau capturate. În anul următor, fostul pirat Jean Bart a alungat o forță olandeză de escortă mai puternică decât el și a capturat un convoi alcătuit din 30 de corăbii cu grâne – prima

---

* Capul St. Vincent, Portugalia (n.r.).

dintre cele două victorii navale franceze de la Texel. O medalie care comemorează această victorie are ca legendă: „Franța aprovizionată cu grâu de către rege, după înfrângerea unei escadre olandeze”. A fost o epocă glorioasă pentru flota franceză; la sfârșitul războiului, ea se lăuda cu 137 de nave de linie. Francezii au pretins că au capturat sau distrus, pe parcursul războiului, peste 5 000 de corăbii comerciale engleze și olandeze.

Însă în realitate Franța era lipsită de grâu. Iernile din 1693 și 1694 fuseseră aspre. Țăranii erau ruinați din cauza impozitelor. Ludovic își epuizase toate ideile de finanțare a viitoarelor campanii. În 1696 el și-a divizat dușmanii făcând pace cu Savoia; Casale și Pinerolo au fost predate, iar nepotul regelui, ducele de Burgundia, s-a căsătorit cu o prințesă savoiaardă. Această lovitură diplomatică a zguduit coaliția, ai cărei membri erau la fel de sleiți ca și Franța. La Ryswick a avut loc o conferință de pace în mai 1697, iar termenii ei au fost conveniți în septembrie.

Prin Tratatul de la Ryswick Ludovic al XIV-lea păstra partea franceză a regiunii Hainault, dar ceda celelalte cuceriri din Flandra făcute după 1678. În mod asemănător, el a renunțat la Luxemburg și Philippsburg, cu toate că i s-a permis să păstreze Alsacia Inferioară, inclusiv Strasbourg. A înapoiat Lorena ducelui ei și Avignonul papei. A trebuit să-și recunoască eșecul în a controla Kölnul. Cu alte cuvinte, cu excepția Strasbourgului, Franța a pierdut toate cuceririle făcute de Ludovic după pacea de la Nijmegen, ca urmare a reuniunilor și a celorlalte ofensive ale sale. Franța a înapoiat de asemenea Barcelona Spaniei și cuceririle sale din Canada Angliei. Ludovic a suportat umilința de a trebui să-l recunoască pe Wilhelm de Orania drept „Majestatea Sa Wilhelm al III-lea, rege al Marii Britanii”.

Bluche îl laudă pe Ludovic al XIV-lea pentru moderația sa și pentru disponibilitatea de a încheia pacea. El citează satisfacția lui Ludovic la încheierea tratatului:

- 1 Strasbourg, unul din principalele bastioane ale imperiului și ale ereziei, unit pe vecie cu Biserica și Coroana mea; Rinul stabilit ca barieră între Franța și Germania; și, lucrul cel mai important pentru mine, practicarea adevăratei religii, autorizată printr-un

- 5 angajament solemn luat de suverani de diferite religii, acestea sunt câștigurile recentului tratat.

Într-adevăr, problema era că principii germani erau pregătiți să acorde catolicismului toleranța pe care Ludovic nu o acorda protestantismului. Totuși, Bluche pare să fi luat de bună propaganda franceză. Adevărul este că Franța era prea sleită spre a mai continua războiul. În plus, toți ochii erau îndreptați către Madrid, unde Carol al II-lea era, în sfârșit, cu adevărat pe patul de moarte. Ludovic dorea să se pregătească de acțiune.

Cât despre dușmanii Franței, în urma Războiului de nouă ani ei dobândeau alte lucruri, mai puțin tangibile decât cele menționate la Ryswick, dar care erau la fel de importante. O semnificație imensă o avea faptul că se pusese capăt, în fine, aroganței și agresiunii franceze. Lucru de o și mai mare importanță, alianța funcționase în mod inegal, dar surprinzător de eficient. În caz de necesitate, ea ar fi putut fi reactivată. Mai presus de orice, Wilhelm al III-lea jucase rolul de moașă la nașterea unei mari puteri. Anglia nu mai era o insulă îndepărtată pe care puterile continentale o puteau trata cu superioritate sau o puteau ignora. Forțele ei armate jucaseră un rol major în războiul european. Cu toate că nu era un geniu militar, Wilhelm îl descoperise și îl promovase pe Marlborough – care era un geniu. Acest lucru dovedea o capacitate de înțelegere deosebită a regelui, căci el nici nu-l simpatiza pe Marlborough, nici nu avea încredere în el. Wilhelm făcuse o „perfuzie cu sânge proaspăt” armatei engleze, îmbunătățindu-i echipamentul și sprijinind arme precum artileria și serviciile medicale. Ar fi fost cu adevărat un oponent formidabil dacă ar fi avut loc din nou lupte. În sfârșit, întemeierea Băncii Angliei și stabilirea datoriei naționale în 1694 dăduseră guvernului posibilitatea de a lua cu împrumut bani cu dobânzi scăzute. Acum, spre deosebire de Franța, războaie de amploare puteau fi finanțate fără a se recurge la împrumuturi cu dobânzi mari și la vânzarea de slujbe pe scară mare. În plus, prin faptul că investeau în Banca Angliei, englezii susțineau tabăra antiiacobită; unde le era averea, tot acolo le era și inima.

Ludovic al XIV-lea convinsese un larg spectru al opiniei europene că era nevoie să opună rezistență Franței. Aceasta este

explicația atât a formării, cât și a durabilității Primei Mari Alianțe, care adusesese Franța într-un impas și făcuse să se încheie Tratatul de la Ryswick. Clasa de mijloc engleză și comercianții olandezi îl urmau pe Wilhelm de Orania în cruciada sa antifranceză nu pentru că îl iubeau, ci pentru că simțeau că este în interesul lor să facă acest lucru. Aceeași situație era în Germania. Nimic nu a fost mai semnificativ decât eșecul înregistrat de Colbert de Croissy atunci când a vrut să reînvie un partid francez al principilor germani între 1689 și 1693. Peste șase milioane de livre au fost cheltuite în această încercare de a-i diviza pe dușmanii Franței. Dar, asemenea englezilor și olandezilor, germanii se temeau acum de regele Franței. Protestanții au fost îndepărtați din pricina persecutării hughenotilor, iar catolicii de conflictul lui Ludovic cu Roma. Toți germanii își aduceau aminte de reuniuni și de devastarea Palatinatului. În acest context, Ludovic al XIV-lea s-a consacrat moștenirii spaniole.

3 De la Ryswick la Haga, 1697-1702

Timp de cinci ani după semnarea tratatului de pace de la Ryswick succesiunea spaniolă a dominat Europa. Existența lui Carol Suferindul, un mort viu, care sfidase medicina atâta vreme (vezi pagina 132), se apropia de sfârșit. Nefericitul suferea acum de hidropizie. Totuși, el își va surprinde încă o dată contemporanii. Într-un testament făcut cu puțin înainte de a muri, de ziua Tuturor sfinților 1700, Carol al II-lea i-a oferit lui Ludovic al XIV-lea tot ceea ce acest ambițios monarh vânase de-a lungul unei jumătăți de veac.

De atunci există controversa dacă Ludovic al XIV-lea a reacționat realizându-și în mod decisiv și dramatic propriul scop. Căci acum Ludovic făcea anumite demersuri care îi jigneau pe vechii săi dușmani, puterile Marii Alianțe. A urmat un alt război lung și dezastruos, culminând cu divizarea imperiului spaniol. Totuși, unii istorici au susținut că acest război era inevitabil și că măsurile presupus stângace și indifferente luate de Ludovic nu au contat decât într-o mică măsură. Spre a înțelege aceste probleme, este esențial să sesizăm înșiruirea de evenimente ce au avut loc între pacea de la Ryswick și izbucnirea războiului pentru succesiunea spaniolă. Există un rezumat într-un appendice la sfârșitul acestei secțiuni.

Până la moartea lui Carol al II-lea, Ludovic al XIV-lea a acționat cu multă discreție. Acest lucru era motivat, în parte, de faptul că Franța era prea sleită pentru ca să-și mai găsească rostul o politică agresivă sau riscantă. În plus, Ludovic era influențat de către vicleanul și precautul Colbert de Torcy, care a fost secretar de stat pentru afacerile externe din 1698 până în 1715. Torcy, un alt membru al dinastiei Colbert, era în plus ginerele lui Pomponne, așa încât diplomația făcea parte cu siguranță din educația sa. Pe măsură ce Ludovic îmbătrânea, Torcy prelua din ce în ce mai mult din administrarea zilnică a politicii externe franceze, contrafacându-i nu numai semnătura, ci și scrisul. Cu toate acestea, Ludovic nu a lăsat niciodată din mână luarea deciziilor majore.

Nu e nevoie să punem sub semnul întrebării sinceritatea dorinței lui Ludovic de a evita alte conflicte și nici cea a lui Wilhelm al III-lea. Problema era foarte clară: Carol al II-lea va muri în scurtă vreme, fără a lăsa moștenitori, și nici nu existau alți membri legitimi ai familiei regale spaniole care puteau urma la tron. Două familii regale europene au emis pretenții la tronul Spaniei – Habsburgii austrieci și Bourbonii francezi. Cu toate că Spania nu mai era forța internațională care fusese odinioară, mărimea și bogăția imperiului ei erau vaste: Spania, Indiile, o mare parte din Italia și Țările de Jos spaniole. Dacă una dintre cele două dinastii dobândea întregul imperiu spaniol, raportul de forțe în Europa ar fi fost răsturnat. Atât Wilhelm, cât și Ludovic își dădeau seama de acest lucru și prin urmare încercau să aranjeze o împărțire care ar fi păstrat pacea Europei.

Primul tratat de împărțire din octombrie 1698 a fost admirabil de realist. Nepotul împăratului Leopold, Iosif Ferdinand de Bavaria, urma să primească partea leului: Spania, Indiile, Țările de Jos și Sardinia; arhiducele Carol, cel de-al doilea fiu al lui Leopold, urma să primească Milanul, iar Delfinul urma să moștenească alte teritorii italiene, pe care Ludovic ar fi încercat cu siguranță să le folosească drept părți negociabile spre a-și îmbunătăți *le pré carré*. Marea atracție a acestei soluții era aceea că tatăl lui Iosif Ferdinand era un Wittelsbach și prin urmare nici Franța, nici imperiul nu ar fi fost întărite. Din nefericire, la câteva luni după aceea, Iosif Ferdinand a murit de variolă.

Prin urmare, Ludovic și Wilhelm au trebuit să o ia de la început, dar de această dată într-un context mai dificil. Leopold semnase pacea de la Karlowitz (26 ianuarie 1699), care l-a scăpat în sfârșit de amenințarea otomană și i-a dat posibilitatea să se concentreze asupra Europei occidentale. El dezaprobase cu tărie orice planuri de divizare a imperiului spaniol. La fel făcuse și Carol al II-lea – și ar fi fost cu adevărat mai înțelept să fi implicat mai mult în discuții curțile habsburgice. Cu toate acestea, Torcy și pensionarul* Heinsius, în numele lui Ludovic al XIV-lea și al lui Wilhelm al III-lea, au trecut din nou la lucru și au dat formă celui de-al doilea tratat de împărțire. Arhiducele Carol urma să primească Spania, Indiile și Țările de Jos; partea Delfinului urma să fie constituită din toate teritoriile italiene, cu excepția Milanului, care urma să-i revină ducelui de Lorena, care va ceda ducatul său Franței. Când detaliile tratatului le-au fost divulgate împăratului și lui Carol al II-lea, amândoi au refuzat cu fermitate să-l accepte. Această situație nesatisfăcătoare l-a determinat pe regele Spaniei să facă un testament.

La moartea lui Carol al II-lea, conținutul testamentului său a lovit Europa cu puterea unei bombe. El i-a lăsat întregul imperiu ducelui Filip de Anjou, nepotul lui Ludovic al XIV-lea, cu clauza ca tronurile Franței și Spaniei să nu se unească niciodată. Dacă Filip va refuza această extraordinară moștenire, ea urma să-i revină arhiducelui Carol. Nu există absolut nici un motiv să punem la îndoială mirarea lui Ludovic al XIV-lea, căci Carol al II-lea îl disprețuise întotdeauna pe Regele Soare. Într-adevăr, ambasadorul francez a relatat o dată că ura lui Carol față de Franța era vecină cu nebunia. Curtea sa era la fel de paranoică în ura sa față de tot ceea ce era francez. Nepoata lui Ludovic al XIV-lea, Marie-Louise, prima soție a lui Carol, avusese parte de multe necazuri. Fuseseră falsificate niște scrisori spre a se dovedi că ea avea o relație cu un soldat din gardă, papagalii ei fuseseră strangulați pentru că vorbeau franceza, iar ea a fost în cele din urmă otrăvită. Probabil că dintr-un singur motiv Carol i-a lăsat totul lui Filip de Anjou; e de presupus că el realizase că Franța putea apăra imperiul spaniol într-o manieră foarte eficientă. „Dintotdeauna am considerat că Spania se află de partea noastră; nu

* Titlul purtat de guvernatorul provinciei Olanda în secolele XVI-XVIII (n.r.).

m-am așteptat nici un moment ca ei să facă apel la francezi”, se comenta, pe bună dreptate, în Olanda.

Toți ochii erau acum ațintiți asupra Versailles-ului spre a vedea care va fi reacția francezilor. Timp de o lună, Ludovic a cântărit cu grijă alternativele. Torcy s-a pronunțat împotriva acceptării testamentului pe motiv că regele va fi acuzat de puterile maritime că și-a încălcat cuvântul și că se va declanșa un război. Delfinul, Pontchartrain (cancelarul) și doamna de Maintenon – în ale cărei încăperi aveau loc discuțiile – n-au fost de acord. Ei au susținut că nu avea rost să li se ofere Habsburgilor imperiul spaniol; că în cazul în care francezii se hotărau să accepte, nu rezulta în mod necesar un război și că vor exista avantaje financiare considerabile de pe urma „inundării Americii Latine cu stofe din Bretania și cu abanos (sclavi din Africa de vest franceză)”.

În cele din urmă, Ludovic l-a convocat pe ambasadorul spaniol și l-a invitat să-l salute pe ducele de Anjou ca pe regele său. „Pirineii nu mai există!”, a exclamat spaniolul. Dând ușile de perete, Ludovic l-a prezentat pe nepotul său curtenilor cu aceste cuvinte: „Domnilor, iată-l pe regele Spaniei“. Zarurile erau aruncate – sau cel puțin așa părea.

Dar în acest moment înșiruirea evenimentelor era crucială, căci exista posibilitatea ca, dacă Ludovic își va juca cărțile cu rețineră, să se evite războiul. Realitatea este că atât Anglia, cât și Olanda l-au recunoscut cu promptitudine pe Filip al V-lea. Adevărul este că opinia publică din ambele țări se temea de reluarea războiului: „oamenii de aici continuă să fie la fel de proști ca întotdeauna”, spunea Wilhelm la Londra, dezgustat. Poate că dacă Ludovic și-ar fi dat seama de importanța opiniei publice la Londra și Haga, poate că dacă el ar fi înțeles personalitățile lui Wilhelm și Leopold, ar fi evitat greșelile pe care le-a făcut. Dar Ludovic n-a vizitat niciodată Londra și nu s-a întâlnit cu ceilalți monarhi. Indiferent de explicație, Regele Soare a comis trei gafe inutile. În primul rând, la ordinul lui, Parlamentul din Paris a luat act de faptul că Filip al V-lea nu renunțase nicidecum la pretenția sa la tronul francez. Motivul lui Ludovic era probabil acela de a îndepărta de succesiune familia fratelui său și mai puțin de a crea posibilitatea unei noi supraputeri; dar Europa s-a cutremurat. În al doilea rând, în numele nepotului său,

Ludovic a alungat trupele olandeze din cetățile Barierei din Țările de Jos spaniole; olandezii au fost îngroziți. În ultimul rând, Iacob al II-lea era pe moarte. Ludovic, influențat de doamna de Maintenon și socotind că doar Dumnezeu poate să nu țină cont de regulile succesiunii ereditare, l-a înveselit pe clientul său aflat pe patul de moarte recunoscându-l pe fiul acestuia drept Iacob al III-lea. Este greu să ne imaginăm o cale mai sigură de a provoca ostilitatea englezilor.

Cât de dăunătoare au fost aceste măsuri provocatoare? Apărătorii lui Ludovic au subliniat faptul că Marea Alianță de la Haga, coaliția care va îngenuchea Franța, era formată *înainte* ca Ludovic să-l fi recunoscut pe Iacob al III-lea și că, prin urmare, gestul lui Ludovic în favoarea lui Iacob al III-lea nu a provocat războiul. Acest lucru e adevărat. Dar nu este sigur dacă Marea Alianță ar fi pornit în mod necesar la război. E verosimil ca Wilhelm să fi fost în favoarea unei astfel de acțiuni, dar ca rege al Angliei el nu mai era liber să facă ce dorea. Căci fusese obligat să semneze *Act of Settlement*, care restrângea drastic libertatea de manevră a monarhului. În timpul întrunirilor de la Haga, când s-a format Marea Alianță, Wilhelm trebuia să trimită la Londra întrebările referitoare la angajamentele militare ale Angliei. Prin urmare, opinia publică engleză avea o importanță crucială.

În plus, mai există un considerent. Diplomații de la Haga au fost uimiți de înfățișarea lui Wilhelm al III-lea. Când anemicul olandez și-a făcut apariția sprijinindu-se de brațul ducelui de Marlborough, care avea un aer tineresc, cei de față cu greu au putut crede că cei doi aveau aceeași vârstă.

Câteva săptămâni mai târziu, Wilhelm a murit. Deși Ludovic nu putea să prevadă acest lucru, starea proastă a sănătății lui Wilhelm era relatată la Versailles. La ce bun să se inițieze alianța dușmanilor Franței atâta vreme cât principalul ei resort era pe punctul de a ceda? Tratată cu circumspecție, această alianță îndoliată după conducătorul ei avea șanse să se dezintegreze. Dar n-a fost să fie așa. Lipsa de sensibilitate și-a vădit roadele. Pe 15 mai 1702, Marea Alianță a declarat război Franței.

Cât de vinovat a fost Ludovic al XIV-lea? În mod sigur, poate fi exagerată acuzarea sa. Fără îndoială că lăcomia a jucat un rol în

stimularea puterilor care formau Marea Alianță să-și dispute succesiunea spaniolă, un factor care ar fi acționat în orice caz. Dar este imposibil să susținem că felul în care a dirijat Ludovic politica externă după anunțarea în mod public a testamentului lui Carol al II-lea a dovedit o mare inteligență.

Evenimente 1697–1702

Octombrie 1697	Pacea de la Ryswick
Octombrie 1698	Primul tratat de împărțire între Franța, Anglia și Olanda.
Februarie 1699	Moartea principelui elector de Bavaria
Martie 1700	Cel de-al doilea tratat de împărțire.
Noiembrie 1700	Moartea lui Carol al II-lea. Ludovic al XIV-lea a acceptat testamentul.
Februarie 1701	Parlamentul a afirmat drepturile lui Filip la tronul francez. Ocuparea de către francezi a fortărețelor Barierei.
Iunie 1701	<i>Act of Settlement</i> (Actul de reglementare a succesiunii la tron) a îngăduit libertatea de acțiune a lui Wilhelm.
Septembrie 1701	Este semnată Marea Alianță de la Haga. Moartea lui Iacob al II-lea. Ludovic I-a recunoscut pe Iacob al III-lea.
8 mai 1702	Moartea lui Wilhelm al III-lea.
15 mai	Imperiul, Anglia și Olanda au declarat război Franței.

4 Războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei, 1702-1713

Alți zece ani de război și de suferințe urmau să lovească Europa. În scurtă vreme va deveni clar că generalii redescoperiseră arta de a repurta succese în bătălie. Cu toate acestea, nici măcar geniul lui Marlborough nu putea să facă în așa fel încât războiul să fie decisiv. În cele din urmă, totul a fost zadarnic. Cu siguranță nu s-au hotărât multe lucruri în primii doi ani ai războiului, căci cele două tabere erau prea bine echilibrate. Cu toate că flota franceză era în declin, armata era în formă bună. Ea era echipată cu baionete atașabile și cu muschete, iar Ludovic strânsese mai multe regimente. În toial războiului armata franceză număra 400 000 de oameni – o nemai-pomenită realizare în domeniul organizării. Aliații puteau recruta 250 000 de soldați și erau mai bine coordonați decât în războiul trecut datorită abilității diplomatice a lui Marlborough. Avantajele comenzii unificate a francezilor erau echilibrate de succesele aliaților în izolarea Franței. După ce Savoia și Portugalia au trecut de partea aliaților în 1703, Ludovic și nepotul său îl aveau ca aliat doar pe principele elector de Bavaria.

Campaniile nedecise din Italia, Țările de Jos și Bavaria au scos în evidență, în ambele tabere, conflictul dintre precauție și inițiativă. Villars a apărut cu succes Bavaria, învingându-i pe imperiali la Friedlingen și Hoeschtadt, dar el nu putea să-și ascundă disprețul față de timiditatea principelui elector de Bavaria și a trebuit să fie rechemat. Marlborough a manipulat cu abilitate în episcopia din Köln, dar atenția i-a fost distrasă de olandezii care refuzau să acorde permisiunea ca trupele să părăsească propriile cazărmi.

Războiul putea fi câștigat doar cu ajutorul unor inițiative curajoase; aceasta era convingerea lui Marlborough. Dacă olandezii nu erau de acord cu invazia Franței, în acest caz ei trebuiau să accepte o strategie și mai curajoasă. Marlborough imaginase un plan de răpire a armatei anglo-olandeze și de mutare a ei în cealaltă parte a Europei; acolo își va uni forțele cu cele ale imperiului spre a obține victoria decisivă pe care o rataseră de atâta vreme ambele tabere. Planul a mers. Marlborough și-a condus trupele de-a lungul râului Scheldt, apoi, spre uluirea olandezilor, s-a îndreptat către sudul Germaniei, unde s-a întâlnit cu Eugeniu. Împreună, puteau face față

armatei dușmane, la fel de numeroasă, compuse din francezi și bava-rezi. Cele două armate inamice s-au întâlnit lângă sătucul Blenheim, pe malul Dunării (13 august 1704).

Blenheim a reprezentat un punct de cotitură în istoria militară și politică. Marlborough era de părere că desfășurarea armatei franco-bavareze era eronată, în vreme ce planul său de bătălie era un exercițiu clasic, prin care dușmanul este forțat să-și piardă echilibrul. Eugeniu a jucat un rol crucial în ținutirea bavarezilor în flancul stâng. Marlborough însuși a lansat infanteria britanică într-un atac feroce în flancul drept francez, care avea baza în satul Blenheim. În acel moment, Tallard a săvârșit greșeala de a-și trimite trupele de rezervă în apărarea Blenheimului, exact așa cum sperase Marlborough. În acest răstimp englezii câștigaseră teren pe nesimțite în centru, cucerind podurile de peste râu. Prin acest centru slăbit, Marlborough își lansa acum cavaleria, care i-a măturat pe cei ce se opuneau și a cotit la stânga, încercuind flancul drept francez. Douăsprezece mii de francezi s-au predat, inclusiv Tallard, care va fi închis la Nottingham. Acolo a câștigat simpatia clasei de mijloc locale obișnuindu-i cu țelina.

La Versailles nu s-a dat crezare celor petrecute la Blenheim până când adevărul nu a fost confirmat. Desigur, armatele Regelui Soare fuseseră oprite și mai înainte. Dar ideea că o armată franceză a fost învinsă, iar comandantul ei luat prizonier, era greu de conceput. Nimeni nu îndrăznea să-i spună regelui; doamnei de Maintenon i-a revenit sarcina de a-i da vestea că, după cum spune Saint-Simon, „el nu mai era invincibil”. Pe câmpul de luptă învingătorii au ridicat un monument cu inscripția: «Să afle Ludovic al XIV-lea că nimeni nu trebuie numit „cel fericit” sau “cel mare” cât timp se află în viață».

Ca urmare a celor petrecute la Blenheim, Bavaria a fost crotopită și devastată de către aliați, iar prestigiul militar al Franței a fost știrbit în mod iremediabil. În același timp, Gibraltarul a fost cucerit de englezi, iar în lunile următoare arhiducele Carol a invadat Catalonia și Valencia. În iarna 1705–1706, Ludovic al XIV-lea a făcut niște tentative de pace – Spania pentru arhiduce, Lorena și o parte din Țările de Jos spaniole pentru Franța. Aliații au căzut de acord cu Heinsius că oferta lui Ludovic trebuie respinsă.

Într-adevăr, 1706 urma să fie și mai neprielnic pentru Regele Soare. Armatele sale au fost învinse – de trei ori. În mai Marlborough

a câștigat bătălia de la Ramillies împotriva lui Villeroy, un curtean pe care Ludovic îl promovase pentru că era extrem de servil; se zicea că femeile îl socoteau irezistibil, dar dușmanul nu era așa de convins. Ca și la Blenheim, armata franceză a fost desfășurată în mod necorespunzător. Marlborough l-a făcut pe Villeroy să-și trimită rezervele în flancul stâng, apoi a retras trupe din acea parte a câmpului de luptă (ce versatilitate arogantă!), spre a le desfășura în fața flancului drept și a centrului francezilor. O șarjă de cavalerie daneză a făcut să fie un triumf internațional. „Dumnezeu pare a fi uitat tot ceea ce am făcut pentru el”, a comentat Ludovic uimit. „Franța a pierdut Flandra și Brabantul.” Câteva săptămâni mai târziu, Eugeniu a câștigat bătălia de la Torino și după aceea i-a alungat pe francezi din Italia. În acest răstimp, Filip al V-lea a fost izgonit din Madrid, unde, la 25 iunie 1706, arhiducele a fost proclamat suveran, sub numele de Carol al III-lea.

De fapt, acum Bourbonilor începe să le suradă norocul în Spania. Arhiducele și-a dat seama că este imposibil să conlucreze cu aliații săi englezi, Ludovic a trimis administratori și generali capabili spre a-l ajuta pe nepotul său, iar spaniolii, un neam mândru ca întotdeauna, considerau că regele lor făcuse un testament în favoarea lui Filip al V-lea. În plus, arhiducele era sprijinit de eretici, care n-au făcut nici o încercare de a-și ascunde disprețul față de credința catolică. La Versailles au ajuns relatări înfiorătoare despre enormitățile englezilor blasfemiatori; șocat, Ludovic al XIV-lea le-a repovestit ambasadorului spaniol care își freca mâinile și exclama „excelent, excelent – cu cât sunt mai multe, cu atât mai bine”.

Dar punctul culminant va fi atins în nord. Regele a intervenit, numindu-i la comanda armatei franceze atât pe ducele de Burgundia, cât și pe ducele de Vendôme. Ducele de Burgundia era lipsit de experiență, dar era nepotul regelui; ducele de Vendôme era un profesionist care nu accepta deloc amestecul amatorilor. Regele nu se putea hotărî cine să fie comandantul suprem, drept pentru care rezultatul a fost un haos. Marlborough a exploatat situația la Oudenaarde (11 iulie 1708). Spre deosebire de Blenheim și Ramillies, care fuseseră bătălii prestabilite, aceasta era o luptă improvizată, pe fugă. Marlborough nu le-a dat francezilor șansa de a se dezmetici, ci a atacat brusc; ducele de Burgundia a sporit haosul ordonând retragerea

către Ghent, transformând astfel o sângeroasă înfrângere într-o catastrofă. Au urmat căderea orașului Lille și invadarea Franței.

Ludovic al XIV-lea și oamenii săi sufereau acum alte chinuri; iarna 1708–1709. Potârnicurile înghețau pe miriște, vinul îngheța la Versailles, la Paris 24 000 de oameni au pierit datorită frigului. Dezghețuri și geruri alternative au distrus recoltele. Franța se confrunta cu foametea, cete de cerșetori puneau în pericol ordinea publică. Ludovic comenta: „Este foarte ușor de condus un regat dintr-un birou cu ajutorul decretelor; dar nu e simplu atunci când trebuie să sfidezi o jumătate de Europă după pierderea a cinci bătălii importante și iarna atroce a anului 1709”.

Pe acest fundal de înfrângere și dezastru, era logică întoarcerea Franței la masa tratativelor. Într-adevăr, Ludovic era de acum nerăbdător să se termine războiul. El s-a întrecut pe sine spre a-și mulțumi dușmanii. Contrar obiceiului, l-a trimis pe Torcy în persoană – un ministru regal – să negocieze în numele său. Torcy a primit instrucțiuni să accepte retragerea lui Filip al V-lea de pe tronul spaniol, predarea Strasbourgului și a teritoriului din Flandra, recunoașterea reginei Ana, moștenitoarea protestantă a lui Wilhelm al III-lea la tronul englez, expulzarea din Franța a lui Iacob al III-lea și a partizanilor săi. În plus, în ciuda sărăciei Franței, Torcy urma să-l mituiască pe ducele de Marlborough:

- 1 Sunt de acord să-i dați asigurări ferme că îi voi plăti două milioane de livre, dacă prin bunele sale oficii poate obține pentru mine una dintre următoarele condiții: cedarea Neapolelui și a Siciliei pentru nepotul meu, regele, sau dacă nu se poate
- 5 altminteri, doar a Neapolelui... Voi ridica această sumă la trei milioane dacă, în afară de Neapole pentru nepotul meu, el poate face în așa fel încât eu să păstrez Dunkerque, cu portul și fortificațiile sale. Dacă aș fi silit să cedez Dunkerque, îi voi da
- 10 aceeași sumă pentru obținerea Neapolelui pentru nepotul meu și păstrarea Strasbourgului pentru mine. În sfârșit, îi puteți oferi ducelui de Marlborough patru milioane, dacă el aranjează ca Neapole și Sicilia să revină nepotului meu, regele, în vreme ce eu păstrez Dunkerque, cu portul și fortificațiile sale, Strasbourg și Landau.

Având în vedere lăcomia lui Marlborough, mita nu era o soluție prea rea. Dar n-a mers. Într-un amestec de nesăbuintă și cruzime, aliații au respins oferta lui Ludovic, insistând ca, în plus față de celelalte concesiile ale sale, să accepte să fie de față la alungarea propriului său nepot din Spania. Olandezii erau deosebit de intransigenți; poate că își aminteau că Ludovic îi numise „viermi”.

Ludovic a dovedit curaj, refuzând cererile aliaților. Totodată el a dovedit că are fler, adresându-se poporului. Scrisoarea publică din 12 iunie 1709 – chiar dacă era scrisă de Torcy – îi face cinste Regelui Soare.

- 1 Speranța că pacea se va încheia curând este atât de răspândită în regatul meu încât fidelitatea pe care poporul meu a demonstrat-o de-a lungul domniei mele mă obligă să-l informez din ce motiv nu se bucură încă de liniștea pe care doream s-o obțin
- 5 pentru el. Spre a dobândi acest lucru, ar fi trebuit să accept condiții extrem de periculoase pentru siguranța provinciilor mele de la frontieră, dar cu cât am dovedit mai mult o voință și o dorință de a risipi bănuielile pe care dușmanii mei continuau să susțină că le au față de puterea și intențiile mele, cu atât ei
- 10 își înmulțeau pretențiile. Trec sub tăcere propunerea de a-mi alătura forțele celei ale ligii și de a-l sili pe rege, nepotul meu, să-și părăsească tronul... Este împotriva oricărei bune cuviințe chiar și numai faptul de a concepe să-mi ceară să le promit o asemenea alianță. Cu toate că afecțiunea pe care o nutresc față
- 15 de poporul meu nu este mai puțin vie decât cea pe care o am față de propriii mei copii, cu toate că împărtășesc toate relele pe care războiul le-a pricinuit unor supuși atât de fideli și deși am arătat întregii Europe că doresc, în mod sincer, să se bucure de pace, sunt convins că se vor opune ei înșiși unor condiții
- 20 contrare atât justiției, cât și onoarei Franței.

Poate inspirat de aceste cuvinte, care arătau că țara se află în impas, poporul francez și-a sprijinit monarhul. Villars s-a dovedit a fi omul potrivit la locul potrivit. El a acționat cu hotărâre în îngrozitoarea bătălie de la Malplaquet. Din punct de vedere tehnic, aceasta a fost o altă victorie a aliaților, având în vedere că armata franceză a cedat pe

câmpul de luptă în fața dușmanului. Dar în realitate nu a învins nimeni. În cele din urmă, 30 000 de oameni din ambele tabere erau morți sau pe moarte. Francezii se luptaseră cu un curaj disperat și s-au retras în ordine, în vreme ce aliații erau prea sleiți datorită „victoriei” spre a porni în urmărirea lor. Villars, care luptase în primele rânduri, avea un genunchi zdrobit. În chinuri înfiorătoare, el a fost transportat la Versailles, unde a fost întâmpinat ca un erou. Regele l-a vizitat; bătrânul monarh și mareșalul cel rănit au conversat timp de două ore. Amândoi erau siguri că situația se va îmbunătăți.

Ceea ce s-a și întâmplat. Iarna 1709–1710 a constituit un alt coșmar pentru poporul francez, care suferise atât de mult, iar în 1710 aliații și-au păstrat atitudinea intransigentă în privința negocierilor de pace. Totuși luptele din Flandra continuau să justifice meritele deosebite ale strategiei de *pré carré* a lui Vauban; nici măcar Marlborough nu a reușit să pătrundă. În Spania norocul lui Filip al V-lea avea un curs neregulat, dar în cele din urmă Vendôme a reușit să aducă un suflu nou cauzei Bourbonilor. În decembrie 1710 el a învins în două rânduri armatele imperiului. Flota franceză s-a comportat mult mai bine în Oceanul Atlantic decât sunt dispuși istoricii britanici să admită, escortând deseori convoaiele cu aur spaniole prin blocada instituită de Royal Navy și capturând un convoi britanic în largul orașului Rio de Janeiro.

În sfârșit, în iulie 1712, Villars, care se restabilise, a învins în bătălia de la Denain o armată imperială mai numeroasă, condusă de Eugeniu. Francezii au realizat o surpriză tactică ca urmare a unui marș prin flanc bine disimulat, demn de Marlborough. Chiar și atunci când cavaleria franceză traversa râul în spatele lui, Eugeniu tot nu a reușit să-și dea seama ce anume se întâmpla și și-a trimis statul major să ia masa de dimineață. Când a început asaltul Denainului, francezii au reușit în toate, capturând opt tunuri și toate steagurile inamicului. A fost un succes hotărâtor. Olandezii și reprezentanții imperiului făceau tot ceea ce le stătea în putință spre a tulbura negocierile de pace care fuseseră inițiate la Utrecht. Biruința de la Denain i-a convins pe olandezi că victoriile aliate aparțineau trecutului.

Cu mult înainte de aceasta, norocul începuse să-i suradă Franței. Mai întâi în toamna anului 1710, partidul whig a fost înlocuit la putere de partidul tory, care se angajase să pună capăt nepopularului război.

S-a dovedit că însuși Marlborough poate fi înlocuit. Reputația sa a fost distrusă de „scriitorășul” de frunte al partidului tory, Jonathan Swift, iar în decembrie 1711 a fost demis. În acest timp, ministrul de externe britanic avea contacte confidentiale cu Torcy. În cele din urmă, în aprilie 1711, împăratul Iosif I a murit; i-a succedat la tron fratele său, arhiducele Carol, sub numele de Carol al VI-lea. Ar fi fost absurd ca aliații lui Carol să îi susțină cauza în Spania când succesul ar fi putut reînvia Imperiul habsburgic din secolul al XVI-lea al lui Carol Quintul, care stricase raportul de forțe în Europa.

Până la sfârșit, pacea s-a dovedit greu de încheiat, fiind întârziată de argumente referitoare la procedură și prioritate, în vreme ce împăratul continua să pună piedici. Cu toate acestea, la 31 martie 1713 au fost semnate tratate între Franța, Marea Britanie, Olanda, Portugalia, Savoia și Brandenburg-Prusia. Carol al VI-lea și Filip al V-lea s-au opus în continuare unei dezmembrări a imperiului spaniol. În final, totuși, și ei au trebuit să accepte. Filip al V-lea a semnat un tratat cu Anglia și Olanda la 13 iulie 1713, iar împăratul a semnat tratatul de la Rastadt cu Franța la 6 martie 1714.

5 Tratatetele de pace, 1713–1714

Problema care se presupune că a declanșat războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei a fost tranșată în favoarea Bourbonilor: Filip al V-lea a rămas rege al Spaniei. Totuși, el a renunțat la pretenția la tronul Franței, drept pentru care a fost îndepărtată amenințarea unui uriaș imperiu franco-spaniol. Ludovic al XIV-lea a acceptat demolarea fortului de la Dunkerque, de unde pirații porneau incursiunile asupra navelor comerciale anglo-olandeze. El i-a recunoscut pe reprezentanții casei de Hanovra drept succesori de drept la tronul englez și a promis din nou să-i alunge pe iacobiți. A trebuit să renunțe la pretențiile asupra orașelor Luxemburg, Philippsburg, Breisach, Freiburg și Kehl de la frontiera răsăriteană și la Menin, Tournai, Furnes și Ypres, în nord (vezi harta de la pagina 149). Namur și Charleroi i-au revenit principelui elector al Bavariei. Nisa a fost înapoiată ducelui de Savoia în vreme ce Lorena a fost redată ducelui său, care văzuse multe. Totuși, Ludovic a păstrat Lille, Aire

și Bethune printre cuceririle sale nordice și Alsacia, inclusiv Strasbourg, la est.

Țările de Jos care fuseseră mai înainte spaniole reveneau acum Austriei; la fel se întâmpla cu Neapole, Sardinia și Milano. Olanda își păstra cetățile Barierei – Furnes, Ypres, Menin, Ghent, Tournai, Mons, Charleroi și Namur. Râul Scheldt urma să rămână închis navigației, așa fel încât Amsterdamul să nu fie amenințat de Anvers. Principele elector de Brandenburg a fost recunoscut drept rege al Prusiei și a primit Gelderul spaniol.

Anglia a avut câștig de cauză, mai ales în detrimentul Spaniei. Ea a câștigat Gibraltarul și Minorca, plus neprețuitul *asiento* – dreptul de a aproviziona cu sclavi coloniile din Lumea Nouă; Anglia se va îmbogăți de-a lungul secolului al XVIII-lea, când aproximativ trei milioane de sclavi vor traversa Atlanticul în corăbii englezești. De asemenea Anglia a primit de la Franța Golful Hudson, Newfoundland, Acadia și St. Kitts.

Ar putea părea nepotrivită întrebarea dacă războiul a meritat să fie purtat din punctul de vedere al lui Ludovic al XIV-lea, având în vedere faptul că el fusese atacat de către dușmanii săi și nu invers; în ceea ce-l privea pe el, a fost vorba de un război de apărare. Pe de altă parte, prin acțiunile sale provocatoare după acceptarea testamentului lui Carol al II-lea, într-o mare măsură Ludovic a creat premisele războiului. Dacă se admite acest lucru, nu se poate spune că Ludovic a ieșit bine în final. E adevărat, termenii de la Utrecht erau incomparabil mai buni decât concesiile pe care le oferise în 1709 și pe care, în nechibzuința și lăcomia lor, aliații le respinseseră. E adevărat, nepotul său era în continuare rege al Spaniei, deși cu o moștenire redusă. Totuși, toate eforturile, suferințele și privațiunile Franței nu reușiseră să producă frontiere viabile. Olandezii și-au primit înapoi cetățile Barierei. Ludovic și nepotul său au trebuit să accepte în mod public că tronurile Franței și Spaniei nu vor putea niciodată să fie unite – chiar dacă, în particular, Ludovic credea că numai Dumnezeu putea hotărî în asemenea privințe.

Ce efect a avut războiul asupra raportului de forțe în Europa? Pe termen lung, Marea Britanie a avut cel mai mult de câștigat. Vastul ei imperiu din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea își are originea în războaiele contra lui Ludovic al XIV-lea și în pacea de la Utrecht.

Prin contrast, cu toate că nu a fost imediat evident, Olanda era terminată ca mare putere. În mod paradoxal, Spania beneficia de pe urma pierderii multora dintre angajamentele ei de peste mări; acum ea se putea concentra asupra reformei interne și încă poseda bogățiile Lumii Noi. Cu toate că Austria a câștigat de pe urma tratatelor, puterea care s-a afirmat a fost Brandenburg-Prusia.

Dar ce se întâmpla cu Franța? Am evaluat în această lucrare costul plătit de poporul francez pentru războaiele lui Ludovic. Este de ajuns să cităm aici comentariul lui Voltaire referitor la „victoriile” lui Ludovic: „datorită lipsurilor, oamenii mureau în sunetele *Te Deum*-ului”. Totuși, trebuie adăugat că în contextul politicii puterii, războiul, asemenea nevoii, te învață. Este cu siguranță o realitate faptul că recrutarea, echiparea și desfășurarea armatelor lui Ludovic al XIV-lea nu numai că au solicitat sistemul administrativ francez, ci l-au extins și în același timp l-au dezvoltat. Se poate afirma că *le roi bureaucrate* a făcut la fel de mult pentru potențialul militar francez ca și *le roi soleil*. Cuceririle sale teritoriale nu au fost ne semnificative. Cu toate că frontiera nord-estică era încă nestabilizată, Franța era mai întinsă și mai compactă decât în 1661 și avea nucleul unui imperiu ce se întindea peste mări. Dacă urmașii lui Ludovic doreau să facă politica unei mari puteri, el le lăsa moștenire datorii ample, dar cu toate acestea un potențial control ferm.

6 Evaluare – câștiguri și pierderi

Astfel s-au încheiat încercările Regelui Soare de a pune în practică țelurile și idealurile politicii sale externe. Putem spune că a reușit? A slujit el oare interesului poporului său? Și-a apărut el gloria în sensul cel mai larg și mai bun? Dacă verdictul nostru nu este în întregime favorabil, în ce măsură este de vină Ludovic? Sau a fost el victima împrejurărilor, planurile sale fiind zădărnice de nenorocul său sau de răutatea dușmanilor?

În mod limpede, din punctul de vedere al lui Ludovic au existat realizări meritorii. Pe tronul Spaniei fusese pus un Bourbon. Religia catolică era practică la Strasbourg și tolerată în Germania protestantă. În vreme ce Franța fusese bolnavul Europei între 1559 și 1661, fiind deseori exploatată și invadată, nu fusese vorba de așa

ceva în timpul domniei personale a lui Ludovic. E lucru cert că Ludovic a conferit un plus de securitate Franței prin cuceriri de teritorii și construcții de fortărețe. După cum am văzut, el a lăsat urmașilor săi un control ferm.

Când evaluăm în detaliu politica externă lui Ludovic al XIV-lea, criteriul teritorial este instructiv. Cât de mult a reușit în acest sens Ludovic al XIV-lea? Este evident că realizările sale sunt cel puțin respectabile. Au fost dobândite niște teritorii care erau și încă sunt valoroase și importante. Franche-Comté, Dunkerque, Alsacia (inclusiv Strasbourg) și orașele din Flandra – Saint-Omer, Lille și Aire. Peste mări, fuseseră puse temeliiile unui imperiu în America, Indiile Occidentale, Africa și Orientul Îndepărtat.

Pe de altă parte, acest palmares ar fi putut cu siguranță să fie mai bun. Lista teritoriilor dobândite, dar părăsite ulterior este aproape la fel de impresionantă ca și cea a cuceririlor lui Ludovic al XIV-lea. Lorena a fost abandonată doar temporar. Dar ce se întâmpla cu Charleroi, Menin, Ypres și Tournai? Granița de nord a Franței era în continuare dezorganizată și vulnerabilă. Dar ce se întâmpla cu Philippsburg. Breisach, Kehl și Luxemburg? Ludovic avusese sub control aceste fortărețe, apoi fusese obligat să le părăsească. La fel, cuceriri inestimabile făcute în teritoriile de peste mări au trebuit returnate englezilor, olandezilor și portughezilor.

De ce oare atât de multe câștiguri s-au transformat în pierderi? Prin firea lucrurilor, negocierile au loc în cadrul conferințelor de pace și nu trebuie să fim prea aspri cu Ludovic pentru că nu s-a cramponat de toate cuceririle sale; într-adevăr, disponibilitatea sa de a face compromisuri a fost deseori lăudabilă, așa cum a scos rapid în evidență propaganda franceză. Totuși, a existat o lipsă de coerență în felul în care Ludovic a abordat ambițiile sale teritoriale. Având în vedere faptul că destinul teritoriilor spaniole la moartea lui Carol al II-lea a eclipsat toate celelalte probleme europene, n-ar fi trebuit oare diplomația franceză să se concentreze spre a avea cel mai mare beneficiu posibil atunci când s-a produs acest eveniment fericit? Sau dacă urma să fie folosită forța, oare n-ar fi trebuit ca obiectivul să fie identificat cu limpezime și atins cât se poate de rapid și de decisiv? Ne gândim la dobândirea Sileziei în 1740 de către Frederic cel Mare; oricât ar fi fost de imorală, treaba a fost făcută. N-ar fi trebuit oare

Ludovic să cotopească Țările de Jos spaniole în 1667 în același fel, tranșând astfel problema o dată pentru totdeauna? Ar fi putut chiar să împingă frontiera estică și cea nord-estică a Franței către Rin.

Într-adevăr, poate cea mai onestă critică a felului în care Ludovic al XIV-lea a dirijat politica externă este aceea că a fost mediocru atât ca strateg, cât și tactician. În mod sigur, nu iese în evidență ca un conducător prevăzător. Impresia pe care o lasă este aceea a unui oportunist pe termen scurt, exploatând cu succes și câteodată fără milă slăbiciunile oponentilor săi sau profitând la maximum de chilipirurile oferite de soartă sau de chichițele avocațeste ale abilitilor săi sfetnici. Totuși, simțul său tactic era viciat de o slabă cunoaștere a psihologiei elementare. În mod constant, el nu a reușit să anticipeze reacțiile celorlalți monarhi sau ale opiniei publice internaționale. Acțiunile lui Ludovic al XIV-lea reprezentau deseori un dar pentru propaganda inamică, așa încât el era ușor de prezentat ca un viitor cuceritor al lumii și se putea susține cu ușurință că *Nec pluribus impar* avea un sens foarte literal și era îngrozitor de adevărat.

Lipsa de finețe tactică a lui Ludovic al XIV-lea, mai ales în anii 1680, a provocat marea alianță care mai întâi a oprit expansiunea Franței, apoi a învins-o. Această alianță a egalat și în cele din urmă a întrecut resursele militare și navale ale Franței. Impasul din anii 1690 reflectă faptul că raportul de forțe se schimba în dezavantajul Franței. În războiul pentru succesiunea spaniolă a devenit clar că dușmanii Franței își menținuseră avantajul, în timp ce situația Franței continua să se deterioreze. Aceasta este semnificația victoriilor lui Marlborough, pe care le-am descris din acest motiv oarecum în detaliu. Marlborough și Eugeniu erau comandanți talentați ai unor trupe bine echipate și bine instruite. Armata franceză la Blenheim «care era „comandată”, dacă acesta este termenul corect» (Bluche) de către Tallard, a fost învinsă. Același lucru s-a petrecut la Ramillies și Oudenaarde. Villeroy nu-l putea înlocui pe Condé, iar Ludovic nu putea conduce personal războiul cu tăria și flerul lui Louvois. Cu toate că Franța și-a revenit în mod onorabil între 1709 și 1713, costul a fost îngrozitor de mare. În plus, nimic nu putea ascunde impactul acelor înfrângeri sau concesii pe care Ludovic a trebuit să le facă în 1713.

Ludovic al XIV-lea nu a fost singurul conducător din istorie care a produs un dezastru în țara sa datorită unor calcule greșite. Mult admiratul Henric al IV-lea a fost salvat de umilința internațională doar de pumnalul asasinului, în timp ce de câteva ori diplomația ultrainteligentă a lui Richelieu s-a întors împotriva lui. Lista ar putea fi continuată cu ușurință; poate că cel mai bun exemplu este Napoleon. Dacă Ludovic a atras atât de multe acuzații, acest lucru și-ar putea avea explicația în faptul că domnia sa personală a durat atât de mult; pe parcursul unei jumătăți de secol el n-avea cum să nu facă greșeli și i-a fost sortit să se afle încă la cârmă când rezultatele gafelor sale aproape au distrus corabia statului.

Istoricii revizionişti ne fac un mare serviciu descurajând condamnarea isterică a lui Ludovic al XIV-lea, căci firea sa a fost cu siguranță necruțător criticată. E cert că n-a fost singurul căruia îi plăcea războiul. Împăratul Leopold s-a aflat în război vreme de 40 de ani din cei 47 ai domniei sale. Carol al XII-lea al Suediei era un războinic care friza excentricul, preferând „să moară în luptă, nu înconjurat de doctori și femei care bocesc”. Iar Wilhelm de Orania poate fi și el citat în acest sens, într-o măsură mai mare decât ar admite admiratorii săi. Desigur, asupra regilor cu conștiința propriei demnități se făceau presiuni spre a merge la război, iar autoapărarea lui Ludovic este motivată: „Ambiția și gloria sunt întotdeauna de iertat la un prinț”. În plus, cu toate calitățile sale, Ludovic al XIV-lea nu putea prevedea viitorul. Nouă, care avem avantajul perspectivei istorice, ne este clar că Spania se afla în declin și că imperialismul olandez apusese. La fel, suntem înclinați să nu-l luăm în serios pe împăratul Leopold, deși contemporanii îl considerau ambițios și abil. Dușmanii Franței nu erau niște tigri de hârtie, care puteau pur și simplu să fie ignorați.

Dacă cineva s-ar hazarda să emită o judecată, a fost oare vreuna dintre „crimele de război” ale lui Ludovic al XIV-lea la fel de culpabilă precum refuzul dușmanilor săi de a face pace în 1709? Bluche și Hatton subliniază că alți conducători contemporani nu numai că s-au dus la război, ci au și încălcat codurile acceptate de comportament. De ce ar trebui Ludovic să fie pus la stâlpul infamiei pentru devastarea Olandei și a Palatinatului, în timp ce Marlborough a scăpat cu basma curată după devastarea Bavariei, ca să nu mai

vorbim de crimele de război comise de Carol al XII-lea al Suediei și de Petru cel Mare al Rusiei?

Printre istorici se conturează un consens conform căruia politica externă în aparență ofensivă a lui Ludovic al XIV-lea era, în realitate, o urmărire de tip defensiv a intereselor Franței, așa cum le vedea el. Metodele lui Ludovic deseori trădau o lipsă de inteligență, sensibilitate și conștiință, în timp ce prețul pe care trebuia să-l plătească Europa pentru disponibilitatea lui de a recurge la forță era mare. Dar Regele Soare a avut anumite principii, după cum a avut anumite realizări.

Să luăm notițe despre „Ludovic al XIV-lea și politica externă”
(capitolele 6 și 7)

Politica externă a lui Ludovic al XIV-lea este o poveste atât de lungă și de complexă, încât mi s-a părut rezonabil s-o împart în două capitole. În plus, se poate argumenta că armistițiul de la Regensburg a constituit o linie de demarcație, justificând o pauză spre a se face o evaluare. Totuși, majoritatea întrebărilor de examen sunt legate de politica externă a lui Ludovic, în ansamblu. Este limpede că povestea implicării Franței în problemele europene de-a lungul domniei personale își are propria unitate. Prin urmare, vom considera *Ludovic al XIV-lea și afacerile externe* în general din punctul de vedere al luării notițelor și al redactării eseului.

A sublinia importanța unei cunoașteri serioase a faptelor atunci când ne ocupăm de acest aspect este sperfluu. Cu toate acestea, trebuie să subliniem că o înțelegere incompletă a întregii situații va apărea în mod inevitabil atunci când vă redactați eseul. Prin urmare, începeți prin alcătuirea unui rezumat cronologic a ceea ce s-a întâmplat, completându-l pe parcurs. În mod asemănător, trebuie să rezumați tratatele de pace care au pus capăt diferitelor războaie ale lui Ludovic. În acest context este esențială buna cunoaștere a situației geografice. Referiți-vă frecvent la hărțile de la paginile 149 și 189.

Câteodată examinatorii recunosc importanța anului 1684 ca linie de demarcație. Prin urmare, rezumați motivele succesului lui

Ludovic până la data respectivă, apoi „dinții de dragon” pe care i-a sădit sub forma dușmanilor pe care și i-a făcut, a opiniei publice pe care a insultat-o și a provocărilor pe care le-a lansat. La fel, s-ar putea să vi se pună o întrebare referitoare la modul în care Ludovic a abordat succesiunea spaniolă între 1697 și 1702. A irosit oare Ludovic cea mai promițătoare ocazie a domniei sale de a-și realiza scopurile fără un război major? Aveți grijă să rezumați argumentele pro și contra în acest context.

Totuși, partea centrală a notițelor pe care le luați ar trebui să fie constituită de prezentările argumentelor și de materialul necesar pentru susținerea următoarelor aspecte:

1. A implicat Ludovic al XIV-lea Franța în prea multe războaie?
2. A fost el preocupat în mod excesiv de propria sa glorie?
3. Cuceririle teritoriale au justificat vărsările de sânge provocate de agresiunile sale?
4. A dovedit Ludovic al XIV-lea suficient autocontrol și realism în felul în care a condus politica externă?

Să răspundem la întrebări-eseu despre „Ludovic al XIV-lea și politica externă”

1. În ce măsură politica externă a lui Ludovic al XIV-lea din perioada cuprinsă între 1661 și 1684 a creat probleme care au ieșit la iveală între 1684 și 1715?
2. A fost politica externă a lui Ludovic al XIV-lea dintre 1661 și 1697 esențial defensivă sau agresivă?
3. Când și de ce a avut Ludovic al XIV-lea o poziție de superioritate în Europa? Când a încetat această superioritate?
4. Cât de justificat este argumentul că Ludovic al XIV-lea a fost responsabil pentru conflictele din Europa dintre 1684 și 1715?
5. „Între 1661 și 1684 politica externă franceză a fost condusă cu abilitate și succes.” Sunteți de acord?
6. În ce măsură a fost politica externă a lui Ludovic al XIV-lea pusă în mișcare de faptul că el urmărea gloria?

7. „Câștigurile pe care Franța le-a avut de pe urma războaielor lui Ludovic al XIV-lea au fost neglijabile.” Discutați.
8. „Am purtat prea multe războaie.” Era Ludovic al XIV-lea onest cu sine însuși?

Să presupunem că ne referim pe scurt la ultima întrebare („Am făcut prea multe războaie”). Este o întrebare legitimă, cu toate că nu este atât de directă pe cât pare. Evitați cu orice chip capcanele scrierii unei narațiuni; este ceea ce va face un candidat slab pregătit – va scrie o relatare a tuturor războaielor lui Ludovic, ajungând la o concluzie care va începe aproape cu siguranță cu „în acest fel ne dăm seama că...”.

Prin urmare, care este tipul de abordare adecvat? Poate că vor fi de folos următoarele sugestii: în introducere puteți arăta că înțelegeți sensul acestei întrebări. Explicați că există un dezacord printre istorici referitor la întrebarea dacă Ludovic a provocat cu adevărat războaiele, așa cum este prezentat în manualele depășite, revizionistii susținând că războaiele lui Ludovic erau justificate din punctul de vedere al intereselor franceze și că unele dintre războaiele „sale” i-au fost impuse de către dușmani. Evitați în această fază să vă expuneți părerea personală. În cuprins evitați o abordare cronologică. În schimb, dedicați câteva paragrafe propozițiilor care sunt relevante pentru această întrebare: de exemplu „Franța a dobândit câștiguri teritoriale semnificative care s-ar putea considera că justifică războaiele lui Ludovic...”. Există argumente pro și contra lui Ludovic, pe care trebuie să le înșiruiți. Concluzia voastră ar putea include faptul că anumiți istorici pun sub semnul îndoielii că Ludovic ar fi făcut în realitate remarca respectivă. Fie că a făcut-o, fie că nu, în mod sigur se poate organiza o pledoarie de apărare. Nu contează cum răspundeți în cele din urmă la întrebare, cu condiția să dați un răspuns. Un verdict pregătit cu grijă poate fi cel mai potrivit.

Întrebări bazate pe izvoare despre „Ludovic al XIV-lea și politica externă”

1 Autojustificarea lui Ludovic al XIV-lea

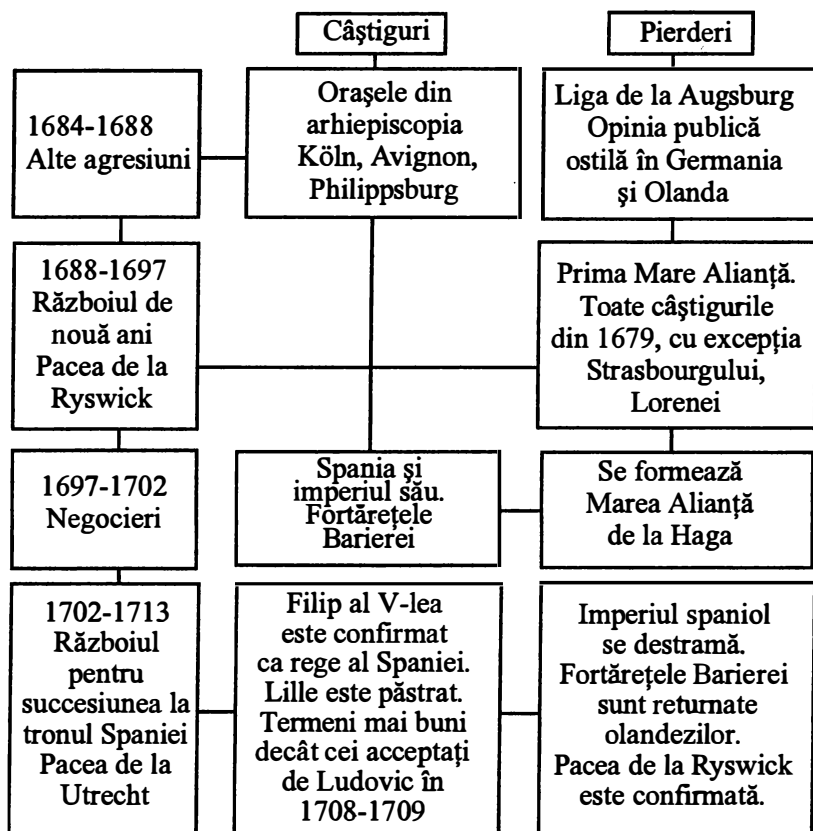
Citiți cu atenție documentul lui Ludovic al XIV-lea care justifică războiul de devoluție (pag. 137) și scrisoarea sa către papă (pagina 158). Răspundeți la următoarele întrebări.

- a) Puteți descrie „tonul” acestor documente? (3 puncte)
- b) În ce măsură este posibil să socotim că Ludovic al XIV-lea credea cu adevărat ceea ce fusese scris în numele său în aceste documente? (6 puncte)
- c) În ce măsură sugerează aceste documente faptul că agresiunea lui Ludovic al XIV-lea a fost iresponsabilă și egoistă? (5 puncte)
- d) Din cine era format publicul vizat de aceste documente? (6 puncte)

2 Metodele adoptate de Ludovic al XIV-lea spre a-și realiza scopurile

Studiați cu atenție instrucțiunile lui Louvois referitoare la devastarea Țărilor de Jos (pagina 152), sfatul lui Ludovic al XIV-lea dat lui Croissy legat de modalitatea de mituire a lui Marlborough (pagina 175) și apelul lui Ludovic al XIV-lea către națiunea franceză (pagina 176). Răspundeți la următoarele întrebări:

- a) În ce măsură este posibil să explicăm și să justificăm hotărârile de devastare a teritoriului prin plasarea unor astfel de decizii în context? (5 puncte)
- b) Ce lumină aruncă încercarea de mituire a lui Marlborough și apelul către națiunea franceză asupra stării sufletești a lui Ludovic al XIV-lea către sfârșitul domniei sale? (5 puncte)
- c) Sugerează oare aceste trei documente faptul că Ludovic al XIV-lea era un oportunist cu metode și obiective destul de lipsite de consecvență? (5 puncte)

Rezumat: Ludovic al XIV-lea și politica externă, 1684–1715

Concluzie

1 Sfârșitul domniei

Unii biografi ai lui Ludovic al XIV-lea au sugerat că ultimele sale luni de viață au fost liniștite și fericite. Oare nu fuseseră încheiate războaiele în mod satisfăcător, datorită răbdării bătrânului rege? Acum el era înveselit de soția pe care o iubea și era consolată de Biserica pe care o slujise cu atâta credință. Înconjurat de oamenii săi devotați, aștepta încrezător chemarea către un palat și mai slăvit decât Versailles. Așa spune povestea, și poate că există ceva adevăr în ea. Totuși sunt temeuri spre a crede că ultimele zile ale Regelui Soare au fost deseori triste și chinuitoare.

Splendida constituție a lui Ludovic fusese subminată de bătrânețe și de doctori. Din nefericire, Ludovic nu a avut niciodată bunul simț al Elisabetei I a Angliei care a rămas sănătoasă datorită faptului că a refuzat să asculte de doctorii ei. Prin contrast, Ludovic al XIV-lea s-a supus docil sfătuitorilor săi medicali, și a plătit scump acest lucru. Bătrânețea sa a fost săcâită de reumatism, indigestie și gută. În plus, un dentist neîndemânatic îi scosese lui Ludovic jumătate din dinții de pe maxilarul inferior, drept pentru care el nu își putea mesteca abundentele feluri de mâncare. Incapacitatea doctorilor și a dentiștilor de pe vremuri ne încurajează să ne socotim norocoși. Nancy Mitford a scris cu scepticism despre profesia medicală că „în acele epoci, înspăimântând prin robele și bonetele lor negre, ei luau sânge pacientului; acum, înspăimântând prin halatele și măștile lor albe, ei pompează sânge în el”. Dar atunci când ea susține că „rezultatul este același”, dovezi precum actuala speranță de viață sunt împotriva ei. Cu adevărat îngrozitoare a fost dominația exercitată de către doctorul lui Ludovic al XIV-lea, arogantul și cârpaciul șarlatan Guy-Crescent Fagon, pe care i-l impusese doamna de Maintenon. Fagon calma suferința pe care regalul său pacient o avea din pricina gutei și a altor boli prescriind medicamente neplăcute și dăunătoare și impunând

nesfârșite purgații și luări de sânge. Datorită acestui „tratament”, la sfârșitul vieții sale Ludovic era carcasa emaciată a ceea ce fusese odinioară.

Totuși, ravagiile săvârșite de către Fagon asupra sănătății lui Ludovic îl sâcăiau mai puțin decât prejudiciile cauzate restului familiei regale. Așa cum am văzut, trei Delfini au murit datorită lui Fagon în 11 luni – iar faptul că spre a-și acoperi propria incompetență Fagon încurajase zvonul că ei fuseseră otrăviți de către Orléans, nepotul regelui, nu sporește respectul față de el. Ludovic a fost împietrit de durere atunci când soția nepotului său, ducesa de Burgundia, a căzut și ea victimă pojarului combinat cu leacurile lui Fagon. Marie-Adelaide – cea care făcea reverențe atât de stângace – fusese favorita regelui și a bătrânei sale soții. Ea era afectuoasă, vioaie și ușor obraznică; aducea viață și râsete în existența așezată a bătrânilor, iar aceștia o adorau. Acum dispăruse și ea. Prin fire, Ludovic era cordial și iubea tinerii, *toujours les enfants* („copiii totdeauna au prioritate”), îi dăduse el ordin lui Le Nôtre atunci când era proiectat palatul Versailles. Prin urmare, el era îndurerat de aceste grele pierderi. În plus, distrugerea generației tinere nu l-a afectat pe Ludovic doar în calitate de tată iubitor de familie; socotea că aceste tragedii erau semnul mâniei divine, provocată de destrăbălările din tinerețea sa.

Și starea națiunii oferea motive de îngrijorare. Cu toate că era izolat la Versailles, Ludovic nu putea ignora complet situația deplorabilă a poporului său, nici faptul că el era socotit vinovat pentru aceasta. E adevărat, războaiele se terminaseră. Dar efectele distructive asupra Franței nu puteau fi eradicate rapid sau ușor. Coroana avea o datorie de peste 2 000 de milioane de livre. Impozitele continuau să fie ridicate, agricultura și comerțul erau într-o stare jalnică, mii de oameni fuseseră îndoliați în războaie, iar schilozii puteau fi văzuți peste tot. Era de așteptat ca pamfletarii și caricaturiștii din străinătate să-și bată joc de Regele Soare, bucurându-se de necazurile prin care trecea și susținând că acum este un prostănac bătrân și impotent.

Nenorocirile războiului și ale nevestei se învoiesc

Să-l trimită pe rege la plimbare;

Nu-i poți oferi soției satisfacție,

Căci ea nu va avea parte nicicând de-așa ceva.

Chiar și francezii recitau versuri care îl învinovăteau pe Ludovic pentru dezastrele care afectau națiunea și pentru subordonarea sa față de doamna de Maintenon.

Fără a fi sarcastic,
Poți socoti acest regim comic.
Privește cum această târfă sfântă
Conduce un întreg imperiu.
De n-am muri de foame,
Am muri de răs.

Iată o parodie a rugăciunii „Tatăl Nostru” care circula în acea vreme: „Tatăl nostru care ești la Versailles, numele tău nu se mai sfințește, împărăția ta nu va mai veni, voia ta nu se va mai face în cer și pe pământ. Pâinea cea de toate zilele dă-ne-o nouă, căci ducem lipsă de ea. Iartă-i pe dușmanii noștri care ne-au învins și pe generalii noștri care le-au îngăduit să facă acest lucru. Și ne izbăvește de Chamillart și de Maintenon”.

Cu toate acestea, în ciuda unor critici atât de răspândite și a falimentului vistieriei regale, Versailles continua să fie menținut în splendoare, iar ambasadere străine erau primite în continuare fără a se face economie. Pentru delectarea majestății sale se prezentau spectacole muzicale și teatrale. Dar nimeni nu putea scăpa de impresia că strălucirea și vitalitatea anilor trecuți pieriseră. Viața de la Versailles era acum lipsită de veselie și plicticoasă. Toată lumea aștepta ca marele actor să părasească scena.

În vara anului 1715 Ludovic al XIV-lea era departe de a se simți bine. Își pierduse pofta de mâncare și nu prea avea somn, ceea ce nu era surprinzător din moment ce Fagon insistase ca regele să se învelească cu o plapumă din puf spre a transpira. În august, pe rege a început să-l doară piciorul și i-au apărut pete negre. Fagon a pus diagnosticul de sciatică, cu toate că toată lumea știa că e vorba de cangrenă. În cele din urmă, Fagon a prescris amputarea. De această dată regele și-a sfidat doctorul: „Sunt prea bătrân pentru a suporta o intervenție chirurgicală și nu mi-e frică de moarte”.

Moartea Regelui Soare a fost înfrigorătoare și prelungită. Nu mai e nevoie să spunem că a avut loc în public și că, la fel de predictibil,

Ludovic a suferit cu curaj și demnitate. Cu certitudine a avut mult de suferit. Doamna de Maintenon l-a bătut la cap pe muribund nu numai să-și mărturisească toate păcatele, ci și să adauge testamentului lui un codicil, prin care îl însărcina pe ducele de Maine cu educația viitorului Ludovic al XV-lea. Zgomotul făcut de doamnele de la curte care boceau în încăperea alăturată – ele trebuiau să facă acest lucru – îl împiedica pe Ludovic să doarmă. „De ce plângeți? Ați crezut, că sunt nemuritor?”, spunea el. În cele din urmă, sfârșitul a venit la 1 septembrie 1715. Ludovic le-a cerut curtenilor săi să-l ierte pentru că le-a dat un exemplu atât de rău. El l-a binecuvântat pe băiețelul care urma să-i succedă, sfătuindu-l să nu imite exagerata sa pasiune pentru construcții și războaie. „Habar n-aveam că e atât de ușor să mori”, i-a șoptit doamnei de Maintenon, care stătea în permanență lângă patul lui. După ce a băut un ultim leac șarlatanesc, Ludovic al XIV-lea și-a dat duhul murmurând: „Doamne, Dumnezeu meu, vino-mi în ajutor; scapă-mă cât mai repede”.

Cu toate că înmormântarea a fost o măreață ceremonie, o ceată de oameni au insultat cadavrul. Totuși, amvoanele au „bubuit” în întreaga Franță de laudele nesincere aduse regelui mort. Un comentariu poate mai sincer și mai semnificativ a venit din partea curții. La câteva ore după moartea Regelui Soare, marele palat de la Versailles era gol. Toți plecaseră acasă.

2 Evaluare

a) Ludovic omul

„Este imposibil să îl respecți, dar este la fel de imposibil să nu îți placă.” Cititorii își amintesc de această părere referitoare la Napoleon al III-lea, pe care am sugerat-o ca bază de discuție în Introducere. Pot exista motive pentru modificarea acestei păreri.

Deși toată lumea trebuie să respecte profesionalismul lui Ludovic, devotamentul său față de responsabilitățile ce-i reveneau, stăpânirea de sine, curajul și demnitatea, fiecare este îndreptățit să aibă propria sa opinie în a-l simpatiza sau antipatiza. Fără a ne lua libertatea de a-l judeca pe Ludovic al XIV-lea, pot fi identificate calități atractive ale Regelui Soare. Cu toate că putea să se comporte

trufaș și fără sensibilitate, avea multe puncte bune. Putea să fie grijuliu și amabil. Avea un suflet bun. Era un stăpân generos și atent. A fost bun cu oamenii care fuseseră loviți de soartă, precum exilatul Iacob al II-lea. Nu era din fire răzbunător sau crud.

În plus, Ludovic al XIV-lea era un om extrem de civilizat și asta nu numai pentru că îl apăraseră pe Molière și avea maniere elegante. Curtenia sa se baza pe toleranță și pe o bună dispoziție înăscută, pe care o dezvăluia din plin în relațiile sale particulare. În ceea ce privește actele sale publice, este adevărat că în anumite ocazii dădea dovadă de asprime, trufie și bigotism. Totuși, nu ni-l putem închipui comportându-se precum Carol al II-lea, care a prezidat personal arderea în public a 18 eretici la Madrid, la 30 iunie 1680. Când Filip al V-lea intenționa să masacreze câțiva rebeli prinși la Barcelona, Ludovic i-a scris nepotului său spre a-l mustra pentru o atare barbarie.

Influențele corupătoare ale puterii, succesului și adulației au fost contracarate de-a lungul bătrâneții lui Ludovic de dezastru, eșec și doliu. Spre meritul său, el n-a ajuns să se autocompătimească, nu a dat vina pe alții și nu l-a hulit pe Dumnezeu înainte de moarte. Curajul, seninătatea și umilința lui Ludovic atunci când s-a înrăutățit situația îl fac demn de respectul și înțelegerea noastră. În ansamblu, îl putem chiar simpatiza.

b) Realizările lui Ludovic al XIV-lea ca rege al Franței

- 1 Copilul meu, vei fi un rege mare. În privința construcțiilor și a războaielor, să nu faci ce am făcut eu; încearcă, dimpotrivă, să trăiești în pace cu vecinii. Dă-i lui Dumnezeu ceea ce îi datorezi; recunoaște că îi ești îndatorat; cere supușilor tăi să-l cinstească. Urmează întotdeauna sfaturile cele bune; caută să ușurezi povara poporului tău, lucru pe care eu, spre durerea mea, nu l-am putut face*.
- 5

Până nu de mult istoricii se călăuzeau după descrierea lui Saint-Simon a sfatului dat pe patul de moarte de Ludovic al XIV-lea tânărului său

---

* Saint-Simon, *Memorii*, Editura Univers, București, 1990 (n.r.).

succesor. În special, ei au fost de acord cu condamnarea de către Regele Soare a stilului lui extravagant de a construi și a pasiunii excesive pentru război. Totuși, revizionistii au pus la îndoială faptul că Ludovic a spus cu adevărat așa ceva – antipatia notorie a lui Saint-Simon față de regescul său stăpân îl face un martor pe care nu se poate pune bază – și au emis dubii în privința justetei unor atare critici, fie că Ludovic le-a rostit sau nu.

Nu se poate nega faptul că politica externă a lui Ludovic al XIV-lea a predominat asupra politicii interne – pe care anumiți critici ar socoti-o deplorabilă și excesivă. Căutând gloria, Regele Soare a încercat să apere reputația Casei sale învingându-și dușmanii și dobândind teritorii importante din punct de vedere strategic. Politica internă era subordonată acestor țeluri supreme. În acest fel inițiativele administrative și economice au trebuit să fie amânate, iar prudența financiară a trebuit să fie dată la o parte pentru ca să se poată strânge bani pentru războaiele regelui. Prin urmare, este crucială întrebarea dacă a fost necesară implicarea lui Ludovic al XIV-lea în atât de multe războaie. Au meritat oare țelurile atinse sângele, timpul și efortul, spre a nu mai pomeni de amânarea inițiativelor necesare pe plan intern? Ar fi putut aceste țeluri să fie atinse prin intermediul altor tactici, mai inteligente, care ar fi dat posibilitatea unor reforme interne necesare, făcând ca Franța să fie un stat mai fericit și mai bine condus?

Obiectivele teritoriale ale politicii externe a lui Ludovic al XIV-lea nu erau lipsite de motivație, iar câștigurile sale în numele Franței nu erau de disprețuit. În culmea succesului său, la sfârșitul anilor 1680, el avea în posesie mai multe achiziții valoroase decât îi permitea înțelegerea de la Utrecht. Istoricii care apără politica externă a lui Ludovic al XIV-lea subliniază faptul că dușmanii săi contestau aceste câștiguri tocmai din cauză că ele erau atât de importante. De aceea se poate susține că primele războaie ale lui Ludovic au fost purtate pentru niște obiective sensibile și necesare, în timp ce războaiele ulterioare i-au fost impuse de către dușmanii Franței, hotărâți să nu-i permită să aibă o situație sigură. Astfel, Ludovic al XIV-lea poate fi achitat de acuzația că a purtat războaie în mod iresponsabil; dacă este adevărat că s-a declarat vinovat pe patul de moarte, nu era onest cu sine însuși.

Totuși, unii ar susține că o astfel de apărare e prea blândă cu Ludovic al XIV-lea. În primul rând, dovezile îl declară vinovat pentru provocarea războiului cu olandezii din 1672 din motive frivole, iresponsabile, din trufie și răzbunare. În al doilea rând, politica externă a lui Ludovic din anii 1680 era provocatoare și lipsită de finețe; dacă, așa după cum pretind apărătorii săi, dușmanii i-au imputat ambiții agresive pe care nu le-a avut, ei aveau motive întemeiate să-l înțeleagă greșit. În al treilea rând, Ludovic a dovedit un slab simț tactic după publicarea testamentului lui Carol al II-lea în 1700, prin care acesta îi lăsa moștenire imperiul nepotului lui Ludovic. Regele Soare aproape că și-a dorit marea coalitiție care a contestat testamentul lui Carol și a îngenuncheat Franța. Un alt argument: chiar dacă Ludovic nu era însetat de sânge sau crud, cu toate acestea el era mult prea înclinat să recurgă la război. Era prea pornit în a folosi violența – o critică ce se aplică, de fapt, atât politiciii sale externe, cât și celei interne.

Un alt argument susținut de către apărătorii lui Ludovic al XIV-lea ne duce către miezul problemei: politica sa externă reprezenta o continuare a puternicelor afirmări ale naționalismului francez de către cardinali. Dacă Richelieu și Mazarin sunt admirați pentru felul în care au urmărit niște obiective necesare la scară națională, de ce să fie Ludovic al XIV-lea făcut vinovat pentru că a recurs la război din aceleași motive? Dar ideea aici este că atât deosebirea, cât și asemănarea dintre Ludovic al XIV-lea și cardinali sunt izbitoare. Cu condiția ca să fi fost aceeași urmărire agresivă a intereselor naționale franceze. Cu condiția ca Richelieu și Mazarin să fi neglijat în aceeași măsură suferința umană și să fi fost la fel de nemiloși precum Regele Soare. Dar nu găsim în Ludovic al XIV-lea strategia logică și bine chibzuită a lui Richelieu și Mazarin. În realitate el a fost un strateg și un tactician de mână a doua. Nu există o listă de priorități întocmită în mod coerent, nici abilitatea de a vedea dincolo de următorul episod oportun. Nu ni-l putem imagina pe Richelieu înstrăinându-se de papalitate atunci când este în joc arhiepiscopia din Köln. Iar Mazarin n-ar fi renunțat, în mod nechibzuit, la sprijinul principilor germani în timp ce se certa cu împăratul.

La fel de contrastant este realismul flexibil al cardinalilor și rigiditatea doctrinară a lui Ludovic al XIV-lea. În mod ironic,

Ludovic avea mult mai multe prejudecăți la adresa protestanților decât cei doi prinți ai Bisericii, care au recrutat bucuroși suedezi, olandezi și germani spre a ajuta Franța. În timp ce Richelieu și Mazarin i-au tolerat pe hughenoti, Ludovic i-a persecutat – cea mai neagră pată a vieții sale. La fel de doctrinar a fost refuzul său de a lua cunoștință de opinia publică din străinătate, căci semnificative erau doar părerile celorlalți monarhi. Datorită faptului că s-a dedicat în mod excesiv dreptului regilor, Ludovic a comis una dintre gafele sale majore, recunoașterea lui Iacob, „Bătrânul pretendent”, când a murit Iacob al II-lea, în 1701.

„Caută să ușurezi povara poporului tău, lucru pe care eu, spre durerea mea, nu l-am putut face.” Oare Ludovic al XIV-lea a neglijat cu adevărat bunăstarea celor optsprezece milioane și jumătate de supuși? Ar putea părea pervers să-i iertăm pe cardinali pentru că au urmărit obiective naționale în detrimentul reformei interne și să-l învinovățim pe Ludovic al XIV-lea pentru aceeași „infracțiune”. Dar Ludovic a avut mult mai multe ocazii de a face bine, de a realiza ceva care merită osteneala pentru Franța. Poziția sa de rege al Franței era incomparabil mai puternică decât cea a cardinalilor. Totuși el nu a reușit să-și folosească puterea pentru binele poporului său. Nu doar pentru că a acceptat să fie implicat în războaie costisitoare care impuneau ca reformele necesare să fie lăsate în planul doi, căci el ar fi putut obține succese considerabile atât acasă, cât și peste hotare. Cu alte cuvinte, nu era necesară o situație de tip „ori – ori”. Ludovic al XIV-lea a fost caracterizat printr-o obtuzitate și o orbire care l-au împiedicat să-și identifice adevăratele priorități.

După propria sa estimare, Ludovic al XIV-lea avusese un succes extraordinar în calitate de conducător al Franței; în esență, el a obținut ceea ce dorise – cu excepția acelor înfrângeri militare de la sfârșitul domniei. Ludovic a stabilit că este stăpânul Franței, așa că a putut să domnească în stilul pe care-l considera potrivit. Indiferent dacă noi numim sau nu acest lucru absolutism, Ludovic al XIV-lea și miniștrii săi au fost capabil să stabilească politica și să facă rost de mijloacele necesare spre a o aplica, inclusiv, mai presus de orice, de banii pentru finanțarea ei. În timp ce puterea regelui avea anumite limite, în general Ludovic a fost capabil să facă orice dorea în domeniile care îl interesau.

De exemplu, îi făcea plăcere să decidă în privința accesoriilor monarhiei, ducând existența costisitoare și luxoasă care considera că este potrivită, permițând familiei sale, din ce în ce mai numeroasă, să-i împărtășească stilul de viață. Din 1688 Ludovic a adăugat pe lista cheltuielilor sale proprii curtea regelui Iacob al II-lea al Angliei aflat în exil. Și de ce nu? Dreptul divin era în acest fel apărât în mod public, în vreme ce curtenii lui Ludovic admirau spectacolul.

Cât despre restul Franței, ce anume îl preocupa cu adevărat pe Ludovic al XIV-lea? Două lucruri. În primul rând, nu trebuia să existe vreo amenințare cu rebeliunea armată, mai ales sub o conducere aristocratică. În acest sens, succesul Regelui Soare a fost complet; în comparație cu tulburările din timpul domniilor anterioare, el a fost strălucit. În al doilea rând, și strâns legat de punerea în afara legii a rebeliunii, era conformismul intelectual și religios. Aici Ludovic al XIV-lea n-a avut așa de mult succes. Cu toate acestea, autoritarismul său obstinat a fost suficient de puternic spre a face ca dezaprobarea și critica să fie clandestine; el nu a reușit să-i suprimе pe hughenoti, dar le-a făcut viața extrem de neplăcută. Câtă vreme a trăit Regele-Soare, Franța a rămas o națiune convențională și terorizată. Câțiva „lunețiști” din străinătate au tras asupra mărețului edificiu al lui Ludovic de conformitate absolută. Fénelon i-a scris regelui câteva scrisori dure - dar nu i le-a trimis niciodată. Într-adevăr, Ludovic și-a realizat ambițiile.

Totuși, este limpede că Ludovic a înțeles în mod eronat situația. Mingea se afla în terenul său, și ar fi putut să realizeze orice scop și-ar fi propus. În aceste împrejurări, se pot accepta prioritățile sale ca fiind corecte? Există vreo dovadă că Franța avea nevoie, în mod necesar, de autodisciplină, gospodărire a resurselor și o strategie pe termen lung?

Să aruncăm o privire asupra Franței anului 1715, când a murit Ludovic al XIV-lea. Guvernul era falimentar, economia națională era distrusă de război și de consecința acestuia, o impozitare crescută. Nu a existat nici o încercare de imitare a englezilor și olandezilor, care descoperiseră modalitatea de finanțare a războaielor prin împrumuturi pe termen lung, cu dobânzi scăzute. Agricultură franceză continua să fie primitivă și lipsită de eficiență. Practic nu fusese îndepărtat nici unul dintre dezavantajele și anomalii care caracterizaseră statul

francez în 1661. În ciuda reformelor legislative ale lui Colbert, încă nu exista nici un fel de armonie sau logică în administrarea justiției; curțile senioriale, cele bisericești, cele regale și cele orășenești se luptau unele cu altele. Un haos asemănător afecta comerțul intern și extern; o mulțime de taxe vamale și impozite se puneau în calea spiritului întreprinzător și a căutării obținerii unui profit, drept pentru care Anglia și Scoția continuau să reprezinte cea mai mare piață comună din Europa. Impozitarea era aceeași harababură risipitoare, coruptă și nedreaptă care fusese cu o jumătate de veac mai devreme, cu toate că fuseseră introduse capitația și *la dixième*, bogații erau exceptați de la impozite, iar săracii erau chinuiți. Franța continua să fie o grotescă societate pe clase, bazată pe privilegii și snobism. Punerea semnului egalității între Colbert și „bunul simț” are această semnificație: în ciuda neîmplinirilor sale, Colbert a arătat câteodată înțelegere pentru nevoile poporului francez – ceea ce reprezintă mai mult decât se poate spune despre Ludovic al XIV-lea.

Dintre necrologurile referitoare la Regele Soare, cel mai plin de înțelegere a ieșit de sub pana parohului de la Saint-Sulpice, lângă Blois:

- 1 Ludovic al XIV-lea, regele Franței și al Navariei, a murit la 1 septembrie anul acesta, puțin regretat de întregul său regat, din pricina sumelor exorbitante și a impozitelor împovăra-toare luate de la toți supușii săi. Nu îmi este permisă
- 5 repetarea versurilor, cântecelor și comentariilor nefavorabile care au fost scrise sau spuse la adresa memoriei sale. A fost, în timpul vieții sale, un monarh absolut, care a încălcat toate legile după bunul său plac. Principii și nobilii au oprimați, parlamentele nu aveau nici o putere; erau obligate să
- 10 primească și să înregistreze toate edictele, atât era regele de puternic și de absolut. Clerul a fost rușinos aservit, executând voința regelui... Doar cămătarii și percepatorii aveau liniște, trăind fericiți, căci aveau în posesie toți banii regatului*.

---

* Preotul a scris toate acestea în registrul parohial, sub titlul „Remarci asupra anului 1715” (n.r.).

c) „Un mare rege”?

S-ar putea crede că „măreția” reprezintă un concept nesatisfăcător pentru un istoric, prea vag, fiind într-o prea mare măsură o chestiune de valori și preferințe personale. Ne aducem aminte de Andrew Bonar Law, prim-ministru britanic: „Dacă eu sunt un mare om, atunci presupun că toți marii oameni sunt niște invenții”. Cu toate acestea, Ludovic al XIV-lea le-a dat voie specialiștilor săi în probleme de mediatizare să-i spună „cel Mare” și de aceea el ne pune într-o situație delicată, provocându-ne să fim sau nu de acord. Este incitant pentru discuții faptul că, în cele din urmă, titlul *nu* a rezistat; prin contrast, „măreția” contemporanului lui Ludovic al XIV-lea, țarul Petru I, a fost recunoscută la timp, atât de către contemporani, cât și de posteritate. Totuși, în același timp, chiar și istoricii ce îi sunt ostili îl descriu pe Ludovic al XIV-lea ca pe un „mare rege”.

Prin urmare, ce anume înseamnă a spune despre un rege că e „mare”? Dacă evităm opinia personală, „măreția” trebuie cu siguranță să implice introducerea unor schimbări radicale, întoarcerea lumii cu susul în jos, transformarea ei în ceva diferit – și poate mai bun? În acest caz, bunăstarea supușilor este relevantă, dacă ea poate fi stabilită cu obiectivitate. „Măreția” implică totodată calitățile personale ale unui monarh, curajul său în situații dificile, mila sa față de dușmanii învinși, modestia sa în fața succesului.

Dacă acceptăm aceste criterii, cea mai elocventă dovadă trebuie s-o constituie moștenirea lăsată Franței de către Regele Soare. Așa cum am văzut, situația internă a Franței la moartea lui Ludovic al XIV-lea era deprimantă, căci el nu a dat importanță gravelor probleme sociale, economice, legislative și administrative cu care se confrunta națiunea. În schimb, el a întemeiat o tradiție a războiului pentru a-și urmări cu orice preț obiectivele naționale. Un istoric a scris, pe bună dreptate, că Ludovic a lăsat poporului său „o moștenire alcătuită din faliment și strălucire”. Totodată, a lăsat în urma lui controversa încurcată și înverșunată dintre jansenism și Biserica franceză. De asemenea a impus urmașilor săi un sistem politic nesatisfăcător; ca rezultat al reprimării surselor rivale de autoritate, nu a existat o modalitate satisfăcătoare în care putea fi exprimată o critică constructivă a guvernului.

Comparația cu Petru cel Mare este instructivă. Când a fost vorba de priorități naționale, Ludovic a fost complet lipsit de vizionarismul înfricoșătorului autocrat. S-a spus că Ludovic a provocat Revoluția franceză, care l-a înlăturat pe stră-strănepotul său. Cu toate că e absurd să învinovățești pe cineva pentru niște evenimente petrecute după mai bine de 70 de ani de la moartea sa și deși urmașii lui Ludovic avuseseră o mulțime de ocazii să îndrepte situația, Ludovic în mod sigur nu a reușit să rezolve punctele slabe ale Vechiului regim care au contribuit la prăbușirea acestuia.

Chiar și acolo unde Ludovic al XIV-lea era în mod indiscutabil măreț, în domeniul stilului, al prezentării proprii persoane și al propagandei, se poate susține că succesul său mai mult i-a dăunat decât i-a fost de folos. Căci el i-a uluit nu numai pe contemporani și posteritatea, el s-a uluit și pe sine. Toată activitatea promoțională a „industrii mediatice” de la Versailles l-a făcut pe Ludovic al XIV-lea să fie orb la realitate, venindu-i mai greu să descopere prioritățile și fiind apărat de realitățile neplăcute. „Fabricarea” lui Ludovic al XIV-lea a reprezentat atât un semn de nesiguranță, cât și un motiv de aroganță și autoamăgire.

Dar ce se poate spune despre felul în care și-a exercitat Ludovic al XIV-lea puterea regală? Oare modul în care s-a dedicat misiunii sale, profesionalismul și eficiența în impunerea voinței sale nu echivalează cu măreția? E posibil. Dar se poate susține că înseși punctele forte ale lui Ludovic aveau niște slăbiciuni încorporate. Astfel el se pierdea prea mult în detalii, nemaivăzând pădurea din cauza copacilor. De fapt, hotărârea lui Ludovic al XIV-lea de a fi el însuși prim-ministru a constituit probabil o greșală. Dacă el era hotărât să fie prim-ministru, trebuia să facă o prioritate din recrutarea unor oameni noi, cu idei noi. Indiferent de sfatul pe care l-a dat strănepotului său, el se sfătuia cu niște consilieri din ce în ce mai mediocri. Ca urmare, modul său de conducere a devenit osificat și lipsit de inspirație.

Lipsa de inspirație! Este probabil cusurul cel mai important care poate fi invocat împotriva pretenției lui Ludovic la măreție. În loc să aibă o perspectivă și să-și dea seama de necesitățile Franței pe viitor, Ludovic al XIV-lea făcea parte din cea mai rea specie de conservatori. Parțial datorită faptului că a trăit atât de mult, a devenit din ce în ce mai demodat și îndepărtat de realități. A fost nu un

creator de istorie, ci mai degrabă prizonierul ei, căci era, într-un sens real, produsul secolelor anterioare. Blocajele sale religioase, conservatorismul său social, incapacitatea sa de a sesiza prioritățile economice ni-l arată ca fiind o persoană ce nu ține pasul cu o lume în schimbare. Deși ar fi stupid să-l învinovățim pe Ludovic al XIV-lea pentru educația sa ori pentru limitele sale intelectuale, incapacitatea sa de a gândi creator și de a avea o perspectivă asupra viitorului fac din el un conducător de mâna a doua.

Dar la ce ne putem aștepta din partea unui sistem atât de nesatisfăcător cum este monarhia ereditară? Contemporanul lui Ludovic al XIV-lea, contele de Halifax, remarcă faptul că nimeni nu și-ar fi ales vizitiul pe baza unui atare principiu. Dacă e greu de presupus că cineva va conduce bine trăsura din cauză că e fiul cel mai mare al tatălui său, ce șanse avea Ludovic al XIV-lea de a conduce o mare națiune? Adaptând verdictul dat de Henric al IV-lea Caterinei de Medici, este uimitor că el nu s-a comportat chiar mai rău. În cazul lui Ludovic, problema era exacerbată din pricină că monarhii nu ies la pensie; după cum am văzut, însuși Regele Soare a descoperit că o viață lungă nu e în mod obligatoriu și fericită, iar poporul său aștepta sfârșitul domniei.

Deci, dacă un monarh ereditar precum Ludovic al XIV-lea nu avea șanse să fie mare, care era răspunsul? Revoluționarii francezi l-au ghilotinat pe Ludovic al XVI-lea, englezii l-au executat pe Carol I. Totuși, contemporanii englezi ai Regelui Soare au combinat în cele din urmă monarhia cu instituțiile reprezentative pe care Ludovic al XIV-lea le reprimase cu atâta succes. Invidia tristă la adresa englezilor încheie unul dintre refrenele subversive care circulau la Paris către sfârșitul domniei:

Le grand-père est un fanfaron
 Le fils un imbecile,
 Le petit-fils un grand poltron,
 Ohe! La belle famille.
 Que je vous plains, pauvres Français,
 Soumis a cet empire.
 Faites comme ont fait les Anglais,
 C'est assez vous en dire.

(Bunicul e un lăudăros, fiul e un imbecil, nepotul e un pierde-vară, vai! ce familie drăguță. Ce milă mi-e de tine, sărman popor francez, fiindcă

trebuie să te supui acestui regim. Fă așa cum au făcut englezii, e un sfat numai bun pentru tine.)

Cu toate acestea, ar fi eronat să încheiem pe un ton atât de aspru, negativ. Ludovic al XIV-lea și-a fascinat și și-a dominat contemporanii. Cu siguranță, el a avut elemente de măreție. A fost un rege măreț și o ființă umană cumsecade. Să-l lăsăm pe unul dintre curtenii săi îndoliați să aibă ultimul cuvânt, cu hiperbolizarea tipică: „După moartea regelui, totul este posibil”.

Să luăm notițe despre „Concluzie”

Nu este necesar să luați notițe despre prima secțiune a acestui capitol, care încheie domnia într-o manieră narativă; ea trebuie citită și însușită. Totuși, la ultimele două secțiuni s-ar putea lua notițe în mod profitabil. Rezumați argumentele pro și contra lui Ludovic al XIV-lea ca monarh. Cât de bun a fost în meseria sa? A fost oare felul în care a abordat conducerea Franței cel potrivit? Evaluați-l pe Regele Soare ca persoană care conduce alți oameni și ia decizii. Rezumați validitatea modului în care înțelegea el de ce anume are Franța nevoie cu adevărat. Dați atenție moștenirii lăsate Franței de către Ludovic al XIV-lea. Având aceste criterii, faceți o estimare proprie în privința pretenției la măreție a lui Ludovic al XIV-lea. Scrierea acestor notițe vă va face să vă concentrați. Un sfat suplimentar: experiența mea de predare a acestei tematici mă duce la concluzia că una dintre cele mai bune căi de a evalua realizările lui Ludovic al XIV-lea este aceea de a scrie un eseu referitor la ansamblul domniei sale (vezi următoarea secțiune). Dacă nu ați făcut acest lucru, cereți-i profesorului vostru să vă pună o întrebare adecvată.

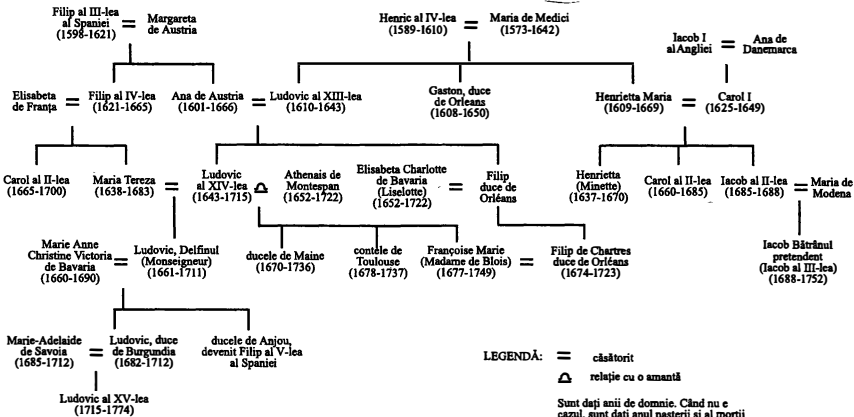
Să răspundem la întrebări-eseu despre „Concluzie”

Într-o mare măsură, examinatorii se concentrează asupra unor aspecte specifice referitoare la domnia lui Ludovic al XIV-lea, precum politica externă, modalitatea în care a abordat el guvernarea și impactul pe care l-a avut asupra vieții economice și religioase a Franței.

Totuși, doar în mod ocazional vi s-ar putea cere să acceptați sau să contraziceți afirmația conform căreia Ludovic a fost un rege mare.

Acest aspect este discutat în Concluzie. Este o problemă fascinantă. Dar fiți atenți, este totodată o zonă periculoasă în care există riscul de a juca rolul lui Dumnezeu, de a ține predici, de a dovedi părtinire, de a fi neclar sau de a devia de la subiect. Aveți nevoie de o introducere seacă, la obiect spre a evita catastrofa: poate că ar fi bine să subliniați că nici măcar francezii nu au acceptat că Ludovic al XIV-lea a fost „mare”, că „măreția” este o problemă de opinie și (lucrul cel mai important) că pentru scopurile acestui eseu trebuie să vă stabiliți propriile criterii referitoare la măreție, spre a evita generalizările lipsite de precizie.

Vi s-ar putea cere, de asemenea, să luați în discuție moștenirea lăsată Franței de Ludovic al XIV-lea. Acest aspect este de asemenea discutat în Concluzie. Și el reprezintă o problemă fascinantă. Este mai direct decât aspectul „măreției”, dar amintiți-vă că aveți nevoie de o înțelegere clară a consecințelor din secolul al XVIII-lea ale domniei lui Ludovic dacă vreți să răspundeți cu succes la o astfel de întrebare.

Familia lui Ludovic al XIV-lea

Tabel cronologic

1638 5 sept.	Nașterea lui Ludovic al XIV-lea.
1643 14 mai	Moartea lui Ludovic al XIII-lea. Regența Anei de Austria
1468–1653	Revoltele cunoscute sub numele de <i>Frondes</i> .
1659 nov.	Tratatul Pirineilor a pus capăt războiului dintre Franța și Spania.
1660 iunie	Căsătoria lui Ludovic al XIV-lea cu Maria Tereza.
1661 9 martie sept.	Moartea lui Mazarin. Începutul domniei personale. Arestarea și căderea în dizgrație a lui Fouquet.
1662 aprilie	Dunkerque este cumpărat de la englezi.
1663–70	Sunt întemeiate companiile comerciale franceze.
1664 aprilie	Arhiepiscopul Parisului a vizitat Port-Royal
1664 mai	Plăcerile Insulelor Fermecate la Versailles.
1667 mai	Războiul de devoluție – Țările de Jos spaniole sunt invadate de francezi
1668 mai	Pacea de la Aix-la-Chapelle dintre Franța și Spania.
1670 iunie	Tratatul de la Dover dintre Franța și Anglia.
1672 iunie	Războiul cu olandezii. Olanda este invadată de francezi.
1675 mai	Răscoala țărănească din Bretania.
1678–1679	Tratatele de la Nijmegen au pus capăt războiului cu olandezii.
1680–1683	Reuniunile
1681 sept.	Cucerirea Strasbourgului.
1682	Moartea lui Colbert.
1682 martie	<i>Articolele galicane</i> au atacat autoritatea papei în Franța.
1682 mai	Curtea s-a mutat la Versailles.
1683 iulie	Moartea Mariei Tereza.
1684 august	Armistițiul de la Regensburg a confirmat cuceririle franceze.
1685 oct.	Edictul de la Fontainebleau: este revocat Edictul din la Nantes.
1688 sept.	Alegerile de la Köln: candidatul francez este învins.
1688–1689	Devastarea Palatinatului.

1688–1697	Războiul de nouă ani.
1697 oct.	Tratatul de la Ryswick a pus capăt Războiului de nouă ani.
1699 iulie	Întemeierea Louisianei.
1700 1 nov.	Moartea lui Carol al II-lea al Spaniei. Publicarea testamentului său.
1702–1713	Războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei.
1702–1704	Revolta camisarzilor, provocată de persecutarea hughenotilor.
1704 aug.	Bătălia de la Blenheim.
1705 iulie	Bula papală <i>Vineam Domini</i> a condamnat jansenismul.
1708–1709	Iarna teribilă care a devastat Franța.
1710	Este introdus <i>la dixième</i> (impozit pe venit).
1711 iulie	Victoria de la Denain: Villars l-a învins pe Eugeniu.
1711–1712	Delfinul, ducele și ducesa de Burgundia au murit.
1713 martie	Tratatul de la Utrecht a pus capăt războiului pentru succesiunea la tronul Spaniei.
1713 sept.	Bula papală <i>Unigenitus</i> . Ea reprezintă un și mai serios atac la adresa jansenismului.
1715 1 sept.	Moartea lui Ludovic al XIV-lea.

Domnia lui Ludovic al XIV-lea în context

1559–1589	Ultimii regi din dinastia de Valois. Caterina de Medici regentă.
1563–1598	Războaiele religioase din Franța.
1589–1610	Domnia lui Henric al IV-lea (Henric de Navarra – primul Bourbon).
1598	Edictul din Nantes.
1610–1643	Domnia lui Ludovic al XIII-lea.
1624–1642	Cardinalul Richelieu prim-ministru.
1618–1648	Războiul de treizeci de ani în Germania.
1630–1719	Baltica dominată de suedezi.
1642–1649	Războiul civil din Anglia.
1643–1661	Cardinalul Mazarin prim-ministru.
1648	Tratatul din Westfalia (Tratatul de la Münster).
1648–1750	Declinul treptat al Spaniei.

208 Tabel cronologic

1649	Executarea lui Carol I al Angliei.
1660	Restaurația. Carol al II-lea.
1665	Moartea lui Filip al IV-lea al Spaniei. Urcarea pe tron a lui Carol al II-lea.
1687	Bătălia de la Mohacs: Leopold e învins de turci.
1688–1689	„Revoluția glorioasă”. Wilhelm al III-lea invadează Anglia.
1689–1776	Întemeierea Imperiului britanic.
1714	Principele elector de Hanovra a devenit George I, regele Marii Britanii.
1715–1774	Domnia lui Ludovic al XV-lea.
1774–1793	Domnia lui Ludovic al XVI-lea.
1776	Coloniile americane se revoltă împotriva Marii Britanii.
1789	Izbucnirea Revoluției franceze.

Lecturi suplimentare

a) Surse documentare

Memoriile lui **Saint-Simon** sunt incomparabile: extrem de amuzante, cu toate că nu sunt complet de încredere. Citiți-le în original, în limba franceză, dacă puteți, dar traducerea lui Lucy Norton este la fel de bună (Hamish Hamilton 1958). Lucrarea lui **Roger Mettam**, *Government and Society in Louis XIV's France* (Macmillan 1977), este o neprețuită colecție de documente care ilustrează modul în care a fost guvernată Franța.

b) Biografii

Pentru a afla lucruri în plus față de cele prezentate în această carte, vă recomand să citiți biografia lui Ludovic al XIV-lea. Există mai multe. În ziua de azi istoricii înclină să desconsidere biografia alcătuită de **David Ogg**, care este în mod inevitabil depășită (publicată de Home University Library în 1933). Dar încă se poate citi, și rareori induce în eroare. Cartea *Louis XIV* (Pan paperback 1969) a lui **Vincent Cronin** este o lectură plăcută. Probabil că cea mai bună încercare în toate privințele (erudită, bazată pe cercetări originale, dar destul de accesibilă cititorului de rând) continuă să fie *Louis XIV* (London 1969) a lui **J.B. Wolf**. Apoi mai există **F. Bluche** (Blackwell 1990). Scrisă inițial de către un francez pentru francezi, această lucrare este bine tradusă și destul de plăcută. Dar este foarte lungă și îi ia partea Regelui Soare – ceea ce nu e rău pentru cititorii anglo-saxoni. Cartea *The Sun King* a lui **Nancy Mitford** este plăcută, fiind o lectură ușoară.

c) Manuale

Cartea de față ar trebui să nu mai facă necesară consultarea manualelor generale publicate în Europa pe această temă. Totuși, merită să fie consultat *Seventeenth Century France* (Longman 1961)

a lui **G.R.R. Treasure** și *The First Bourbon Century* (London 1968)
a lui **W.E. Brown**. În plus, pamfletul lui Roland Mousnier, editat de The Historical Association, intitulat *Louis XIV*, și cel al lui **J. H. Shannon**, editat de Lancaster University, sunt amândouă excelente.

d) Studiile de specialitate care merită a fi citite:

Robin Briggs, *Early Modern France* (Oxford 1977)

Robin Briggs, *Communities of Belief* (Oxford 1989)

Peter Burke, *The Fabrication of Louis XIV* (Yale 1992)

Pierre Goubert, *Louis XIV and Twenty Million Frenchmen* (London 1973)

Ragnhild Hatton, *Louis XIV and his World* (Thames and Hudson 1972)

Ragnhild Hatton, *Louis XIV and Europe* (Macmillan 1976)

Roger Mettam, *Power and Faction in Louis XIV's France* (Blackwell 1988)

David Parker, *The Making of French Absolutism* (London 1983)

W.S. Scovill, *The Persecution of the Huguenots and French Economic Development* (California 1960).

J. C. Rule, *Louis XIV and the Craft of Kingship* (Ohio 1969)

Paul Sonnino (Ed), *The Reign of Louis XIV* (Essays) (London 1990)

Index

- Ana de Austria 5, 9, 18
Bossuet, episcop de Meaux 59,
67, 102, 103, 105, 121, 122
Carol al II-lea al Angliei 9, 10,
68, 137, 140, 143, 146
Carol al II-lea al Spaniei 132, 148,
165-168, 171, 174, 179, 181,
194, 196
Chamillart 90, 192
Colbert 21-23, 29-36, 41, 45, 46,
56, 78-96, 109, 115, 116, 135,
136, 139, 140, 143, 155, 156,
199
Croissy 64, 146, 147, 166, 187
Desmarets 32, 92
Eugeniu 65, 107, 172-174, 177,
182
Fagon 190-192
Fénelon, arhiepiscop de Cambrai
67, 68, 94, 97, 105, 122
Filip al V-lea al Spaniei 169,
174, 175, 177, 178, 194
Fouquet 17, 18, 41, 79, 80, 117
Henric al IV-lea al Franței 2, 8,
14, 15, 19, 25, 52, 108, 183,
202
Iacob al II-lea al Angliei 58, 160-
163, 170, 175, 194, 197, 198
Inocențiu al XI-lea, papă 50, 51,
64, 157, 158
Leopold, împărat 3, 56, 58,
139, 142-146, 148, 150,
151, 167-169, 183
Louvois 21, 27, 28, 37, 46, 55,
78, 79, 87, 90, 91, 110,
116, 117, 135, 139-143,
147, 148, 152, 155, 156,
160, 162, 182, 187
Ludovic al XIII-lea 4, 5, 9,
15, 25, 37
Ludovic al XV-lea 24, 38,
193
Luxembourg, duce de 37,
162, 163
Maintenon, doamna de 7-9,
24, 35, 53, 66-69, 91, 93,
117, 122-124, 169, 170,
173, 190-193
Maria Tereza 8, 132, 137
Marie-Adelaide 124, 191
Marlborough 160, 165, 170-
178, 182, 183, 187
Mazarin 5, 6, 8, 15-20, 22, 27,
32, 34, 38, 43, 79, 132-135,
156, 196, 197
Molière 62, 104, 117, 121,
126, 194
Montespan, doamna de 7-9,
24, 60, 101, 123, 138
Pomponne 144-146, 151,
167

- Pontchartrain 32, 55, 92, 93, 169
 Racine 66, 68, 121
 Saint-Simon 6, 7, 18, 34, 35,
     69, 98, 99, 106, 108, 122, 124,
     173, 194, 195, 209
 Torcy 35, 123, 167-169, 175,
     176, 178
 Turenne 27, 37, 40, 45, 138-141,
     143
 Vallière, Louise de la 8, 117,
     138
 Vauban 60, 92, 135, 138,
     139, 147, 148, 151, 156,
     177
 Vendôme 124, 174, 177
 Villars 37, 57, 172, 176, 177
 Villeroy 37, 38, 163, 174, 182
 Wilhelm al III-lea al Angliei
     (Wilhelm de Orania) 3,
     57, 58, 135, 136, 142-146,
     150, 151, 159-170, 175,
     183

acces la istorie

Editorul colecției: Keith Randell

Colecția *Acces la istorie* oferă o introducere concisă și foarte accesibilă în studiul perioadelor importante ale istoriei europene. Fiecare titlu este o lectură plăcută adresată elevilor, studenților, dar și publicului larg. Toate capitolele includ planuri de studiu pentru elevi și studenți.

Ludovic al XIV-lea, Franța și Europa, 1661-1715 prezintă fascinantă și controversata domnie a regelui Ludovic al XIV-lea și efectele acesteia asupra Europei, sintetizând, în același timp, rezultatele unor cercetări recente. Sunt examinate situația economică, religioasă, socială, politica externă, ca și importanta problemă a absolutismului monarhic. Cât de absolută a fost domnia lui Ludovic și măsura în care regele a avut cu adevărat de optat pentru altceva sunt subiecte discutate într-un mod provocator și angajant.

ISBN 973-684-420-X

9 789736 844201